

BALTŲ Archeologija

1994 gruodis Nr.3

- * Geležies amžius Lietuvoje
- * Svečiai iš Vakarų valstybių
- * Surastas dingęs XIX a. rankraštis
- * XIV - XVII a. Lietuvos žiedai
- * Prūsų žemių tyrinėtojai

AKMENS IR ŽALVARIO AMŽIŲ RADINIAI IŠ KRETVONO APYEŽERIO GYVENVIEČIŲ

Protėvių amuletai, kuriuos dėdavo į žymiausių giminės narių kapus (Kretuono 1C gyv., II tūkst. pr.Kr. vidurys)

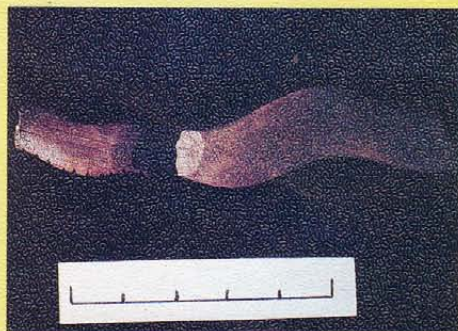
Elnio figūrėlė, liudijanti, kad rytiniai baltai, gyvenę prie Kretuono ežero, garbino kilnujį elnią, kuris buvo jų totemu (Kretuono 1C gyv., II tūkst. pr.Kr. vidurys)

Apeiginio dubenėlio - luotelio fragmentas, puoštas žydinčių smilgų atvaizdu. Spėjama, kad šis dubenėlis-luotelis buvo kelionės iš šio į aną pasaulį įvaizdis (Žemaitiškės 3B gyv., IV tūkst. pr.Kr. vidurys)

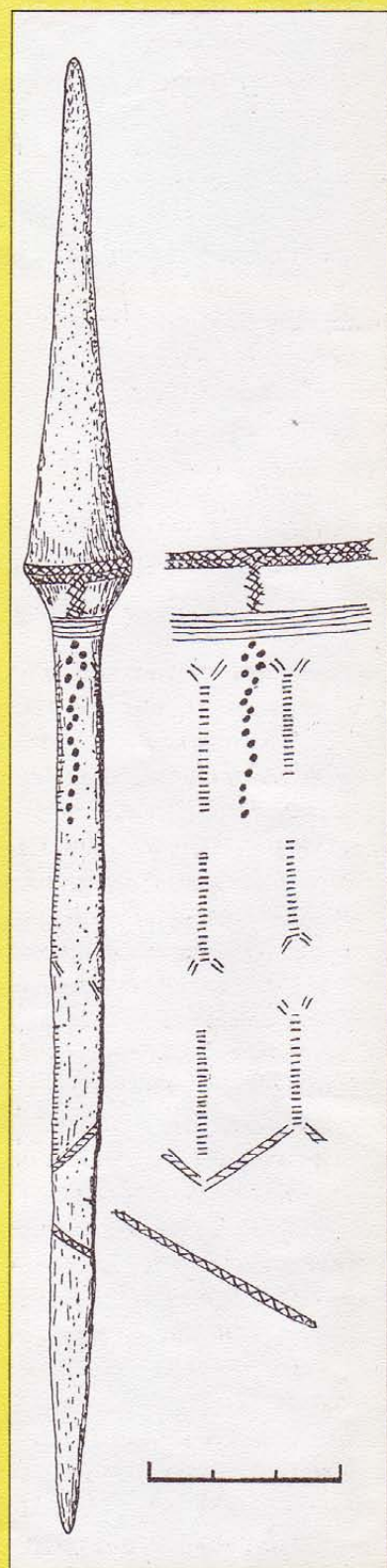
Kabutis - amuletas, vaizduojantis gyvulio galvą. Sukurtas atsiradus gyvulininkystei ir gyvulių garbinimui (Kretuono 1C gyv., II tūkst. pr.Kr. vidurys)

Išdrožta iš kaulo gyvatė, simbolizuojanti gyvybės atsiradimą ir jos atsinaujinimą (Kretuono 1C gyv., II tūkst. pr.Kr. vidurys)

Žuvies išpaudas ant apeiginio puodo sienelės, buvęs gyvybės ir vaisingumo simboliu (Kretuono 1B gyv., III tūkst.

Apeiginės strėlės antgalis su žalčio - gyvatės atvaizdais (Žemaitiškės 2-a gyv., II tūkst. pr.Kr. pirma pusė)

Baltai ir baltotyra

Šių metų rugsėjo 1 - 7 d. Vilniuje vykusio tarptautinė konferencija "Šiaurės Europos indoeuropėjimas" leidžia pasidžiaugti, kad į Baltų kilmės ir jų kultūrinės raidos problemų tyrinėjimą įsijungė naujos pajėgos ne tik užsienyje, bet ir pas mus. Greta archeologų, kalbininkų, antropologų pranešimų išgirdome nemažai įdomių modernesnių šio šimtmečio mokslo šakos - genetikos atstovų pranešimų. Tačiau į daugelį svarbių klausimų lig šiol tebelieka neatsakyta. Archeologinių tyrimų duomenys leidžia tvirtinti, jog mūsų protėviai apie XI tūkstantmetį pr.Kr. atkeliavo paskui tirpstančius ledynus iš pietesnių Europos kraštų. Jų palikuonys žinomi kaip mezolitinės Kundos kultūros atstovai. Pastaroji natūraliai išsivystė į neolitinę Narvos kultūrą. Minimoje konferencijoje vėlgi buvo pakartotas, deja, jau tradiciniu tampantis baltiškų kultūrų susidarymo aiškinimas: atseit mūsų protėvių kultūra Rytų Pabaltijyje susiformavusi tik III tūkstantmečio pr. Kr. pabaigoje, ateiviškai Virvelinės keramikos kultūrai nustelbus vietinę Nemuno ir Narvos kultūras.

Archeologai "archeologinės kultūros" terminu vadina apibrėžtoje teritorijoje esančių dvasinių ir materialinių relikvų vienodumą, besiskiriantį nuo aplinkinių. Vienodumą apsprendžia ta pati kultūrą kuriančiųjų kalba, nes kalbinis barjeras, skiriantis nuo svetimšalių, sukuria ir dvasinius bei materialinius skirtumus. Tačiau apie senolių kalbą dėl suprantamų priežasčių diskutuoti sudėtinga. Išlikusi tik simbolių, ženklų, ornamentų, formų "kalba". Kad ji buvusi savita, turtinga ir besiskirianti nuo aplinkinių, išlikusi ir po "virvelininkų" skverbimosi, rodo nepertraukiama dvasinės ir materialinės kultūros raida istorinėse baltų žemėse, kuri itin ryški rytesnėje baltų apgyvendintoje teritorijoje. Pietinių indoeuropiečių - Virvelinės keramikos kultūros - nesugebėjimas įsitvirtinti baltų žemėse ir nulėmė baltų kalbos formų archajiškumą bei savitumą, kurie ir šiandien tebedomina baltistikos centrus visame pasaulyje. Todėl būdama šiaurinių indoeuropiečių kalba, baltų kalba galėjo įgyti tik keletą pietiniams indoeuropiečiams būdingų bruožų. Tada kodėl gi baltais yra laikomi tik trečiojo tūkstantmečio pr. Kr. pabaigos ir vėlesnių amžių gyventojai, o gyvenusieji čia daugelį tūkstantmečių anksčiau nevadinami baltais? Juk kultūros išskyrimas negali būti vien subjektyvus ir remtis tik įsisenėjusia aiškinimo tradicija.

Virvelinės keramikos kultūros nešėjai, baltų gyvenamoje vietovėje plitę vandens keliais ir pajūriu, nepadarė ženklesnės įtakos senesnėms vietinėms kultūroms, tačiau neabejotinai paliko kai kuriuos pėdsakus ne tik daiktų gamyboje, bet ir kalboje. Todėl kalbininkai galėtų pabandyti surasti Virvelinės keramikos kultūros žmonių kalbos ypatumus, jaugusius ir pasilikusius baltų kalbose.

Taip pat būtų įdomu sužinoti iš genetikų apie Narvos ir Kundos kultūrų gyventojų genetinį tipą. Šių klausimų sprendimui neabejotinai prireiks naujų pajėgų minėtose mokslo šakose. Tačiau atsakyti į šias kertines baltų etnogenezės problemas sugebės tik mokslininkai analitikai, vienodai gerai įvaldę archeologijoje, kalbotyroje, antropologijoje bei genetikoje sukauptus duomenis. Tokių universalių itin plačios erudicijos specialistų rengimo ir palinkėjime mūsų senajam Vilniaus universitetui, jau įžengusiam į keturi šimtai penkioliktuosius mokslo metus.

A. Girininkas

ŠIAME NUMERYJE:

- REDAKTORIAUS ŽODIS
Algirdas Girininkas
Baltai ir baltotyra 1
- AMŽIAI
Adolfas Tautavičius
Geležies amžius istorinėse baltų žemėse 2
- POKALBIAI
Svečiai
Interviu su archeologais
M.Mülleriu-Wille ir L.Larsonu 6
- RANKRAŠČIAI
Janas Pederis Lammas
Carlas von Schmithas ir jo "Necrolithuanica" 8
- DIRBINIAI
Eugenijus Svetikas
Žiedų iš XIV-XVII a. kapų Lietuvoje tipologija ir chronologija 10
- PAMINKLAI
Gediminas Mončinskas
Dingusio pilkapyno atradimas 15
- METODAI
Albinas Pilipaitis
Archeologijos paminklų kartografavimas 16
- RYTINIAI BALTAI
Michailas Černiavskis
Tyrinėjimai Naručio apyžėryje 17
- TYRINĖJIMŲ ISTORIJA
Valdemaras Šimėnas
Archeologiniai tyrinėjimai prūsų žemėse 18
- ATMINTIS
Raimundas Akavickas
Archeologas Jonas Basanavičius (tešiny) 24
- EKSPONATAI
Grażina Gleiznienė
Kepurėlė 28
- LAIŠKAI 29
- SUMMARY 30
- PEŽIOME 31
- KRONIKA 32

Viršelyje - Lepelionių piliakalnis, vad. Napoleono kepure (Prienuo raj.). Romualdo Požerskio nuotrauka

Žurnalo dizainas - Kęstučio Urbos ir Vidmanto Urbos

T tipo kalavijas iš
Gintališkės kapinyno

Geležies amžius baltų

Metalų lydymas buvo vienas svarbiausių žmonijos atradimų, ženklinę naujos epochos pradžią.

ADOLFAS TAUTAVIČIUS

Geležies amžius yra vienas įdomiausių, nors ir trumpiausias, žmonijos protoistorijos laikotarpių. Jo chronologija Europos šalyse nevienoda. Prie Dunojaus ir Reino jis baigėsi **I a. pr. Kr.**, kai šiuos kraštus nukariavo romėnai, ir čia kūrėsi Romos imperijos provincijos. Rusijoje ir Lenkijoje jis truko iki **IX-X a.** Baltų žemėje šis laikotarpis prasidėjo vėliau ir užsitęsė iki **XIII a. pradžios** - pirmosios jo pusės, tai yra iki kovų su kalavijuočiais bei kryžiuočiais ir Lietuvos valstybės susidarymo.

Geležies amžiaus pradžioje baltai gyveno didžiulėje teritorijoje: nuo Okos baseino rytuose iki Baltijos jūros vakaruose ir nuo Dauguvos baseino šiaurėje iki Vyslos pietuose. Kai kurių tyrinėtojų nuomone, baltų apgyventi plotai buvę dar didesni - rytuose jie siekė gerokai toliau už Maskvos, vakaruose - net iki Berlyno, o pietuose - dargi anapus Vyslos. Dabar šie plotai, kuriuose

Beveik visi jie remiasi vien savo krašto archeologine medžiaga, nes jiems ji geriau pažįstama ir prieinama. Tik M. Gimbutienė (Londonas, 1963; Vilnius, 1984) ir rusų archeologas V. Sedovas (Maskva, 1987; Ryga, 1992) bandė apžvelgti visą baltų geležies amžiaus medžiagą.

Geležies amžiaus pradžia baltų žemėse datuojama gana įvairiai. Antai Baltarusijos archeologai linkę šio laikotarpio pradžią nukelti į **VIII-VII a. pr. Kr.**, nes tuo metu Aukštutinėje Padnėprėje gyvenusius baltus pasiekė geležies dirbiniai iš šiaurinių Juodosios jūros pakrančių ir Kaukazo (A. Mitrofanovas, Minskas, 1978). Vokiečių archeologai iš pradžių buvo įsitikinę, kad geležies amžiaus pradžia buvusiuose Rytprūsijuose siekia vos **II a. pr. Kr.** (W. Gaerte, 1929), bet vėliau ji buvo datuojama jau **VI-V a. pr. Kr.** (C. Engel, 1937). Lenkų archeologai šio laikotarpio pradžią prūsų žemėse datuoja panašiai - apie **550 m. pr. Kr.** (J. Okulicz, 1973), o Lietuvoje laikotarpio pradžią nukeliama į **500 m. pr. Kr.** (J. Puzinas, 1938). Tik M. Gimbutienės nuomone, geležies amžiaus pradžią Lietuvoje reikėtų nukelti į **300 m. pr. Kr.**

Taigi geležies amžius baltų žemėse tęsėsi nuo 800-500 m. pr. Kr. iki XIII a. pirmosios pusės.

Šį beveik du tūkstančių metų apėmusį laikotarpį archeologai skirsto į **3 arba 4 periodus**. Laikotarpis nuo geležies amžiaus pradžios iki Kr. arba I a. po Kr. vadinamas **ankstyvuju**, arba

prieškristiniu (J. Puzinas, 1938; F. Balodis, 1938). Kartais jis aptariamas kartu su žvalvio amžiumi ir vadinamas ankstyvuju metalų laikotarpiu. Baltarusių archeologai dažniausiai jį aptaria kartu su **I-IV a.** ir vadina brūkšniuotosios keramikos kultūros ir Dnepro-Dauguvos kultūros laikotarpiu.

Rytprusių archeologijos paminklus tyrė vokiečių archeologai **I-IV a.** pavadino **romėniškuoju laikotarpiu**, arba **senuoju**

geležies amžiumi (W. Gaerte, 1929; C. Engelis, 1937). Šį pavadinimą perėmė ir Lietuvos bei Latvijos archeologai (J. Puzinas, 1938; F. Balodis, 1938).

Sovietiniais metais jis dar vadintas gimininės santvarkos irimo laikotarpiu. Senojo geležies amžiaus datos yra tik apytiksles, nėra visų archeologų priimtoms. 1938 m. H. Moora šiam laikotarpiui priskiria ir **V a.**, latvių archeologai (1974) ir M. Gimbutienė šiam laikotarpiui skiria tik **II-IV a.**

V-VIII a. dažniausiai vadinamas **viduriniu geležies amžiumi**, rečiau - **tautų kraus-**

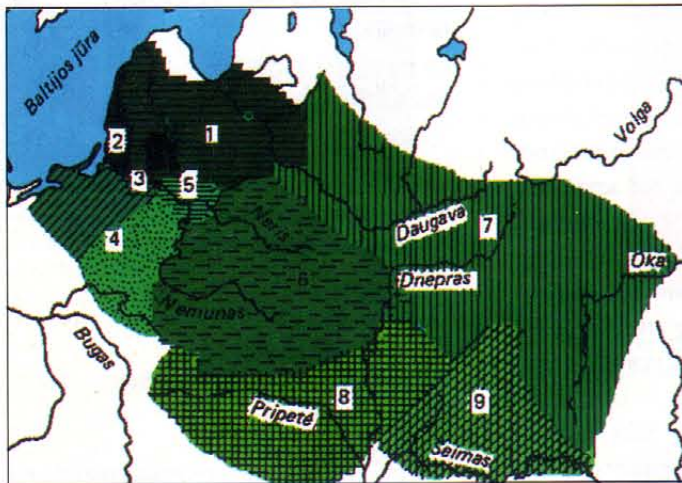
Brūkšniuotosios keramikos kultūros puodas

tymosi laikotarpiu; sovietinėje archeologinėje literatūroje šis metas dar buvo vadinamas klasinės visuomenės formavimosi laikotarpiu. Latvijos archeologai linkę šiam laikotarpiui priskirti ir **IX a.**, o Lenkijos archeologai laiko tarpą nuo **VI a.** dažnai vadina ankstyvaisiais viduramžiais.

IX-XII a. ar **X-XIII a.** (tiksliau 800-1250) archeologų vadinamas **naujuoju** (J. Puzinas), arba **vėlyvuoju**, **geležies amžiumi**, ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu, o Baltarusijoje - tai jau senosios Rusijos kultūros laikotarpis.

Svarbiausi geležies amžiaus paminklai yra piliakalniai ir gyvenvietės bei kapai (pilkapiai, senkapiai). Jų tyrimų duomenis kiek papildo to laikotarpio lobiai, tačiau kulto paminklai iki šiol dar labai menkai tyrinėti. Dabar jau žinome, kad didžiuliam plote gyvenusių baltų genčių kultūra buvo labai įvairi, turėjo daug vietinių unikalių bruožų. Šiame straipsnyje minimi tik bendriausieji laikotarpių kultūros bruožai.

Ankstyvasis geležies amžius (nuo 700-500 m. pr. Kr. iki Kr. g. arba 50 m.

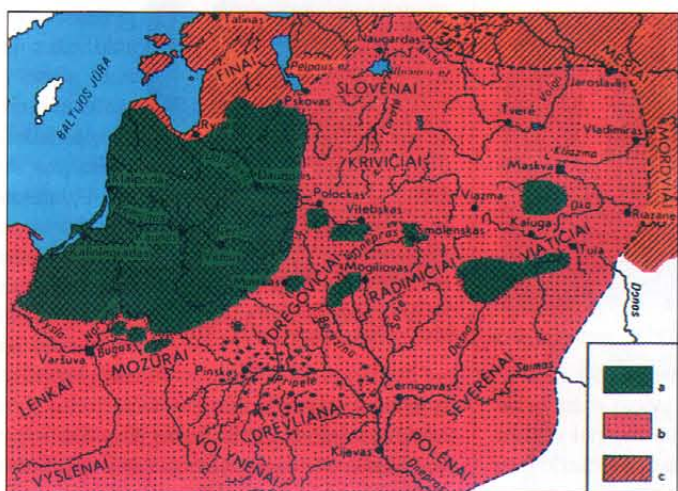

Baltiškiosios kultūros mūsų eros išvakarėse ir pradžioje: 1 - pilkapių, 2 - kapų su akmenų vainiku, 3 - Nemuno žemupio plokštinių kapų, 4 - vakarinių baltų (prajotvingių ir praprusių), 5 - Centrinės Lietuvos plokštinių kapų, 6 - vėlyvosios Brūkšniuotosios keramikos, 7 - Dnepro-Dauguvos ir Okos aukštupio, 8 - Milogrado, 9 - Juchново. Sudarė G. Česnys

gyveno baltai, yra Rusijos, Baltarusijos, Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos teritorija, o iki Antrojo pasaulinio karo jie siekė net ir Vokietijos teritoriją. Tad šį laikotarpį tyrė ir tiria minėtų valstybių archeologai. Iš žymesnių tyrinėtojų reikia paminėti J. Antoniewiczų, F. Baluodį, A. Bezenbergerį, C. Engelį, M. Gimbutienę, A. Mitrofanovą, H. Moora, J. Puziną. Dabar šį laikotarpį tiria dauguma Lietuvos ir Latvijos archeologų bei nemažas būrys Lenkijos, Baltarusijos ir Rusijos archeologų.

istorinėse žemėse

po Kr.) buvo geležies dirbinių plitimo laikotarpis. Jis truko tol, kol buvo išmokta geležį gaminti iš vietinės, dažniausiai pelkių, rūdos. Geležies turėta nedaug, naudoti tik kai kurie geležiniai įrankiai, plito ietigaliai ir strėlių antgaliai, buvo ir geležinių papuošalų (smeigtukų, vėliau ir segių).

Baltai ir jų kaimynai po slavų ekspansijos X-XIIa. (pagal M.Gimbutienę): a-baltai, b-slavai, c-finai

Daugiausia to laikotarpio geležies dirbinių rasta prūsų gyventojų teritorijoje.

Gyventa dažniausiai įtvirtintose gyvenvietėse - piliakalniuose, stulpinės konstrukcijos pastatuose. Nedidelės patalpos viduryje iškastoje duobėje buvo židyns. Duobės - židinio kraštai būdavo sustiprinami moliu ar akmenimis. Įtvirtinimai dar menki - iš lengviau prieinamos pusės kastas griovys, pilamas pylimėlis, o ant jo statoma užtvara - rąstų sienelė. Gyvenvietėse randama daug naminių gyvulių kaulų, o to laikotarpio žemdirbystės pėdsakai dar menki (maža trinamų girnų). Todėl manoma, kad svarbiausias verslas tuo metu buvo gyvulininkystė. Gyvenvietėse dar randama nemažai akmeninių kirvių, kaulinių strėlių antgalių ir smeigtukų. Tai liudija, kad geležies turėta dar nedaug, dažnai naudoti kauliniai ir akmeniniai įrankiai, netgi kauliniai papuošalai. Gaminoti moliniai puodai turėjo lygų, brūkšniuotą ir grublėtą paviršių. Pastarieji buvo paplitę vakarų baltų gyventuose plotuose. Svarbesni Lietuvoje tyrinėti to laikotarpio piliakalniai - Moškėnai (Rokiškio raj.), Narkūnai (Utenos raj.), Nevieriškės (Švenčionių raj.), Sokiškiai (Ignalinos raj.) ir kt.

Kapų išliko vakarų baltų - vėlesnių prūsų

genčių gyventame plote ir Lietuvos pajūryje bei Pomeranijoje. Vyravo mirusiųjų deginimo paprotys. Sudegintų mirusiųjų palaikai buvo supilami į molinius puodus-urnas arba užkasami tiesiog duobėje. Išgalėjo paprotys laidoti supiltuose pilkapiuose. Urnos kartais būdavo apdedamos keliais akmenimis, o kartais iš jų sukraunama tarsi dėžė ar rentinys. Kapuose įkapių nedaug, o dažnai jų ir visai nėra. Paskutiniaisiais šimtmečiais pr. Kr. ėmė plisti paprotys laidoti ir nesudegintus mirusiuosius. Jų kapuose daugiau žalvarinių, o kartais ir geležinių papuošalų. Svarbiausi tokie pilkapių Lietuvoje yra Egliškiuose ir Kurmaičiuose prie Kretingos. Kitoje Lietuvos dalyje šio laikotarpio kapų reta (Kernavė, Paveisininkai (Lazdijų raj.)).

Puošiausias urnos aptiktos Pomeranijoje. Dalis jų aukštais kaklais, dailiai ornamentuotos. Ornamentas dažnai schematiškai vaizduoja žmogaus veidą, jo dėvėtus papuošalus. Todėl šie kapai priskiriami Veidinių urnų kultūrai. Dalis Semboje rastų urnų irgi yra panašios formos. Kokia šios kultūros žmonių etninė priklausomybė, tyrinėtojų nuomonė nevienoda; dalis jų mano, kad šią kultūrą paliko ne baltų gentys.

Kalbininkai teigia, kad apie V a. pr. Kr. (o gal ir kiek anksčiau) baltų prokalbė ėmė skilti, ilgainiui susidarė atskirų genčių tarmės. Galimas dalykas, kad šį skilimą, genčių formavimosi pradžią, atspindi ir to laikotarpio archeologinių paminklų, vadinamųjų kultūrų, įvairovė. Buvusiuose Rytprūsčiuose susidarė Vakarų baltų pilkapių kultūra (jos įtaka ryški ir Lietuvos pajūryje). Nemažą Lietuvos dalį, pietinę Latviją (iki Dauguvos) bei vakarinę Baltarusijos dalį apėmė Brūkšniuotosios keramikos kultūra (vieni būdingiausių šios srities piliakalnių radinių yra puodai su vertikaliai ar kiek įžambiai brūkšniuotu paviršiumi). Į šiaurės rytus - Dauguvos ir Dnepro aukštupių baseine - susidarė gimininga Dnepro-Dauguvos kultūra. Baltams dažnai priskiriama ir į rytus nuo jos susidariusi Djakovo kultūra (pavadinta pagal Djakovo piliakalnį, buvusį dabartinėje Maskvoje), Juchonovo kultūra (apėmė Desnos ir Seimo upių ba-

Sidabrinė paaukuota ilgakojė segė, papuošta gyvulinu ornamentu.30-asis kapas,V-VIa.Vidgirių kapinynas(Šilutės raj.)

seinus) bei Milogrado (Pripetės žemupyje ir prie Dnepro vidurupyje). Pastarosios kultūros gyventojai kartais laikomi Herodoto minimais neurais.

Senjo geležies amžiaus, arba romėniškojo laikotarpio, (1-400 m. arba 50-400 m. po Kr.) materialinė kultūra, buitis gerokai skiriasi nuo ankstyvesnio laikotarpio. Geležis gaminta vietoje (gyvenvietėse randama šlako, lydimo krosnelių liekanų), mokėta kalti įvairius įrankius, juos grūdinti, įrankių ašmenims pradėtas naudoti plienas. Geležinis kirvis visai išstūmė akmeninius ir bronzinius, nebe-naudojami kauliniai strėlių antgaliai ir daugelis kitų iš kaulo gamintų daiktų. Geležiniai įrankiai keitė ūkinį gyvenimą. Žemdirbystė tapo pagrindiniu verslu. Auginta vasariniai javai, linai, kitos kultūros, plito gyvulininkystė. Medžioklė ir žvejyba liko vien pagalbinais, sezoniniais verslais.

Tęsijama stulpinės konstrukcijos pastatų statyba su židiniu gyvenamosios patalpos viduryje, bet naudoti jau storesni rąsteliai. Pastatai pasidarė stipresni. Išmoka tarpus tarp sienojų užglaistyti moliu. Šiltesnis būstas ir gausenis bei įvairesnis maistas žmones darė mažiau priklausomus nuo gamtos kaprizų. Todėl žmonių pamažu ėmė daugėti. Iš to laikotarpio (ir vėlesnių laikų) randama daugiau gyvenviečių ir daugiau kapų. Žinome, kad III-IV a. žmonės iš piliakalnių ėmė keltis į pašlaites, arčiau vandens, kur patogiau ūkininkauti, o šalia stovinčias pilaites bendruo-

Moters palaikai,V-VIa.21-asis kapas, Vidgirių kapinynas(Šilutės raj.)

menės naudojo tik apsiginti nuo priešų.

Iš šio laikotarpio išliko ir pirmosios neabejotinos rašytinės žinios mūsų protėviams. Romėnų istorikas K. Tacitas (apie 98 m. po Kr.), rašydamas apie germanus, pamini ir jų kaimynus aisčius, gyvenusius prie Baltijos jūros. Aisčius jis vadina žemdirbiais, mini, kad jie renka jūros išmetamą gintarą. II a. viduryje geografai K. Ptolomėjus užrašė ir pirmus baltų genčių vardus - galindus ir sūdavius. Šias žinias antikos istorikai ir geografai yra paėmę iš romėnų

pirklių, kurie nuo I a. pasiekdavo Baltijos pakrantes, norėdami atsigabenti madingu tapusio gintaro. Kad tuo metu jau buvo intensyvūs mai-

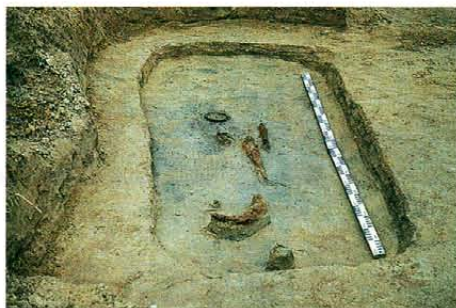
Tekinti gintaro karoliai. 21-asis moters kapas, V-VI a. Vidgirių kapinynas (Šilutės raj.)

nai, patvirtina baltų archeologijos paminkluose randami spalvoto stiklo ir emalės karoliai, žalvariniai ir sidabriniai papuošalai, rečiau indai, varinės ir sidabrinės monetos. Daugiausia šių daiktų rasta prūsų genčių paminkluose. Tačiau ir Lietuvoje, ypač vakarinėje jos dalyje, yra žinoma apie 90 Romos monetų radimo vietų. Būta net papročio jų įdėti į kapus (Lietuvoje

Sidabrinės paauksuotos segės. 30-asis kapas, V-VI a. Vidgirių kapinynas (Šilutės raj.)

žinoma bent 30 tokių kapinynų). Labiau išplitus mainams, į baltų kraštus pateko daug spalvotų metalų, ypač vario, alavo, cinko, o vėliau ir sidabro. Lietuvos, Latvijos bei Rytprūsių teritorijoje gyvenusios baltų gentys pačios ėmė gamintis įvairius metalinius papuošalus. I a. dalis jų dar geležiniai, vėliau daugiausia žalvariniai, kartais padengti alavu ar sidabru, rečiau sidabriniai. Dėvėtos diademos - apgalviai ir antsmilkiniai, žalvario skardelėmis puoštos kepuraitės, antkaklės, kaklo apvaros iš įvijų, kabučiu, karolių, smeigtukai ir segės, kartais taip pat su kabučiais, grandinėmis, be to, apyrankės, žiedai, kartais diržai su metalinėmis sagtimis, kaustyti įvairiomis apkalomis. Paprotį puošti metaliniais papuošalais, laidoti su jais, atsiradęs pirmaisiais amžiais po Kr., lietuviai, latviai, prūsai bei jotvingių protėviai išlaikė iki pat XIV-XV a., o kai kur dar ir XVI a. pirmoje pusėje. Kitas kapų inventorių ne toks įvairus. Vyrams į kapus dedamas kirvis, peilis, rečiau galąstuvai, dalgelė bei ginklų - ietys su geležiniais ietigaliais, kovos peiliai - durklai, kartais žalvariniai ar geležiniai pentinai, skydas, diržas. Moterų kapuose įrankių negausu: peiliukas, yla, molinis ar akmeninis verpstukas. Kai kurios gentys įdėdavo dar ir pjautuvėlį, kaplį. Jau nuo m. e. pradžios kai kuriuo-

3-asis kapas, V-VI a. Vidgirių kapinynas (Šilutės raj.)

se kapuose tėra menkos įkapės arba jų ir visai nėra, o atskiri kapai pasižymi ne tik jų gausumu, bet ir gera kokybe. Tokių kapų ypač pagausėjo IV-V a. Kartais jie vadinami kuni-gaikščiškais (Šveicarija, prie Suvalkų; Taurapolis, Utenos raj. ir kt.).

Laidojimo būdas taip pat buvo nevienodas. Prūsų protėviai savo mirusiuosius degino, kartais virš kapų sudėdavo akmenų grindinius, o

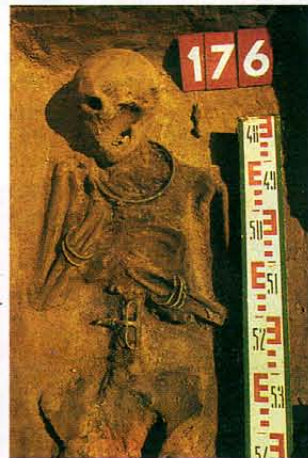
Įkapės iš 30-ojo kapo, V-VI a. Vidgirių kapinynas (Šilutės raj.)

jotvingiai-sūduviai mirusius laidojo dažniau nedegintus, pilkapiuose, virš kapo taip pat sukraudavo akmenų grindinius ar ištais akmenų krūvas - krūsnis. Skalviai mirusiuosius užkasdavo žemėje iškastose duobėse - plokštiniuose kapuose. Pajūryje kūrė ir lamatiečių protėviai, palaidojo nedegintą mirusįjį negilioje duobėje, kapą apjuosdavo akmenų vainiku, o į jo vidų pripildavo žemių, smulkių akmenų, žemaičių, žemgalių ir sėlių protėviai mirusius užkasdavo iš žemės supiltuose pilkapiuose, kuriuos taip pat juosė iš stambių akmenų sudėtas vainikas. Iš I-IV a. rytinės Lietuvos, pietryčių Latvijos ir vakarinės Baltarusijos kapų beveik neturime. Čia toliau dar gyvuoja Brūkšniuotosios keramikos, Dnepro-Dauguvos, Djakovo ir kitos kultūros.

Mūsų archeologai (J. Puzinas, 1938; M. Gimbutienė, 1963, 1984) teigia, kad III-IV a. baltai pasiekė "aukščiausių medžiaginės kultūros klestėjimo laipsnį", ir šį laikotarpį vadina baltų kultūros "aukso amžiumi". Iš tiesų tuo metu susiformavo tolesnės jos raidos pagrindas, atsirado paprotys puošti metaliniais papuošalais; šis paprotys išliko daugiau kaip 1000 metų. Aukso amžiumi šis metas vadintas galbūt ir todėl, kad tai paskutinis sąlygiškai ramaus, kūrbinio gyvenimo plačioje baltų gyventojų teritorijoje laikotarpis. Vėliau į baltų gyventas žemes pradeda skverbtis kaimyninės

gentys, prasideda baltų asimiliavimas. Tiesa, IV a. gotų istorikas Jordanas, remdamasis pasakojimais, mini, kad ostgotų karalius Hermanarichas (351-376) buvo nukariavęs didelėje teritorijoje gyvenusias taikias baltų gentis, kurios vertęsi žemdirbyste. Archeologai šių nukariavimų pėdsakų IV a. baltų paminkluose dar nėra aptikę.

Viduriniame geležies amžiuje (V-VIII ar V-IX a.) baltų materialinės kultūros raidoje didesnių lūžių nepastebima. Plėtėsi dirbami laukai, kalviai kalė tobulesnius įrankius, daugiau ginklų, juvelyrų iš spalvotų metalų gamino papuošalus. Smeigtukų galvutes, seges, kabučius, diržų apkaustus buvo madinga dengti plona sidabro skardele; dalis antkaklių, apyrankių ir segių padaryti iš sidabro. Kapuose gausėja ginklų, ypač

Griautinis kapas, V-VIII a. Marvelės kapinynas, 176 k.

iečių, kartais įdedami skydai, kalavijas. Šalia sodybų pilialkalniuose stovėjusių pilaičių pylimai buvo aukštinami, kasami gilesni ir platesni grioviai; jie kliudę prieiti prie sienų. Pylimuose aptinkami degusių sluoksneliai, strėlių antgaliai rodo, kad vyko kovos. Netgi baltų

gyventų plotų viduryje esančią Lietuvą pasiekdavo stepių klanų būriai, jie plėsdavo gyvenvietes (rasta žuvusių žmonių su įsmigusiomis strėlėmis).

Intensyvėjant mainams - prekybai, nusistovėjo prekybos keliai. Vienas jų ėjo per baltų žemes Dauguva į Dneprą, toliau - į Juodosios jūros pakrantes. Nemunas, bent iki Kauno, naudotas kaip tarpžeminių prekybos keliai. Baltų gentys buvo suinteresuotos nuolatiniiais ryšiais su Viduržemio jūros baseino amatų ir prekybos centrais. F. Kasiodoro archyve yra išlikęs imperatoriaus **Teodoriko Didžiojo** apie 525 m. aiščiam rašyto laiško nuorašas, iš kurio sužinome, kad tada pas jį į Romą ar Raveną buvo atvykę aiščių pasiuntiniai.

V-VI a., daugėjant gyventojų, stiprėjant bendruomenių tarpusavio ryšiams, baltai galutinai suskilo į atskiras gentis. Kapinynų medžiaga (laidojimo būdas, įkapių kompleksas, papuošalų nešiojimas ir kt.) leidžia išskirti visas **IX-XIII a.** rašytinių šaltinių minimas gentis (**sembus, nangus, bartus, galindus, jotvingius-sūduvius, nadruvius, skalvius, lamatiečius, kuršius, žemaičius, žemgalius, aukštaičius, sėlius, latgalius, lietuvius**).

Aukštutinio Dnepro baseine gyvenusių baltų genčių vardai neišliko, išskyrus XII a. paminėtus Pamaskvės galindus. V-VI a. senąsias Dnepro-Dauguvos ir iš dalies Brūkšniuotosios keramikos bei

Papuošalai iš moters kapo, XI-XIIa. Paševičių kapinynas prie Drukšų pilies

kitas kultūras pakeitė čia susidariusios Bancerovo-Tušemlios, Koločino ir Moščino kultūros (spėjama, kad pastarosios paplitimo srityje gyveno minėtieji galindai). **VI-VII a.** į retai apgyventą Padneprės kultūros teritoriją iš pietų ėmė skverbtis rytų slavai. **VII-VIII a.** kolonizacija sustiprėjo. Padneprėje, Dauguvos aukštupio ir Okos baseinuose baltų gyventuose plotuose **VIII a.** susidarė slavų-dregovičių, krivičių, radimičių, viatyčių gentys. Kolonizacija plito į vakarus. **IX-X a.** buvo kolonizuotas ir Nemuno aukštupys iki Gardino. Jau vidurinio geležies amžiaus pabaigoje baltų gyventa teritorija rytinėje dalyje smarkiai sumažėjo. Tiesa, tuo pačiu metu ji šiek tiek išplito į šiaurę Latgaloje ir Kuršė bei prie Vyslos žemupio, kur susidarė prūsiskos Pamedės ir Pagudės žemės. Nedidelės apimties migracija vyko ir genčių viduje. Pavyzdžiui, padidėjus Dauguvos prekybos kelio reikšmei, sėlių gyvenviečių prie Dauguvos gausėjo, o pietinė jų gyventų plotų dalis (dab. Biržų, Rokiškio, Kupiškio rajonų teritorija) gero kai ištuštėjo.

Baltų gyventuose plotuose ėmė vyrauti paprotys mirusiųsios deginti. Sudegintus mirusius laidojo jau ne tik prūsai, bet ir jotvingiai-sūduviai, nadruviai, skalviai, lietuviai, aukštaičiai. Šis paprotys plito ir Lamatoje. Tuo tarpu žemaičiai, žemgaliai ir sėliai bei latgaliai savo mirusiųsios iki pat XIII a. laidojo nedegintus. Kuršiai mirusiųsios ėmė deginti nuo VIII a. Mišrus laidojimo būdas čia išliko iki XIII a.: tos pačios bendruomenės vienus mirusius tame pačiame kapinyne laidojo sudegintus, kitus - nedegintus. Sudegintų mirusiųjų kapai labai įvairūs (skirtingo dydžio ir formos duobėse, kartais mediniuose karstuose ir t.t.), tačiau kuršiai, skalviai, aukštaičiai, lietuviai beveik nenaudojo urnų. III-V a. pradėjo plisti paprotys su vyru kartais laidoti žirgą, bet pasitaiko ir atskiroje duobėje palaidotų žirgų arba tarsi simboliškų žirgų palaidojimų (įdedama tik žirgo galva arba dar ir kojos, o gal tik jo iškamša?). Kuršiai vyrui į kapą įdėdavo tik kamanas, kartais dar ir balną, o žemgaliai, latgaliai ir sėliai su mirusiaisiais žirgų nelaidojo, nedėjo į kapus ir žirgo aprangos daiktų.

Vėlyvasis geležies amžius apima 800-1250 m. arba X-XII a. Tai laikotarpis, kai baltų kultūra įgyja daugumą feodalizmo epochos ūkio, buities bruožų. Apie X-XI a. imami auginti žieminiai rugiai; nuo šiol jie pasidaro pagrindinė ūkinė kultūra. Be kitų vasarinių kultūrų, augintos dar soros, o **XII-XIII a.** pradėti auginti ir grikliai. Tobulėjo ir įrankiai - dirvoms

arti jau naudotos žagrės, javams pjauti - pjautuvai su dantukais; jų forma menkai pakitusi ir iki mūsų dienų. Apie **X a.** paplito ir rankinės sukamosios garnos, pradėtas naudoti plačiašmenis kirvis, **X-XI a.** išmokta žiesti puodus (iš pradžių naudotas tik rankinis žiedžiamašis ratas, o nuo **XIV-XV a.** - jau ir kojinis). Kalviai įrankių ašmenims ėmė plačiau naudoti plieną. Pastatai buvo statomi jau iš kampuose sunertų sienų, o krosnys - iš akmenų ir molio patalpos kampe. Aukštunami piliakalnių pylimai pasiekė 5-8m aukštį, o ant jų buvo statomos tvirtos rąstų sienos. Todėl jau **IX-XII a.** pilys atlaikydavo ir didesnės, gerai ginkluotos kariuomenės apgultį. Išliko žinia, kad **IX a.** viduryje Apulės pils kelias dienas atlaikė švedų kariuomenės apgultį. Apie **X a.** dalyje pilių vėl buvo nuolat gyvenama. Manoma, kad jose gyveno iš bendruomenės išsiskirianti genties aristokratija. Šalia pilių, esančių prie prekybos kelių, išaugo didesnės gyvenvietės, kuriose gyveno ir amatininkų, dažniau užsukdavo pirkliai. Tokios gyvenvietės tapo tarsi miestų užuomazgomis - protomiestais. Tuos pokyčius atspindi ir kapų medžiaga. Vyrams

Puodas grublėtu paviršiumi

dažniau į kapus įdedami vienašmeniai ir dviašmeniai kalavijai, kovos kirviai, balnai su geležinėmis kilpomis, spynos ir raktai, sulankstomos svarstyklės ir svareliai sidabruvi sverti. Papuošalams jau būdingi ir skandinaviški bruožai, bet jų ornamentas tebėra vietinis, savitas. Kinta tuo metu ir baltų kraštų aplinka. Susidaro Rusios ir Lenkijos bei Švedijos valstybės. Prasideda bandymai baltų gentis apkrikštyti ir **1009 m.** pirmą kartą paminimas Lietuvos vardas. Rusios ir Lenkijos kunigaikščiai mėgina pavergti baltų gentis, priversti jas mokėti duoklę. Todėl rengiami karo žygiai į jotvingių, lietuvių žemes, o **XI-XII a.** jau ir lietuviai, prūsai, kuršiai ima puldinėti kaimyninius kraštus. Karo grobis ypač praturtina kariaunos vadus. Baltų visuomenė vis labiau sluoksniuojasi. Kai kurie archeologai spėja, kad nemažą atskirų bendruomenių dalį sudarė vergai, nes dalis kapų yra visai be įkapių ar su menkomis įkapėmis (Vl. Žulkus, J. Genys).

Šioje geležies amžiaus apžvalgoje bandyta parodyti baltų genčių kultūros įvairumą miniu laikotarpiu, suminėti kai kuriuos būdingesnius bruožus. Sąmoningai liko nepalieti tikėjimo klausimai. Pastaruoju metu dažnai minimos baltų šventovės, rastos prie Tušemlios, Gorodoko (Smolensko srityje), Bačkininkėliuose (Prienu raj.), Kurmaičiuose (Kretingos raj.) ir kitur. Lietuvoje, Latvijoje, Baltarusijoje, Rusijoje, Lenkijoje tyrinėta daugiau kaip 300 piliakalnių. Rasta beveik 10 šventovių ar šventyklų. Kad tai šventovės, rodo tik neįprasta šių pastatų ar aptvarų forma - apskritimas, nes gyvenamieji pastatai buvo keturkampiai. Tačiau kas šiose 6-8 m skersmens šventyklose meldėsi? Ar jos skirtos tik nedideliam bendruomenės narių būreliui? Kada ir kokios apeigos čia vyko, kokios dievybės buvo garbinamos - šie ir panašūs klausimai lieka be atsakymo. Senojo tikėjimo tyrinėtojai į šiuos klausimus atsakymų nieiško. Kad mes mažai pažįstame šią savo praeities dvasinio gyvenimo sritį, rodytų dar vienas pavyzdys. Archeologai jau yra ištyrę daugiau kaip 20000 geležies amžiaus kapų baltų žemėse, tačiau iš jų neišskiria nė vieno žynio kapo. Kuo buvo ypatingas ano meto žynys gyvendamas, kuo išsiskiria jo kapas, nežinome. Tačiau tai neklaido kartais gana daug kalbėti apie tuos žynius..

Norėtųsi pabandyti paaiškinti, kodėl archeologai nesutaria, gvildendami etninės ar socialinės raidos klausimus. Archeologija pateikia daug faktų mūsų protėvių gyvenimui pažinti, bet kuris iš jų vienu ar kitu aspektu yra svarbiausias, - neretai lemia subjektyvus archeologo požiūris. Pavyzdžiui, jei vėlyvojo geležies amžiaus pradžią skaičiuosime nuo dviašmenio kalavijo ir pasaginės segės paplitimo, tai ir šį laikotarpį pradėsime nuo IX a., o jei tą laikotarpį norėsime išskirti kaip ūkinės-visuomeninės raidos etapą, tai teks jį pradėti tik nuo X a., nes tada ėmė plisti plačiašmenis kirvis, tobulas pjautuvas, sukamosios garnos bei kiti įrankiai, žieminiai rugiai. Panašiai skirtingai interpretuojami kai kurie kiti reiškiniai. Pavyzdžiui, senkapiuose randame neturtingų ar visai be įkapių IX-XI a. kapų. Vienu tyrinėtojų nuomone, tai tik neturtingų bendruomenės žmonių kapai, o kitų - vergų kapai. Dar labai menkai pažįstame ir etninius procesus. Išskiriame atskiras kultūras, bet ne visai sutariame, kuo turėtume remtis jas skirdami, kurie materialinės kultūros ar laidojimo būdo bruožai yra svarbiausi. Bet kartais sunku pastebėti naujųjų kultūrų ryšius su senesnėmis, buvusiomis toje teritorijoje. Tebėra neaišku, kodėl tarsi vieninga kultūrinė sritis, egzistavusi kelis šimtmečius, suskyla į kelias mažesnes. Pavyzdžiui, vėlyvosios Brūkšniuosios keramikos kultūros srities rytinė dalis IV-V a. įsiliejo į Bancerovo-Tušemlios kultūrą, o vakarinėje jos dalyje susidarė IV-XII a. lietuvių pilkapių kultūra.

Geležies amžius baltų kraštuose tik pradėtas tirti. Nuodugnėnis jo tyrimas padės geriau pažinti ir feodalinę epochą.

Lietuvai sugrįžus į pasaulio žemėlapius joje vis dažniau lankosi Vakarų valstybių archeologai. Nidos konferencijoje, kurioje buvo nagrinėjama vikingų laikų archeologija, dalyvavo ir garsus senovės tyrinėtojas, Kylio universiteto profesorius *Michaelis Mülleris-Wille*. Tyrinėjimų stovykloje prie Kretuono ežero lankėsi ir žinomas Lundo universiteto profesorius *Larsas Larssonas*. Svečiai mielai sutiko papasakoti apie savo tyrinėjimus žurnalo bendradarbiui *Kęstučiui Urbai*.

Michaelis Mülleris-Wille (dešinėje) ir Valdemaras Šimėnas konferencijoje Nidoje

SVEČIAI

- Gerbiamas pone Mülleris-Wille, kokios yra pagrindinės dar neišspręstos Europos ir Vokietijos archeologijos problemos? Kokios jos šiandieninės tendencijos?

Vokietijoje archeologija ar bent jau nemenka jos dalis ilgą laiką buvo ideologizuota. Pradžioje susidūrėme su nacionalistine, vėliau su marksistine ideologija. Nenuostabu, kad dabar Rytų Vokietijoje tenka keisti muziejų ekspozicijas. Kad archeologija taptų deideologizuota, ji turi remtis grynais istoriniais šaltiniais ir būti objektyvi. Deja, lig šiol archeologija tebeturi sąlyčio taškų su politika.

Jei pažvelgsime į klausimą moksliniu požiūriu, tai šiuo metu Vokietijoje kilusi nauja tyrinėjimų banga, pasižyminti taip vadinamuoju

Oldenburgo siena

makroarcheologiniu požiūriu.

Pavyzdys - tiriama ne tik miestai, bet drauge ir jų priemiesčiai bei aplinka, kuri aprūpindavo miestus žemės ūkio produkcija. Pradedamos vykdyti atskiros programos - projektai. Vienas iš jų - surinkti visus romėniškojo periodo radinius. Kitas - archeomitologija. Juos finansuoja "Volkswageno" koncernas.

- Kaip Jūs tapote archeologu?

Atsitiktinai. Pradėjau būdamas dar mokinio. 1956 m. vienas studentas kasinėjo šalia Miuinsterio katedros. Įsitraukiau ir aš. Po to studijavau Miuinsterio, Upsalos ir Monpeljė universitetuose. Parašiau mokslinį darbą - disertaciją apie žemėnaudą geležies amžiuje ir priešromaniškuoju laikotarpiu. Po to dirbau Bonos muziejuje. Parašęs antrąją disertaciją apie Skandinavijos laivinius kapus profesoriau Maince, po to vėl grįžau į Kylį, kur 1982 - 1992 m. buvau universiteto rektoriumi.

- Kuo domitės, be archeologijos?

Klasikinė muzika. Taip pat ir moderniaja. Pastaruoju metu daugiau domiuosi džiazu. Patinka estų kompozitorius Pärtas.

- Prašom papasakokite mūsų skaitytojams apie savo publikacijas, svarbiausius mokslinius darbus.

Esu parašęs nemažai mokslinių straipsnių, ar ne šešetą monografių. Paminėsiu stambesnius darbus: "Starigrad (Oldenburg)", "Viduramžių fortifikuotos gyvenvietės prie Reino". Redaguoju Šlezvigo - Holšteino žemės žurnalą "Offa", kuriame spausdinami ir studentų darbai, nagrinėjantys priešistorinius laikus.

- Kiek yra archeologijai skirtų žurnalų Vokietijoje? Kur įsikūrę didžiausi archeologijos centrai?

Spausdinama apie penkiolika žurnalų. Svarbiausieji "Germania" leidžiamas Frankfurte, "German archaeological institute", "Prehistorical journal". Beje, Vokietijoje kasmet pasirodo apie 200 monografių. Svarbiausieji archeologijos centrai Vokietijoje yra Frankfurte, Maince, Berlyne, Miunchene, Kiolne, Tryre. Visose šešiolikoje žemių yra universitetai, kuriuose studijuojama ir praeitis. Vokietijoje nėra Mokslų akademijos, todėl visos pagrindinės mokslinės pajėgos susibūrusios prie universitetų. Drauge su archeologais dirba botanikai, zoologai, chemikai. Naudojamės ir moderniomis kompiuterinėmis duomenų bazėmis. Pagrindiniai darbai kompiuterizacijos srityje vykdomi Frankfurte.

- Kokia Jūsų nuomonė apie Lietuvos archeologiją?

Mes norėtume apie ją kur kas daugiau išgirsti. Matosi, kad ji gerai išvystyta, turi tradicijas. Tačiau Nidos konferencijoje pasigedau studentų.

- Kas Jus domina Lietuvoje?

Vėlyvieji XI - XIV amžių kapinynai, jų sąryšis su krikščionybės įsigalėjimu.

- Dėkui už įdomų pasakojimą. Linkime sėkmės tolimesniuose tyrinėjimuose. Lauksime naujų įdomių straipsnių ir pranešimų konferencijose.

Prof. Larsas Larssonas Vilniaus universitete paskaitos metu

sukaupta radinių kolekcija, o pats institutas pradėjo savo veiklą 1918 metais. Be mūsų Lundo instituto kiti pagrindiniai Švedijos archeologijos centrai įsikūrę Stokholme, Upsalose, Goteborge ir Umėje. Lunde numatome stiprinti fizikinės antropologijos kryptį.

- Kaip ir kokias pagrindines problemas sprendžia Švedų archeologai?

Yra dvi pagrindinės tyrimų kryptys - vėlyvasis mezolito laikotarpis ir geležies - vikingų amžius. Šiaip jau mums nemažą įtaką daro amerikiečiai, plėtojantys postprocesualinę - kontekstualinę archeologiją. Ji apima ne tik materialinę kultūrą, bet ir jos aplinką bei politinius aspektus. Analizuojami ne tik daiktai, bet ir simboliai. Pradėti naudoti ir DNR tyrimai, bet tai tik pradžia ir labai komplikuoti. Sprendžiant kokią nors archeologijos problemą, drauge darbuojasi įvairių sričių specialistai. Paiešką kataloguose mums palengvina kompiuteriai. Dabar drauge su Vilniaus universiteto mokslininkais pradedame šlapių žemių projektą. Į jį įsijungs kaip pas mus įprasta, įvairių sričių specialistai. Pavyzdžiui, greta archeologinių kasinėjimų bus tiriama ir vandens užterštumas.

- Papasakokite apie šį Ystado projektą.

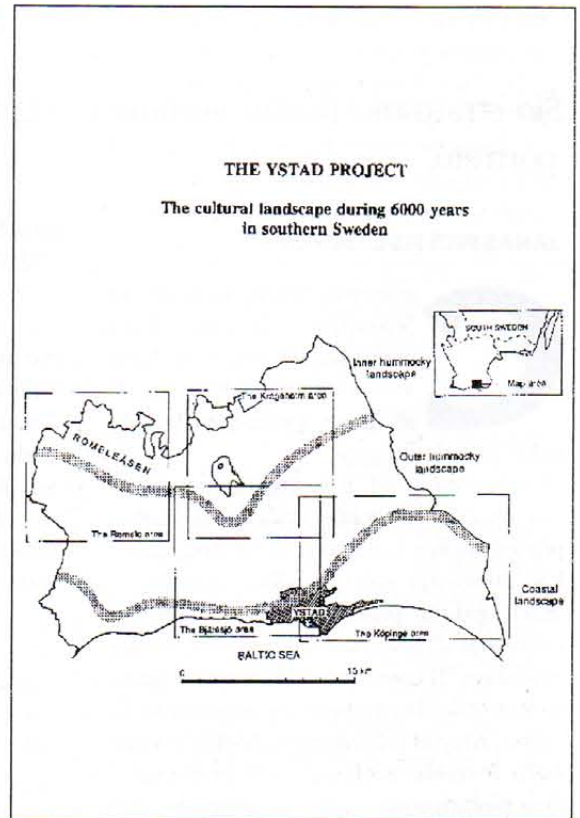
Tyrime Pietinės Švedijos - Skanės dalį. Norėjome tiksliau apibrėžti pagrindines visuomeninių ir gamtinių pokyčių priežastis archeologiniu, istoriniu - geografiniu, paleoekologiniu ir ekologiniu požiūriu. Naudojomės dirvožemio, hidrologiniais (nuo 1812 m.), vegetaciniais, ekonominiais žemėlapiais, žemės ūkio statistika. Analizavome ežerų stratigrafiją, kranto linijos pokyčius, žemės (nuo 1690 m.), ekonominius (nuo 1920 m.) žemėlapius, naudojomes mokesčių įrašais (nuo 1300 m.), gyventojų statistika (nuo 1700 m.), kelionių aprašymais

(nuo 1750 m.) bei kitais prieinamais šaltiniais.

Ištyrėme senųjų gyvenviečių išsidėstymo pokyčius, pradedant vėlyvuju mezolitu ir baigiant šiomis dienomis, augmenijos kaitą, žemėnaudą, gyventojų skaičiaus pokyčių dinamiką, ekologinius pasikeitimus. Parašėme išsamią vietovės, kurioje daug šlapių dirvų, istoriją. Dabar galime teigti, kad landšafto pokyčių priežastys bu-

- Gerbiamas profesoriau Larsonai, mūsų skaitytojams būtų įdomu daugiau sužinoti apie Švedijos archeologiją ir Jūsų darbus.

Lundo archeologijos institutas, kuriame dirbu, susideda iš bendrojo archeologijos skyriaus, atskiro viduramžių archeologijos skyriaus ir muziejaus, kuriame mes taip pat darbuojamės. Pas mus kiekvienais metais studijuoja apie 200 studentų, tačiau svarbiausia - tiriamasis darbas Pietinėje Švedijoje. Lunde dar XVIII amžiuje buvo

Ystado projekto titulinis lapas

vo kur kas sudėtingesnės, nei manyta tyrimo projekto vykdymo pradžioje. Šį darbą apvainikavo 1992m. išleistas išsamus, nemažos apimties veikalas - "Kultūrinio landšafto archeologija"

- Ką kasinėjote pastaruoju metu?

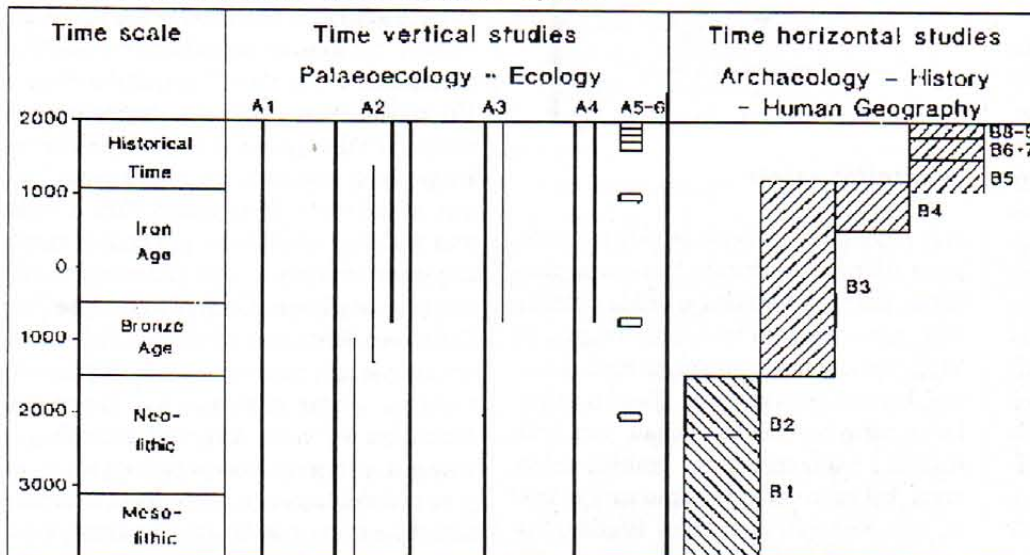
Tyrinėjam mezolito laikotarpio kapinyną Portugalijoje. Lisabonos apylinkėse pradėjome kasinėjimus dar 1986 metais drauge su portugalų ir vokiečių kolegomis mažame slėnyje, kur mezolito laikotarpyje buvo įsikūrusi gyvenvietė.

- Kokie ryškiausi išpūdžiai iš Lietuvos?

Pas jus neblogai saugomos senosios gyvenvietės. Aš esu matęs nemažai jų sunaikintų Švedijoje. Jos niokojamos klojant drenažą, jas ardo ir rūgštūs lietūs. Lietuvoje man gerą išpūdį padarė išlikę įdomūs medžio dirbiniai. Visą laiką su savimi turėjau fotoaparata - bus ką papasakoti kolegoms ir studentams. Daugeliui jų kaimyninės Pabaltijo valstybės dar labai mažai pažįstamos. Tikėkimės, kad mūsų bendradarbiavimas bent truputį praplės žinojimo ribas.

- Ačiū. Linkime geros kloties.

Ystado projekto chronologinė ir dalykinė apimtis

CARLAS VON SCHMITHAS IR JO “NECROLITHUANICA”

Šio straipsnio įvadui geriausiai tiktų įrėminta fotografija be portreto.

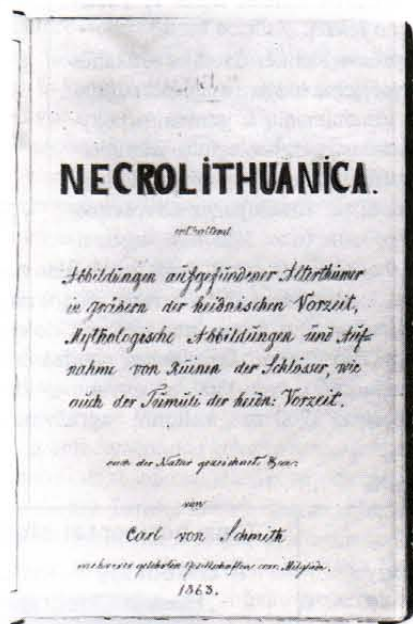
JANAS PEDERIS LAMMAS

Carlas von Schmithas (Carl von Schmith) - žmogus, kuris atliko svarbų vaidmenį Lietuvos archeologijoje ir, be abejonės, neužsitarnavo pranykti praeries migloje.

Prieš porą metų II tarptautiniame baltų simpoziume Bornholme, kuriame aš skaičiau pranešimą apie Carlą von Schmithą, atrodo, kad duomenys apie jį visiškai prarasti, bet dabar galime pasakyti, kad šio senovės tyrinėtojo siluetas pamažu išnyra iš amžių glūdumos. Tai pasiekta ne tiek mano paties, kiek istorikų bei archeologų Algimanto Katiliaus, Alvydo Nikžentaičio, Adolfo Tautavičiaus ir mielai atsiliepusio Olego Boguslavskio pastangomis. 1992 m. rugpjūtį Algimantas Katilius atsuntė man ilgą laišką apie Carlą von Schmithą, o iki tol informacijos apie jį buvo labai mažai. Remdamasis laiške pateiktais duomenimis aš ir parašiau didžiąją šio straipsnio dalį, tačiau Carlas von Schmithas vis dar tebėra gana paslaptingas asmuo. Galbūt kas nors iš “Baltų archeologijos” skaitytojų apie jį turi daugiau duomenų, kurie padėtų parengti išsamų straipsnį apie šią įdomią asmenybę.

Iš tarnybinio pažymėjimo, datuoto 1866 metais, sužinome, kad Carlas von Schmithas tuo metu turėjo 69 metus. Taigi jis gimė apie 1797 metus. 1870 m. jis dar gyveno, mirė ne vėliau kaip 1877 m. Žinome, kad jis buvo kilmingos Livonijos šeimos palikuonis, visą savo gyvenimą ėjęs vienas ar kitas valstybinio tarnautojo pareigas. Jo karjera galėtų būti pavaizduota kaip klaidžiojimas imperinės Rusijos administracijos labirintu, lydimas alogišku peršokimų vis į naujus postus. 1813 m., būdamas 16-os metų amžiaus, Carlas von Schmithas pradėjo tarnauti samdiniu grenadierių pulke. Dalyvavo kare prieš Napoleoną. Tarnavo Estijos pėstininkų pulke, įgijo jaunesniojo kapitono laipsnį. 1829 m. Urale pradėjo valstybinę tarnybą, buvo Orenbur-

go pašto tarnautojas. 1831 m. išvyko į Revelį (Talina), kur gyveno keletą metų. Po to grįžo į Lietuvą. Esama žinių, kad 1835 m. jis buvo Vilniaus provincijos išdininkas ir teismo vykdytojas. Po trejeto metų tapo Druskininkų mineralinių šaltinių inspektoriumi. Žinome, kad nuo 1840 m. jis dirbo muitininku iš pradžių Jurbarke, o vėliau Vilniuje ir Kretingoje, kur vadovavo postui ir gavo kolegijos asesoriaus titulą. Revoliuciniais 1848 metais lapkričio 8-tąją jis pašalinamas iš tarnybos, o vėliau nuteisiamas ir kalina-

Rankraščio viršelis

mas. Kaltinimas - pasienio punkto panaudojimas uždraustos užsienio literatūros platinimui. 1850 m. už ardomąją veiklą nuteisiamas, jam atimamas tarnybinis rangas, šv. Vladimiro ordinas ir titulas, ir apdovanojimai, kuriuos buvo gavęs už 25-erius valstybinės tarnybos metus. Vėliau jam teko sugrįžti į kariuomenę, kur praleido keletą metų, kol gavo darbą švietimo srityje; 1859 m. tapo Kėdainių gimnazijos švietimo inspektoriumi. Turėdamas 66 metus, gimnazi-

joje pradėjo dėstyti vokiečių kalbą, o vėliau ir gamtos mokslus. Tais pačiais metais jis padovanojo gimnazijai savo asmeninę gamtos istorijos radinių kolekciją. Kitais metais tapo vokiečių kalbos mokytoju Švenčionių gimnazijoje, ten susilaukė dalinės amnestijos už savo politinius nusikaltimus. 1865 m. gavo atminimo medalį, skirtą 1863/64 metų sukilimo numalšinimui paminėti. Sulaukęs 69 m. amžiaus, padavė pareiškimą dėl atsistatydinimo ir išėjimo į pensiją pablogėjus sveikatai. Jį atleido iš tarnybos, bet be pensijos, todėl teko dirbti mokytoju neturint paskyrimo.

Tačiau būtume neteisūs, laikydami Carlą von Schmithą vien tik tarnautoju, kuriam teko mokytojauti, kad pragyventų. Jo pašaukimas buvo mokslas, ir ypač jo humanitarinė sritis. A. Katiliaus užrašuose pažymėta, kad Carlas von Schmithas 1846 m. tapo Dorpato (Tartu) mokslo draugijos nariu korespondentu, o kad jis domėjosi istorija, rodo jau paminėtos kolekcijos padovanojimas Kėdainių gimnazijai 1863 m.

Vilniuje pasibaigus 1863 m. neramumams atidaroma viešoji biblioteka, prie kurios prijungiamas Senienų muziejus, priklausęs Vilniaus archeologijos komisijai, įkurtai dar 1855 m. ir panaikintai po sukilimo. Šiame muziejuje Carlas von Schmithas ir surado samdomą darbą. Čia jis išbuvo iki 1869 m. rudens, tvarkė archeologinę ir numizmatinę kolekcijas. Tais pačiais metais jis baigė rengti medalių ir monetų kolekciją, kaip ir bendrą katalogą, pavadintą "Katalog des Münzkabinetts des Altertums-museums von Vilna". Už šį darbą jis gavo 150 rublių. Po to paliko šią darbovietę, tikriausiai ir Vilnių, pasižadėjęs viešajai bibliotekai parduoti savo numizmatines knygas. Tuomet jis jau turėjo 72-us metus. Nors ir būdamas garbingo amžiaus jis tais pačiais metais dalyvavo pirmojoje Rusijos archeologų konferencijoje Maskvoje. Konferencijos aprašyme Carlas von Schmithas minimas J. Galovackio straipsnyje apie naujausius archeologinius tyrinėjimus. Jame teigiama, kad Carlas von Schmithas 40 metų darbavosi archeologijos srityje ir jo tyrimai padėjo pamatą archeologijos mokslui Lietuvoje. Sprendžiant iš komentaro, apie Carlo von Schmitho albumą buvo itin teigiamai atsiliepta ir reiškiamas viltis, kad

Vilniaus švietimo departamentas ir Archeologijos draugija suteiks jam paramą, padės baigti ir išspausdinti jo darbą. Iš trumpo albumo aprašymo sužinojome, kad jis kasinėjęs apie 100 pilkapių Kauno ir Gardino apylinkėse ir kad Carlo von Schmitho tikslas - išaiškinti senosios Lietuvos gyventojų kilmę, tyrinėjant kapuose ir piliakalniuose aptiktus įvairius radinius. Pažymima, kad iki šiol apie juos nieko nebuvo žinoma. Carlus von Schmitas buvo pasiuntęs straipsnį apie akmenis su senoviniais slaviškais rašmenimis, datuojamais XII a., surastais prie Dauguvos Polocke; tas straipsnis taip ir nebuvo išspausdintas.

A. Katilius taip pat bandė surinkti informaciją apie Carlo von Schmitho genealogiją. Jis nustatė, kad jo tėvo vardas buvo Ivanas - tai viskas, ką šiuo metu žinome. Be abejo, tai labai apsunkina tyrinėjimą, kai neaiškus tėvavardis, nes Schmitas yra viena dažniausiai pasitaikančių vokiškų pavardžių, panašiai kaip Smithas Anglijoje ar Kalvelis Lietuvoje. Daugelis Vokietijos Schmidtų buvo didikai ir paveldėjo senąją pavardę su dalelyte von. Tyrimui nepalanki ir ta aplinkybė, kad nežinoma, iš kur von Schmithai atkeliavę į Lietuvą: šie didikai galėjo kilti ir iš Rusijos, ir iš Lenkijos ar Švedijos. Kai kurie mano paties genealoginių tyrinėjimų duomenys rodo, kad ieškoti reikia rytuose - Baltijos valstybėse. XVIII a. išleistame Švedijos didikų kalendoriuje 132 numeriu pažymėtas didikas Schmitas tikriausiai iš išnykusios giminės. Pirmasis žinomas šios atšakos asmuo buvo pulkininkas Johanas Frederikas, gimęs 1676 m. Livonijoje; ten jis gyveno iki pat 1735 m. Galbūt jis ir nebuvo paskutinis šioje Schmithų atšakoje.

Schmithų šeima taip pat žinoma ir Estijoje. 1837 m. jai suteiktas didikų titulas, ir tada jie buvo įtraukti į kilmingų asmenų sąrašą - Sankt Peterburgo registrą. Beje, dauguma šio sąrašo narių dalelytės von neturėjo (Pest, 1991). Tyrimą sunkina ir ta aplinkybė, kad Vakarų vyriausybėms labai daug įvairių asmenų tvirtino, jog jo giminės buvę didikai, nors jie ir negalėjo to įrodyti dokumentais. Net tapo įprasta visus asmenis - žemių savininkus, tarnus ir karininkus - laikyti kilmingaisiais (Colliander, 1938, p. 97).

XIX amžius buvo intensyvus žemės išteklių įsisavinimo laikotarpis ne tik Europoje. Anksčiau žemdirbystei nenaudojamuose plotuose plėšiant dirvonus, daugybė archeologijos paminklų buvo suniokota. Šis procesas lėmė daugelio archeologinių radinių atsiradimą muziejuose ir privačiose kolekcijose, o tai savo ruožtu skatino poreikį sisteminti archeologinę medžiagą. Šio proceso metu archeologija tapo atskira mokslo šaka. Šis medžiagos sisteminimo procesas atsispindi

daugelyje atlasų, kuriuos sukūrė skirtingų šalių archeologai. Kai kurie iš jų dar ir šiuo metu tyrinėjami.

Sutrumpinimas **M** drauge su skaičiumi arba sutrumpinimas **SvF** ir skaičius yra ge-

Lietuvos kario piešinys

rai žinomas skandinavų archeologams kaip nuoroda į Oskaro Montelijaus "Svenska fornsaker" (Švedų senienos), leista 1872 - 1874 m. Norvegijoje taip pat naudota abreviatūra **R** ir skaičius nurodo Olufo Rygho "Norske Oldsager" (Norvegijos senienos), 1885 m. Suomiškas analogiškas leidinys - J. R. Aspelino "Antiquités du Nord Finno-Ougrien", leistas tarp 1877 - 1884 metų. Rytinėse Pabaltijo valstybėse analogiški atlasai vėliau taip pat buvo rengti. Taigi jau 1842 m. Friedriechas Kruse, Dorpatu (Tartu) universiteto profesorius, paskelbė darbą, pavadintą "Necrolivonica oder Alterhümer Liv-, Esth- und Curlands bis zur Einführung der Christlichen Religion in den Kaiserlich Russischen Ostsee-Gouvernements" ("Nekrolivonika, arba ikirikriščioniškojo laikotarpio Estijos, Livonijos ir Kuršo senienos iki Rusijos sienų"). Jis ir tapo prototipu lietuviškajam darbui, pavadintam "Necrolithuanica", datuotam 1863 m. Pastarojo paantraštė rodo, kad jame yra "Pagoniškos priešistoriniuose kapuose rastos senienos ir atvaizdai, mitologiniai atvaizdai ir nuotraukos iš pilių griuvėsių, o taip pat pilkapių iš pagoniškos priešistorės". Šis rankraštis, atrodo, yra seniausias žinomas archeologijos darbas Lietuvoje, kuris, deja, taip ir nebuvo išspausdintas. Nuo šio šimtmečio pradžios jis glūdėjo Istorijos ir rankraščių Akademijos archyve (Vitternetsakademie) Stokholme. Oskaras Montelijus 1880 m. rankraštį nupirko

Kaune ir vėliau padovanojo minėtai Akademijai. Drauge su rankraščiu O. Montelijus įsigijo ir dalį Carlo von Schmitho kolekcijos, dabar saugomos Valst. istorijos muziejuje (**inv. Nr. 6565**). Rankraštis yra folianto dydžio ir palyginti storas. Jis pradedamas visą puslapį užimančia rekonstruota Lietuvos kario figūra su visa apranga, kurios detalės pavaizduotos atlase. Rankraščio turinys parašytas vokiečių kalba. Paminėtos senienų radimo vietos. Deja, rankraštyje nėra jokio įvado, radiniai plačiau neaprašomi. Manoma, kad rankraštis taip ir liko nebaigtas. Jis nėra išsamus, nes trūksta dar ir pilių bei kapų piešinių. Iliustracijos išlikusiuose penkiasdešimtyje laktų nupieštos indišku rašalu. Pavaizduotas 321 radinys, jie visi trumpai apibūdinti ir suskirstyti pagal medžiagą - akmeniniai ar bronziniai. Dauguma senienų surinktos iš 13-os Lietuvos vietovių, kai kurios buvę aptiktos Baltarusijoje. Nurodyta, kad 111 radinių priklausė Vilniaus muziejui. 61 radinių O. Montelijus nupirko, jie tebesaugomi Stokholme. Maskvos archeologijos instituto archyvuose esama dokumentų apie 1893 m. Vilniuje įvykusį IX archeologų suvažiavimą. Nurodoma, kad jo metu buvo demonstruojama kolekcija, kuri po suvažiavimo buvo padovanota Vilniaus muziejui. Spėjama, kad ši kolekcija tuo metu priklausė ar buvo priklausiusi Carlui fon Schmithui. Jei tuomet jis dar būtų buvęs gyvas, tai būtų 93-jų metų amžiaus.

Dr. Adolfas Tautavičius mane informavo, kad jau 1933 m. archeologas Karolis Mekas, kuris 1931 - 1932 metais studijavo Stokholme, "**Lietuvos aide**" (1933 m. Nr. 44) išspausdino žinutę apie "Necrolithuanicos" egzistavimą. Jis taip pat parašė Kauno miesto muziejaus direktoriui prof. E. Volteruiui (1856 - 1941) apie savo atradimą ir vėliau padaręs fotokopiją tais pačiais metais dalį jos išspausdino minėtame dienraštyje. Piešiniai iš "Necrolithuanicos" 1933 m. išspausdinti "Naujojoje Romuvoje". J. Puzinas pirmasis archeologinėje literatūroje paminėjo "Necrolithuanika". Nuoroda yra jo disertacijoje "Priešistoriniai tyrinėjimai ir nacionalinis sąmoningumas Lietuvoje" (Kaunas, 1935 m.).

Manau, kad Carlo von Schmitho atlasą vertėtų išspausdinti, nes jame yra daug duomenų apie archeologinius radinius, kurių dauguma dabar tikriausiai jau prarasti, bet yra svarbūs priešistorės studijoms. Naujoji "Biblioteka Baltica" serija, kurios tikslas yra skelbti didelės svarbos Pabaltijo istorijos dokumentus, būtų priimtinausia Carlo von Schmitho veikalo atspausdinimui. Tikiu, kad jei prireiks - šiam tikslui Švedijos fonduose atsiras ir pinigų.

ŽIEDŲ IŠ XIV-XVII a. TIPOLOGIJA IR

Baltai, kaip ir kiti Europos kraštų gyventojai, mėgo puošti žiedais.

EUGENIJUS SVETIKAS

G ausu žiedelio paminėjimų mūsų tautosakoje, nemažai jų aptikta tyrinėjant senuosius kapus. Žiedų tipologija nėra paprastas dalykas jau vien dėl to, kad jų gamyba sudaro daugelis veiksnių. Žiedų tipai išskiriami pagal konstrukciją, ruošinio požymius, gamybos techniką, priekinės - puošybinės - dailės formą, ornamentą ir kelis kitus morfologinius požymius. Būtų netikslu ir neapibrėžta išskirti žiedų tipus remiantis vien konstrukcijos požymiais. Žiedo konstrukcija funkcionali, amžių bėgyje ji nekinta. Nuo to laiko, kai imta puošti žiedais, jie gaminami pasirenkant vieną iš trijų konstrukcijos variantų: įvija, sukeistais galais ir uždaras. Bet kurios konstrukcijos žiedo gamybai gali būti panaudoti įvairūs ruošiniai, technikos būdai, skirtingi metalai ir kitos medžiagos. Pagrindiniai ruošiniai žiedams - viela, juostelė, strypelis, retais atvejais ir plokštelė. Ir ruošinių, ir pagamintų dirbinių dydžiai ir pjūviai yra svarbūs tipiniai požymiai. Tipologinius tyrimus sunkina ta aplinkybė, kad didelė dalis žiedų muziejų fonduose yra nekonservuoti.

Sprendžiant pagal beveik pilnai konservuotą Alytaus kapinyno žiedų kolekciją, pagrindinis metalas žiedų gamybai buvo varis. Iš Alytaus kapinyne rastų 167 žiedų - 143 yra variniai; 12 varinių, kurių paviršius dengtas pilkos spalvos metalu; 6 iš baltai-pilko metalo (alavo?); 2 žalvariniai; 1 sidabrinis; 1 varinis auksuotas; 1 sidabrinis auksuotas; 1 varinis dengtas baltai-pilku metalu, o ant jo auksavimo žymės.

Žiedų gamybai buvo naudojami įvairūs technikos būdai - **liejimas, šaltas kalimo būdas** (tempimas, plakimas), o galutinai dirbinį užbaigiant jis būdavo **šlifuojamas, kniedijamas, lituojamas, graviruojamas, facetuojamas, spaudžiamas, inkrustuojamas**.

Vieliniams ruošiniams buvo naudojami **py-nimo, sukimo gamybos būdai**. Juostiniams keturkampiams ruošiniams taikyta **tor-**

diravimo (puošybinės dalies sukimas apie savo ašį) technika. Suprantama, kad atsekti dirbinio gamybos eigą sudėtinga, tačiau kai kurie technikos būdai yra charakteringi, ty. jau pati technika leidžia nustatyti žiedo tipą (pvz., pinti žiedai). Vienas svarbiausių veiksnių išskiriant tipą yra žiedo priekinės - puošybinės - dalies morfologija (forma, ornamentas, žymenys).

Aptariamoje žiedų tipologijoje išskyrėme **septynis pagrindinius tipus**, atsižvelgdami į anksčiau išvardintus veiksnius, tačiau nepamėnėjome dar vieno veiksnio, kuris yra svarbus nustatant vieną ar kitą žiedų tipą bei jo atmainą. Tai - masinė vieno pavyzdžio gamyba (atmetant neesminius požymius).

Žiedų gaminimas yra ne vien gamyba, bet ir kūryba. Gausioje jų kolekciijoje susidūrėme ir su netipiniais žiedais, kuriuos išskyrėme į dvi chronologines pavienių žiedų grupes (XIV-XV a. ir XVI-XVII a.).

Žiedų chronologiją nusako kartu į kapą įdėtos monetos (žiedų kartu su monetomis rasta 254 kapuose, tai sudaro 25,7% kapų su žiedais). XV a. antrosios pusės bemonetinis periodas leidžia aiškiai atskirti du didelius laikotarpius: **1) XIV-XV a., 2) XVI-XVII a.**

Literatūros ir šaltinių apžvalga

Žiedai iki šiol nesusilaukė didesnio Lietuvos archeologų dėmesio, darbų, studijų. Apibendrinamojo pobūdžio darbuose bei atskirų paminklų medžiagos publikacijose randame tik kiek platesnes ar siauresnes šių dirbinių apžvalgas.

Šiam darbui panaudoti 121 kapinyno (tyrinėtų iki 1987 metų imtinai) 6056 kapų duomenys, iš kurių 985 kapuose rasti 2086 žiedai. Šių duomenų pagrindu 1991 metais parašiau ir apgyčiau daktaro disertaciją "Monetos ir žiedai XIV-XVII a. Lietuvos kapuose. Tipologiniai-chronologiniai tyrimai".

Senajo geležies amžiaus žiedus pirmasis apžvelgė **P. Kulikauskas**. Jis išskyrė tris to

laikotarpio žiedų grupes: **a) uždarus juostinius, b) įvijinius, c) su rozetine akute**; taip pat apibūdino žiedų morfologiją ir aptarė jų chronologiją (Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. 1961. P. 237-238). Platesnę to paties laikotarpio žiedų apžvalgą yra parašęs **M. Michelbertas**, kuris rėmėsi H. Mooros ir Ch. Bakmanno klasifikacija pagal žiedo konstrukciją. Pagal šį požymį išskirtos penkios žiedų grupės: **a) uždaru, b) uždaru su ažūrine priekine dalimi, c) įvijinių, d) užkeistas galais, e) su sraiginėmis įvijomis**. Uždari žiedai dar suskirstyti į keturis pogrupius pagal juostelės pjūvį: **a) apskrito pjūvio, b) pusiau apskrito pjūvio, c) išgaubti, d) trikampi pjūvio**. Be to, M. Michelbertas dar aptaria kiekvienos išskirtos žiedų grupės chronologiją, nurodo radimo vietų bei žiedų skaičių ir radimo vietas (Michelbertas M. 1986. P. 150-152).

Vidurinio geležies amžiaus (V-VIII a.) bendros žiedų apžvalgos visai neturime. Tačiau iš atskirų kapinių aprašymų matyti, kad šiam laikotarpiui būdingi **įvijiniai ir uždari juostiniai žiedai**.

Naujojo geležies amžiaus (IX-XII a.) žiedus yra apžvelgusi **R. Kulikauskienė**. Jos klasifikacijai būdingas žiedų grupavimas pagal morfologinius požymius. Skiriamos keturios grupės: **a) įvijiniai, b) įvijiniai su platesne priešakine dalimi, c) su paplatinta priešakine dalimi be įvijų, d) su pastorinta priešakine dalimi**. Šio laikotarpio žiedų chronologija nepagrindžiama jokiais duomenimis, išskyrus kaimyninių ir tolimesnių kraštų archeologų A. Talgreno ir B. Nermano chronologinėmis pastabomis (Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. P. 498-500).

Paminėtina ir **L. Vaitkunskienės** (L. Nakaitės) parašyta sidabrinųjų žiedų apžvalga. Ji skirsto žiedus į keturias grupes: **a) juostinius, b) išplota priešakine dalimi, c) pastorinta priešakine dalimi ir d) įvijinius** (Nakaitė L. 1959. T. II. P. 67-68; Vaitkunskienė L. 1981. P. 68-69). Pastarųjų metų metalografiniai tyrimai atskleidė, kad dalis laikytų sidabriniais ar sidabruotais dirbiniais gali būti ala-

KAPŲ LIETUVOJE CHRONOLOGIJA

vuoti (Bliujienė A., Petrauskienė J. 1989. P. 34-35).

XIV-XVII a. žiedams skirtos apibendrinančios apžvalgos neturime. Skelbdami atskirų kapinynų tyrimus šio laikotarpio žiedus yra apžvelgę **V. Urbanavičius** (Šlapgirė, Rumšiškės, Piktagalys, Jakštaičiai, Obeliai), **O. Kuncienė** (Sariai), **V. Valatka** (Skėriai) ir **A. Varnas** (Griežė II, Šapnagai).

1966 m. tyrinėto Šlapgirės kapinyno 13 kapų rasta 42 žiedai. V. Urbanavičius išskiria du jų tipus: **a) uždari, pritaikyti nešioti ant vieno kurio nors piršto, b) sukeistais galais, kuriuos suspaudžiant arba išplečiant galima pritaikyti bet kuriam pirštui**. Gausiausi iš uždary žiedų - juostiniai, papuošti dviem lygiagrečiais išilginiais grioveliais. Aprašyti ir trys kitokio šio tipo žiedai. Žiedai sukeistais galais suskirstyti "pagal priekinės dalies charakterį" į paplatintus, pintus ir tordiruotus. Aprašyti pintųjų žiedų gamybos būdai. Šlapgirėje rastų žiedų V. Urbanavičius chronologiškai nesuskirstė, o visą kapinyno medžiagą datavo XV-XVI a. (Urbanavičius V. 1967. P. 61-63).

1961-1963 m. tyrinėto Rumšiškių kapinyno 54 kapuose 74 rastus žiedus V. Urbanavičius pagal formą suskirsto į 3 grupes: **1) žiedai paplatinta ir pastorinta priekine dalimi, 2) žiedai pinta priekine dalimi, 3) juostiniai žiedai**. Aprašyta kiekvienos grupės žiedų gamybos technika (būdas), morfologiniai požymiai. Chronologinių tyrimų nėra (Urbanavičius V. 1970. P. 25-26).

Plačiausiai V. Urbanavičius yra apžvelgęs Jakštaičių kapinyno medžiagą. Šiame kapinyne išurta 215 kapų, iš kurių 91 rasta 233 žiedai. Kaip ir pirmojoje publikacijoje, čia rastieji žiedai pagal konstrukciją skiriami į dvi grupes: **1) sukeistais galais ir 2) uždaruosius (juostinius)**. Abiejų grupių žiedai dar suskirstyti į pogrupius. Sukeistais galais žiedai suskirstyti taip: **a) rombinėmis priekinėmis dalimis, plokšti, skardiniai (aprašyti jų ornamentu pavyzdžiai), b) pinta priekine dalimi (aprašytas pynimo būdas), c) sukeistais galais ir pastorinta, dažniausiai tordiruota, priekine dalimi**.

Uždarytųjų žiedų išskiriami taip pat trys pogrupiai: **a) siauri juostiniai, puošti dviem išilginiais lygiagrečiais grioveliais ir lygūs, b) padaryti iš juostelės, kurios galai suknedyti, c) plokšti paplatinta priekine dalimi**. Pastarojo pogrupio žiedai

pastaboms apie žiedų dėjimą į kapus. Apgailėtina, kad paskelbta 45 žiedų pavyzdžių lentelė be tikslesnių metrikų (Urbanavičius V. 1979. T. I. P. 146).

Dar kartą prie XIV-XVI a. žiedų apžvalgos V. Urbanavičius grįžo skelbdamas Obelių kapinyno medžiagą (apžvalga parašyta kartu su S. Urbanavičiene). Degininiuose XIII-XIV a. kapuose rasti žiedai klasifikuojami į tris grupes: **a) įvijinius, b) pastorinta priekine dalimi (kartu ir tordiruota priekine dalimi) ir c) pinta priekine dalimi** (Urbanavičius V., Urbanavičienė S. 1988. T. 6. P. 30-31).

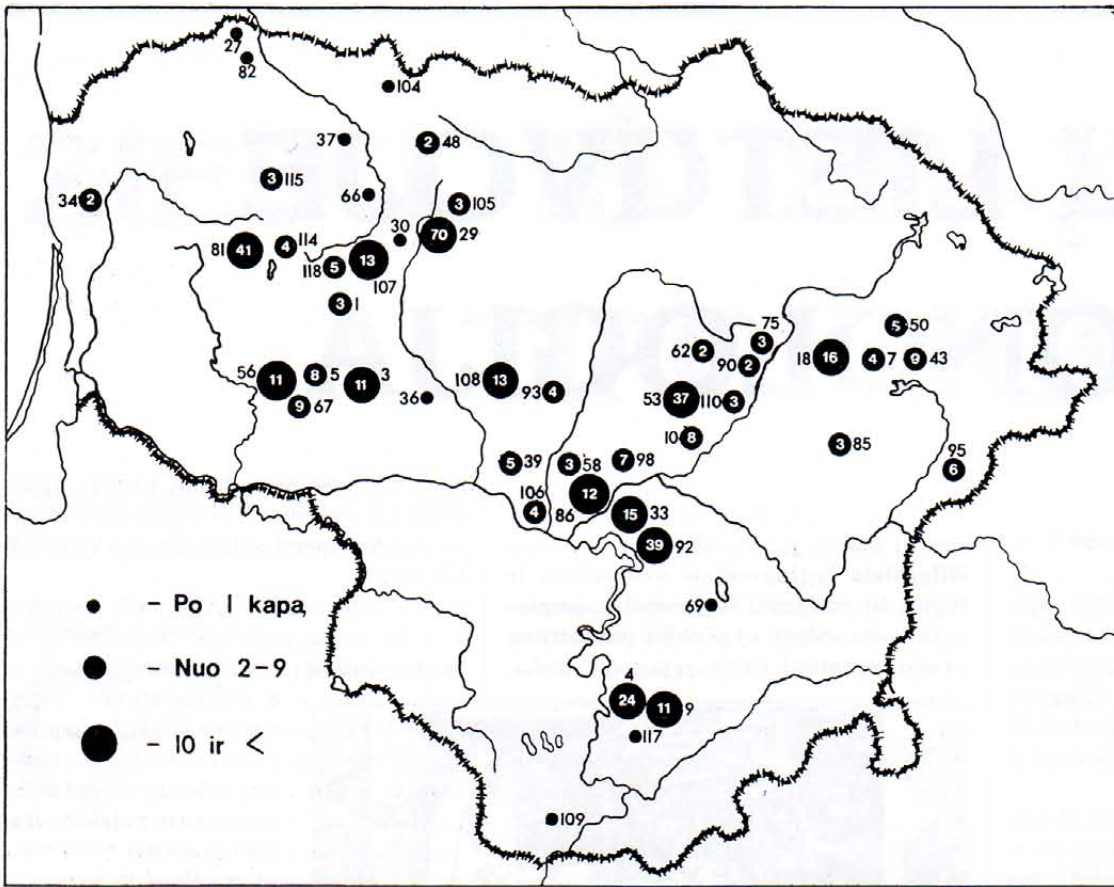
Atskirai apžvelgti žiedai, ištraukti iš Obelių ežero ties kapinyne. Pagal konstrukciją jie skiriami į dvi grupes: **1) įvijinius, 2) pastorinta bei pinta priekine dalimi**. Antroji grupė aprašyta atskirais žiedų pavyzdžiais (Ten pat. P. 43-44). Inhumuotuose kapuose, kurie autorių datuojami XV a., rastieji žiedai konstrukcijos požymiu klasifikuojami į dvi grupes: **1) uždaruosius (juostinius) ir 2) sukeistais galais**. Žiedai sukeistais galais pagal priekinės dalies formą skirstomi į šiuos pogrupius: **a) paplatinta priekine dalimi, b) rombine priekine dalimi**. Aprašomi ir keli kitokie žiedai (Ten pat. P. 56-57). 1971 m. O. Kuncienė tyrė Sarių kapinyną; 8 kapuose rasti 9

Viduramžių sidabro lydymo dirbtuvė

žiedai. Pagal formą jie skiriami į dvi pagrindines grupes: **1) tordiruota, pinta bei paplatinta priekine dalimi, 2) siaurus juostinius**. Pirmosios grupės žiedų chronologijai nustatyti pasiremta analogijomis iš Latvijos ir slavų žemių, jie datuojami XIII-XIV a. Antrosios grupės žiedai apibūdinti kaip vėlesnio laikotarpio (Kuncienė O. 1979. P. 94-95).

žiedai. Pagal formą jie skiriami į dvi pagrindines grupes: **1) tordiruota, pinta bei paplatinta priekine dalimi, 2) siaurus juostinius**. Pirmosios grupės žiedų chronologijai nustatyti pasiremta analogijomis iš Latvijos ir slavų žemių, jie datuojami XIII-XIV a. Antrosios grupės žiedai apibūdinti kaip vėlesnio laikotarpio (Kuncienė O. 1979. P. 94-95).

1 žem. I tipo žiedų radimvietės. 1.(1) Akmeniai, 2.(3) Aleknai, 3.(5) Arglaičiai, 4.(7) Ažugīriai, 5.(10) Bečiai, 6.(18) Diktari, 7.(29) Jakštāičiai, 8.(33) Karmēlava, 9.(43) Liepiniškēs, 10.(50) Narkūnai, 11.(53) Obelīai, 12.(56) Paežeris, 13.(62) Pakričīšis, 14.(66) Papelkīai, 15.(67) Paprūdys, 16.(75) Piktagalys, 17.(81) Pribītkā, 18.(85) Pušalotas, 19.(92) Rumšīškēs, 20.(95) Sariai, 21.(107) Šlapgirē, 22.(108) Šulāičiai, 23.(114) Varniai. Sudarē E. Svetikas

Dvi apžvalgas apie žiedus iš šiaurinės Žemaitijos Griežės II ir Šapnagių parašė A. Varnas. 1981 m. tyrinėtuose Griežės II 9 kapuose rasti 28 žiedai. Pagal konstrukciją jie skiriami į 3 grupes: **1) sukeistais galais, 2) įvijinius, 3) juostinius.** Juostinių žiedų grupei priskirti visi uždari žiedai: ovaline paplatinta priekine dalimi, puošta duobutėmis, lieti arba padaryti iš papuoštos juostelės, kurios galai sujungti kniedele. Atskirai aprašytas vienas XVII a. žiedas (Varnas A. 1986. P. 33-34). 1979 m. tyrinėto Šapnagių kapinyno 35 kapuose kartu su atsitiktiniais radiniais iš viso rasta 207 žiedai. A. Varnas Šapnagių žiedus klasifikuoja tuo pačiu principu kaip Griežės II, t.y. pagal konstrukciją.

Skirtumas tik toks, kad pirmoji grupė vietomis sukeista su antrąja, o trečiosios grupės žiedai (juostiniai) pavadinti uždariaisiais. A. Varnas pastebi, kad žiedų forma bei gamybos technika labai įvairi ir jo pateiktas klasifikavimas yra sąlyginis. Pirmosios (įvijiniai) ir antrosios (sukeistais galais) grupių žiedų Šapnagiuose rasta po keletą vienetų (1-osios - 3, 2-osios - 4). Trečiosios grupės žiedai pagal įvairius tipinius požymius suskirstyti pogrupiais be pavadinimų. Apžvalgą papildė žiedų pavyzdžių, suderintų su tekstu, lentelė su tiksliais metrikomis (Varnas A., Ivanauskas E. 1987. P. 30-32, pav. 6).

Iš gausių informacinių straipsnių išsiskiria

V. Valatkos darbas apie 1972 m. tyrinėtą Skerių kapinyną, kurio 13 kapų rasta 35(?) žiedai. V. Valatka Skerių kapinyno žiedus suskirstė pagal tipinius požymius, nusakė argumentuotą jų chronologiją, aprašė žiedų dėjimo į kapus variantus (Valatka V. Skerių (Mažeikių raj.) švedkapis // AETL 1972 ir 1973 metais V., 1974. P. 91-93). Gaila, kad autorius neparašė kapinyno kasinėjimų ataskaitos, todėl šio kapinyno medžiaga nesinaudojome.

Baigdami istoriografinę apžvalgą, galime konstatuoti, kad visi autoriai žiedus klasifikuoja pagal konstrukcijos požymius, iš dalies atkreipdami dėmesį ir į netipinius žiedus. Nė vienas autorius neskyrė didesnio dėmesio jų chronologijai. Taigi gausi Lietuvos XIV-XVII a. žiedų kolekcija beveik netyrinėta tipologiniu ir chronologiniu požiūriu, nenu-sistovėjo žiedų terminija.

Kaimyninėse šalyse (**Rytų Prūsijos, Lenkijos, Baltarusijos ir Rusijos**) tyrinėtų XIV-XVII a. kapinynų, išskyrus kelis, beveik nėra. Todėl ir specialių darbų ar apžvalgų, skirtų mūsų tyrinėjamo laikotarpio žiedams, nėra. Iš XIV-XVII a. kaimynų tyrimų paminėtini pilių ir miestų archeologiniai kasinėjimai; publikacijose apie juos randame vieną kitą trumpą rastų žiedų apžvalgą. Tačiau aprašytų žiedų kiekis, aprašų pobūdis ir nelabai informaty-

vios iliustracijos nesuteikia galimybių iš esmės praplėsti žiedų pažinimo ir tyrimo klausimus.

Iš kaimynų išsiskiria **latviai**. Latvijos, kaip ir Lietuvos gyventojai, XIII-XVII a. laidodami mirusiuosius, laikėsi senųjų papročių. 1974 m. duomenimis Latvijoje ištirta 137 kapinynai, datuojami XIII-XVII amžiais, juose atdengta daugiau kaip 2000 kapų. Tačiau specialių darbų, skirtų žiedų tyrimams, ir čia nepadarėta (Latvijas PSR archeologija. Rīga, 1974. Lpp. 295-297, 306 (žiedų apžvalga), 367; att. 189, 204).

Pagrindiniai šaltiniai, kuriuos panaudojome šiam darbui - tai Alytaus kraštotyros muziejus, Vytauto Didžiojo Karo muziejus ir Lietuvos Nacionalinio muziejaus archeologijos skyrių rinkiniai, Lietuvos istorijos instituto archeologijos skyriaus rankraštyne saugojamos kasinėjimų ataskaitos.

Žiedai datuoti remiantis kitu inventoriu iš to paties kapo. Norintiems pasitikslinti ar abejo-

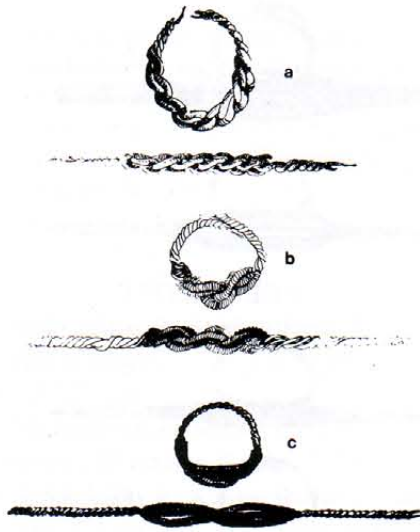
jantiems chronologinių tyrimų išvadamis siūlome pasinaudoti kapų inventorių lentelėmis, esančiomis pas autorių.

XIV-XV amžius

I tipas - pinti žiedai

I tipo žiedai (1 žem.) išskirti pagal vyraujančią technikos būdą - pynimą, o į atskiras atmainas - pagal kitus gamybos būdus: sukimą, tordiravimą bei imitavimą. Kad būtų patogiau, siūlome sąlyginį pintų žiedų terminą, nors tiksliau būtų juos apibrėžti kaip pintų-suktų-tordiruotų-imituotų žiedų tipą. Tyrimams panaudojome 23 kapinynų 149 žiedus iš 111 kapų. I tipo žiedai yra skiriami į 6 atmainas (1 žem.).

1 atmaina. (1 pav.). Pirmosios atmainos žiedai pagaminti iš 3-4 vielų, vidurinę puošybę dalį supinant, o du trečdalius žiedo dalies susukant. Dažniausiai iš 3-4 vielų padarytų žiedų vidurinės dalys glaudžiai apvyniotos plonesne vielute (pasitaiko vienas kitas žiedas be apvyniotos vidurinės-priekinės dalies). Vieni šios atmainos žiedai aklinau uždari, kiti - dalinai (kilpiniais galais), tretį - sukeistais galais. Pagal gamybos būdą tai paprasčiausias pintų žiedų variantas. Pirmosios atmainos 34 žiedai yra rasti 8 kapinynų 25 kapuose (**Akmenių k. 8 pilkapis II (1, skliaustuose - žiedų skaičius): Michelbertas M. 1968 m. liepos 5-29 d. archeologinių tyrinėjimų Akmeniuose, Kelmės raj., ataskaita. 1968 (Lietuvos istorijos institutas, archeologijos skyriaus archyvas (toliau - LII AS). Byla Nr. 280; Michelbertas M. 1969 m. liepos 4 - rugpjūčio 5 d. tyrinėjimų Kybartiškės pilkapyne, Šiaulių raj., ataskaita. 1969. LII AS.**

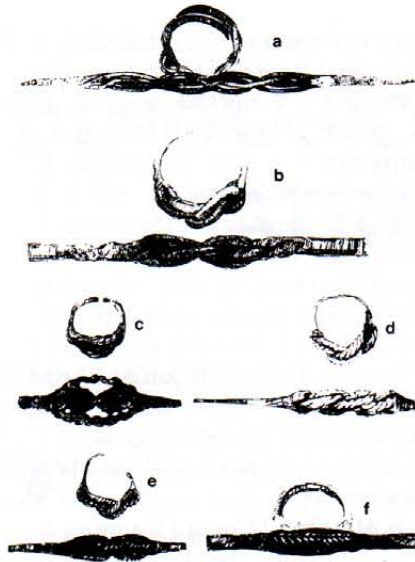

1 pav. I tipo 1 ir 2 atmainos žiedai

Byla Nr. 300; **Arglaidžių** k. 1(1): Tautavičius A. Arglaidžių senkapio, Raseinių raj., Nemakščių apyl, 1979 m. tyrinėjimų ataskaita. 1979. LII AS. Byla Nr. 686; **Jakštaičių** k. 5(1), 39(3), 57(1), 64(1), 70(2), 161(1), 173(1), 190(1): Urbanavičius V. Jakštaičių senkapis, Šiaulių raj. 1972 m. kasinėjimų ataskaita. 1972. LII AS. Byla Nr. 353; **Pribitkos** k. 2(2), 9(1), 14(1), 47(2), 49(2), 50(1), 57(1), 58(1): Merkevičius A. Pribitkos k. senkapio, Tverų apyl., Plungės raj., 1982. tyrinėjimų ataskaita. 1982. LII AS. Byla Nr. 983; **Rumšiškių** k. 102(1): Merkevičius A. Rumšiškių senkapis (Kaišiadorių raj.). 1962 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita. 1962. LII AS. Byla Nr. 185; **Šlapgirės** k. 8(3): Danilaitė E., Urbanavičius V. Šlapgirio senkapis (tyrinėjimų ataskaita). 1966. LII AS. Byla Nr. 275; **Šulaičių** k. 2(1): Rickevičiūtė K. Šulaičių kapinyno (Kėdainių raj.) 1983 m. tyrinėjimų dienoraštis. LII AS. Byla Nr. 1104. Dalis žiedų iš Šlapgirės, Rumšiškių ir Jakštaičių kapinytų yra paskelbti: Urbanavičius V. Šlapgirio ... P. 62-63; Rumšiškėnai ... P. 26; Jakštaičių ... P. 146).

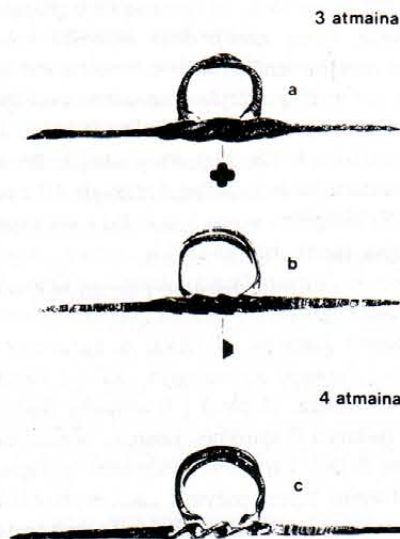
Nustatyta, kad 1 atmainos žiedai sietini su kitais šio tipo bei kitų tipų žiedais (I tipo atmainos žiedai buvo įdedami į kapą po 1 (18 k.), 2 (5 k.), 3 (2 k.) kartu su: 1) I tipo 2 atmainos (2 k.), 3 atmainos (2 k.), 4 atmainos (3 k.), tačiau nesutinkama su 5 ir 6 atmaina; 2) dažniausiai - II tipo (16 k.); 3) III tipo 1 (9 k.) ir X atmainos (5 k.); 4) pavieniais A (3 k.), C (1 k.), E (1 k.) žiedais.; jie buvo įdėti į 14 moterų, 9 vyrų ir 2 vaikų kapus. Šios atmainos 32 žiedai yra rasti 23 centrinės Žemaitijos XIV a. pirmosios pusės - III ketvirčio inhumuotuose kapuose, su jais sietinas ir žiedas iš Šulaičių kapinyno kapo Nr. 21, kuris yra Dubysos-Nevežio tarpupyje. Išsiskiria tikrai Rumšiškių k. 102, atrodo, kad į šį kapą žiedas yra papuošęs iš degintinio kapo.

2 atmaina. (1 pav.). 2 atmainos žiedai padaryti supinant priekinę - puošybinę - dalį. Skir-

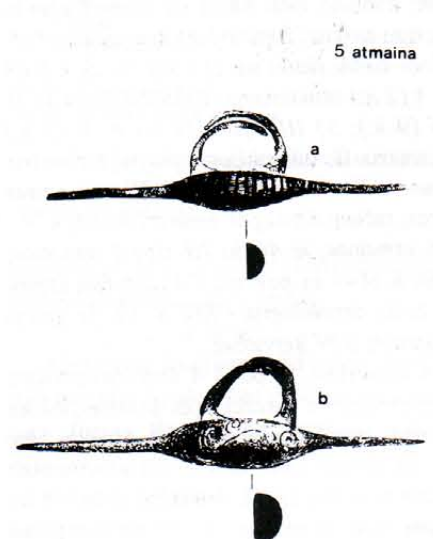
tumas tarp jų ir 1 atmainos žiedų yra toks, kad galai ne susukti, o suldyti ir suplakti. Pagal konstrukciją šių žiedų yra uždaru ir sukeistais galais. Turime bent 27 šios atmainos žiedus. Jie rasti 12 kapinytų 25 kapuose (**Aleknų** k. 22(2); 26(1), 37(1): Bešenienė D. Aleknų senkapio (Raseinio raj.) archeologinių tyrinėjimų ataskaita. 1978. LII AS. Byla Nr. 594; **Jakštaičių** k. 32(1), 91(1), 124(1): Urbanavičius V. Jakštaičių ...; **Karmėlavos** k. 31(1): Rickevičiūtė K. Karmėlavos kapinyno (Kauno raj.) 1976 m. tyrinėjimų dienoraštis. 1976. LII AS. Byla Nr. 451; **Obelių** k. 136(1), 152(1): Urbanavičius V. Obelių senkapio (Ukmergės raj.) kasinėjimų ataskaitos. 1979-1983. LII AS. Bylos Nr. 994-997, 1151; **Paežerio** k. 138(1), 142(1), 147(1): Tautavičius A. Paežerio (Šilalės raj.) senkapio 1966 m. kasinėjimų ataskaita. 1966. LII AS. Byla Nr. 256; **Pakritižio** k. 4(1): Markelevičius J. Pakritižio senkapio (Panevėžio raj.) 1975 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų ataskai-

2 pav. I tipo 3, 4 ir 5 atmainos žiedai

ta. 1975. LII AS. Byla Nr. 531; **Papelkių** k. 1(1): Markelevičius J. Papelkių-Vizdergių pilkapio ir senkapio (Šiaulių raj.) tyrinėjimai. 1973. LII AS. Byla Nr. 383; **Pribitkos** k. 28(1), 33(1), 42(1), 57(1), 59(2): Merkevičius A. Pribitkos ...; **Rumšiškių** k. 4(1): Tautavičius A. Rumšiškių plokštinis griautinis XIV a. pabaigos ir XV a. pradžios kapinytas. Bandomųjų archeologinių kasinėjimų ataskaita. 1961. LII AS. Byla Nr. 107; **Sarių** k. 25(1): Kuncienė O. Sarių senkapio (Švenčionių raj.) plokštinio kapinyto tyrinėjimų ataskaitos. 1970-1971. LII AS. Bylos Nr. 295, 318; **Šlapgirės** k. 15(1): Danilaitė E., Urbanavičius V. Šlapgirio ...; **Šulaičių** k. 14(1), 30(1): Rickevičiūtė K. Šulaičių kapinyno (Kėdainių raj.) 1983-1985 m. tyrinėjimų dienoraščiai. 1983-1985. LII AS. Bylos Nr. 1104, 1177, 1226. Keletas šios atmainos žiedų yra paskelbti: Urbanavičius V. **Šlapgirio** ... P. 63; **Jakštaičių** ... P. 146; **Obelių** ... P. 56; Kuncienė O. **Sarių** ... P. 94). Jie buvo įdėti į 19 moterų, 1 vyro, 3 vaikų ir 2 nenustatytos lyties asmenų kapus. Šių žiedų paplitimas žymiai platesnis negu 1 atmainos žiedų: Žemaitijoje jų rasta 6 kapinytų 17 kapų, Šulaičių kapinyno (Dubysos-Nevežio tarpupis) - 2 kapuose, dviejų Centrinės Lietuvos kapinytų 2 kapuose, dviejų Aukštaitijos kapinytų 3 kapuose ir viename kape Rytų Lietuvos Sarių kapinyne. 2 atmainos žiedų chronologija - taip pat XIV a. I-III ketvirčiai, be to, kaip ir 1 atmainos žiedai, jie sietini su kitais šio tipo ir kitų tipų žiedais (I tipo atmainos žiedai buvo įdedami į kapą po 1 (23 k.), 2 (2 k.) kartu su: 1) I tipo 1 atmainos (2 k.), 3 atmainos (3 k.), 4 atmainos (2 k.), 5 atmainos (1 k.) - nesutinkami su 6 atmainos; 2) dažniausiai su II tipo (14 k.); III tipo 1 (3 k.) ir X atmainos (4 k.); 4) pavieniu A (1 k.); 5) dažnai yra ir vieninteliai kape (9 k.)).

3 atmaina. (2 pav.). 3 atmainai priskirti žiedai, kurių priekinė - puošybinė - dalis susukta iš dviejų storesnių vielų, o galai suldyti

arba suplakti. Jų yra sukeistais galais ir uždarų. Literatūroje ir kasinėjimų ataskaitose jie vadinami įvairiai: tordiruotais, imituojančiais tordiravimą, pastorintų tordiruotu priekiu, priekinės dalies pynimo imitacija, pastorintu suktu priekiu ir suktu priekiu. Pastarasis terminas yra teisingiausias, nes tordiravimu yra vadinamas kamuoto ruošinio sukimas apie savo ašį ir netaikomas vielų susukimui. Keletui žiedų nustatytas liejimo būdas (tai teigti be specialių tyrimų per drąsu). 3 atmainos 27 žiedai buvo įdėti į 10 kapinynų 26 kapus (14 moterų, 6 vyrų, 3 vaikų ir 3 nenustatytos lyties asmenų) (**Diktarų** k. 4(1), 46(1), 96(1): Urbanavičius V. *Diktarų senkapis. 1977 m. kasinėjimų ataskaita. 1977. LII AS. Byla Nr. 680; Jakštaičių* k. 41(1), 183(1), 214(1): Urbanavičius V. *Jakštaičių ...; Obelių* k. 91(1), 92(1), 104(1), 105(1), 144(1), 164(1): Urbanavičius V. *Obelių ...; Paprūdžio* k. 6(1): Tautavičius A. *Paprūdžių (Raseinių raj.) senkapis 1979 m. tyrinėjimų ataskaita. 1979. LII AS. Byla Nr. 687; Piktagalio* k. 6(1): Urbanavičius V. *Piktagalio senkapis (Anykščių raj.) 1970 m. kasinėjimų ataskaita. 1970. LII AS. Byla Nr. 347; Pribitkos* k. 2(2), 22(1), 28(1), 42(1), 58(1), 59(1), 60(1): Merkevičius A. *Pribitkos ...; Sarių* k. 3(1), 27(1): Kuncienė O. *Sarių ...; Šlapgirės* k. 1(1): Danilaitė E., Urbanavičius V. *Šlapgirio ...; Šulaičių* k. 12(1): Rickevičiūtė K. *Šulaičių ...; Varnių* k. 42(1): Genys J. *Koncentracijos stovykla Varniuose, Didvyrių 6. Papildomi archeologiniai tyrimai. 1988. LII AS. Byla Nr. 447. Keletas šių žiedų yra paskelbta: Urbanavičius V. Šlapgirio... P. 62; Piktagalio senkapis. MADA. 1972).*

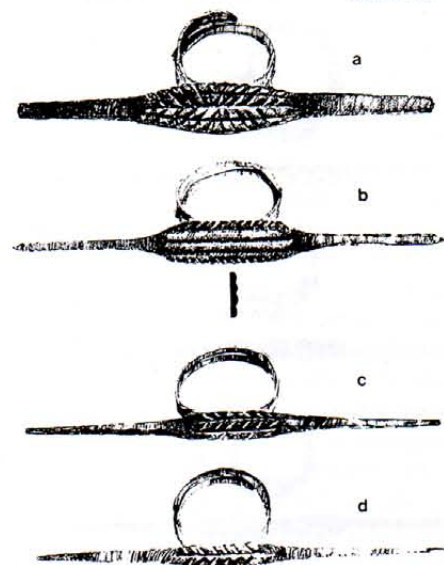
Žemaitijoje jų 14 iš 13 k., Aukštaitijoje 12 iš 12 k., Dubysos-Nevežio tarpupyje 1 iš 1 k. Šios atmainos žiedų nerasta Centrinėje ir Pietų Lietuvoje. Be to šios atmainos žiedų kiekis iš Žemaitijos ir Aukštaitijos yra vienintelis toks atvejis. Ir 1 bei 2 atmainų žiedai, ir 3 atmainos žiedai kapuose rasti kartu su kitais I tipo ir kitų tipų žiedais (Žemaitijos kapinyuose 3 atmainos žiedai sietini su: 1) I tipo 1 (2k.), 2 (3 k.), 4 (2 k.) atmainomis; 2) dažniausiai su II tipo (9 k.); 3) III tipo 1 (6 k.) ir X (3 k.) atmainomis. Iš Aukštaitijos kapinynų turime tris kapus su šios atmainos žiedais. Visuose rastas antras, tačiau skirtingas žiedas: **Diktarų** k. 4 - su 6 atmainos; k. 46 - su III tipo 1 atmainos; **Obelių** k. 144 - su pavieniu C žiedu). Šios atmainos žiedų chronologija - XIV a., t.y. jie galėjo priklausyti ir IV ketvirčiui.

4 atmaina. (2 pav.). 4 atmainai priskirti žiedai padaryti iš keturkampės juostelės, kurios vidurinė - puošybinė - dalis yra pasuktas apie savo ašį. Būtent šis technikos būdas vadinamas tordiravimu. Visi žiedai - sukeistais galais. 4 atmainos 12 žiedų rasta tikrai keturių Žemaitijos kapinynų 11 kapų: 7 moterų, 3 vyrų ir 1 vaiko

kape (**Jakštaičių** k. 49: Urbanavičius V. *Jakštaičių ...; Paežerio* k. 137: Tautavičius A. *Paežerio ...; Pribitkos* k. 48, 50, 51, 56, 57, 59: Merkevičius A. *Pribitkos ...; Šlapgirės* k. 1, 8(2), 10: Danilaitė E., Urbanavičius V. *Šlapgirio ...; Keli iš jų aprašyti ir literatūroje: Urbanavičius V. Šlapgirio ... P. 62; Jakštaičių ... P. 146). Jie taip pat rasti kartu su kitais I tipo ir kitų tipų žiedais (4 atmainos žiedai koreliuojasi su: 1) I tipo 1 (3 k.), 2 (2 k.) ir 3 (2 k.) atmainomis; 2) II tipo (8 k.); 3) III tipo 1 (1 k.) ir X (1 k.); 4) pavieniais A (1k.) ir C (1 k.) žiedais). Šie žiedai vienalaikiai su 1 ir 2 atmainos žiedais ir priklauso XIV a. I-III ketvirčiams.*

5 atmaina. (2 pav.). Į 5 atmainą išskirti žiedai, kurių ruošinys - pusapvalio skersinio pjūvio strypelis, viduryje storas, o į galus siaurėjantis. Didesnės šių žiedų dalies priekinė dalis puošta skersomis-įstrižomis įkartomis (2 pav. a). Manome, kad ši puošyba imituoja pynimą-sukimą (tordiravimą). Keli žiedai puošti spiraliniu ornamentu (2 pav. b) ir keli neornamentuoti. Turime tik 12 žiedų iš 6 kapinynų 10 kapų: 4 moterų, 4 vyrų, 1 paauglio ir 1 nenustatytos lyties asmens (**Paežerio** k. 135(3), 139: Tautavičius A. *Paežerio ...; Pribitkos* k. 11, 20, 28: Merkevičius A. *Pribitkos ...; Šulaičių* k. 7: Rickevičiūtė K. *Šulaičių ...; Karmėlavos* k. 67: Rickevičiūtė K. *Karmėlavos ...; Rumšiškių* k. 118, 151: Merkevičius A. *Rumšiškių ...; Michelbertas M. Rumšiškių kapinyno, Kaišiadorių raj., 1963 m. tyrinėjimų ataskaita. 1963. LII AS. Byla Nr. 354; Liepiniškių* k. 10: Urbanavičius V. *Liepiniškių senkapis, Utenos raj., Kuktiškių apyl., 1971 m. kasinėjimų ataskaita. 1971. LII AS. Byla Nr. 349). Kapuose jie rasti ir su kitais žiedais (5 atmainos žiedai Žemaitijos kapinyuose buvo įdedami į kapą kartu su: 1) I tipo 2 ir 3 atmainos (1 k.); 2) II tipo (5 k.); 3) III tipo 1 atmainos (1 k.); o centrinėje Lietuvoje su III tipo 1 (1 k.) ir X (1 k.) atmainų žiedais). Šios atmainos žiedų chronologija XIV a. III ketvirtis (Koreliacijos rezultatai ir chronologiniai tyrimai parodė keleto 5 atmainos žiedų sąlyginumą šioje grupėje. Tie žiedai, kurių storoji dalis nepuošta arba puošta neimituojant pynimo-sukimo technikos, turėtų sudaryti galbūt šios atmainos pogrupį arba priskirti prie pavienių žiedų (**Pribitkos** k. 28, **Rumšiškių** k. 118, 151). **Rumšiškių** k. 118 ir 151 inventoriuose buvo peiliai, k. 118 - du III tipo lietuviški pinigėliai, sagtis?, o k. 151 - skiltuvas. Šie kapai turėtų būti iš XV a. pirmos pusės. **Pribitkos** k. 28 rasti Danijos karaliaus Eriko X (1412-1433) grašio (?) likučiai (vienintelė Danijos moneta Lietuvos XIV-XVII a. tyrinėtuose kapuose). Šio kapo chronologija - XV a. I pusė).*

6 atmaina. (3 pav.). Į 6 atmainą išskirti žiedai padaryti iš storesnės juostelės paplatinta priekine dalimi, kuri būna ovalo arba lygiagretainio formos. Tipinis požymis, kada paplatintoji dalis puošiamą: **a) iškilėmis lygiagretėmis briaunomis ir iš kraštų išmuštomis**

3 pav. I tipo žiedų 6 atmaina

įstrižomis įkartomis, b) dviem-viena išilgine įkartos linija, o iš kraštų įstrižos įkartos. Įkartų raštas primena pintų-suktų žiedų imitavimą. Šie požymiai 6 atmainos žiedus skiria nuo II tipo žiedų, nors savo morfologija (priekinės dalies paplatinimas, sukeistų galų konstrukcija) jie artimi II tipui. Literatūroje jie vadinami kaip žiedai paplatinta priekine dalimi sukeistais galais, nors aptariami nežymiai atskiriant nuo mūsų apžvelgtų II tipo skardinių žiedų (Volkaitė-Kulikauskienė R., Luchtanas A. *Narkūnų senkapis tyrinėjimai // LA. V., 1979. T. I. P. 106-107; Kuncienė O. Sarių ... P. 106-107; Urbanavičius V., Urbanavičienė S. Obelių ... P. 56). Šios atmainos turime 37 žiedus, rastus 9 kapinynų kapuose: 30 moterų bei mergaičių ir 6 vyrų ir berniukų (**Ažugirių** k. 25: Urbanavičius V. *Ažugirių kaimo (Utenos raj.) senkapis. 1976 m. kasinėjimų ataskaita. 1976. LII AS. Byla Nr. 525; Bečių* k. 74: Zabiela G. *Bečių senkapis (Ukmergės raj.) 1985 m. tyrinėjimų ataskaita. 1985. LII AS. Byla Nr. 1211; Diktarų* k. 3, 4, 13, 28(2), 35, 79, 80, 97: Urbanavičius V. *Diktarų ...; Narkūnų* k. 1, 4, 9: Kulikauskienė R. *Narkūnų senkapis tyrinėjimai 1976-1977 metais. 1977. LII AS. Byla Nr. 515; Obelių* k. 78, 79, 86, 94, 95, 99, 126, 127, 128, 138, 140, 141, 142, 148, 153, 160, 162: Urbanavičius V. *Obelių ...; Pakritižio* k. 5: Markevičius J. *Pakritižio ...; Pušalotų* k. 3: Navickaitė-Kuncienė O. *XIII-XIV m. e. amžių plokštinių kapinynas Pušaloto kaime, Molėtų raj. // MADA 1963. T. I(14). P. 99-114; Rumšiškių* k. 49, 98, 145: Merkevičius A., *Rumšiškių ...; Michelbertas M. Rumšiškių ...; Sarių* k. 4: Kuncienė O. *Sarių ...). Nors 6 atmainos žiedų daugiausia iš visų I tipo atmainų, tačiau jie buvo retai įdedami kartu su kitais žiedais (6 atmainos žiedų koreliacija nestipri, su: 1) I tipo 3 atmainos (1 k.), 2) III tipo 1 atmainos (2 k.) ir X (1 k.), 3) pavieniu A (1 k.). Tai vieninteliai XIV a. žiedai, kurių neaptingame Žemaitijoje, jų nerasta Dubysos-Nevežio tarpupyje ir Pietų Lietuvoje. Nedaug jų ir Centrinėje Lietuvoje (3 iš 3 kapų). Net 34 šios atmainos žiedai rasti 33 Rytų Aukštaitijos kapuose. Be**

to, įsidėmėtina, kad nė viename kape kartu su 6 atmainos žiedais nerasta lietuviškų pinigėlių, nors visuose šiuose kapinyuose (išskyrus Pakritižio ir Pušalotų) aptikta visų keturių tipų monetų. Taigi 6 atmainos žiedus tikrai sąlyginai datuojame XIV a. antrąja puse.

LITERATŪRA

1. Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai. V., 1961. P. 237-238.
2. Michelbertas M. Senasis geležies amžius Lietuvoje. I-IV amžius. V., 1986. P. 150-152.
3. Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Lietuvos ... P. 498-500; Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuviai X-XII amžiais. V., 1970. P. 184.
4. Nakaitė L. Senovės lietuvių sidabriniai papuošalai // Iš lietuvių kultūros istorijos. V., 1959. T. II. P. 67-68; Vaitkunskienė L. Sidabras senovės Lietuvoje. V., 1981. P. 68-69.
5. Bliujienė A., Petrauskienė J. II-XV a. alavuoti papuošalai Lietuvoje // Mokslas ir gyvenimas. 1989. Nr. 11. P. 34-35.
6. Urbanavičius V. Šlapgirio kaimo (Kelmės raj.) senkapis // MADA. T. 1(23). 1967. P. 61-63.
7. Urbanavičius V. Rumšiškėnai XIV-XVI amžiais. V., 1970. P. 25-26.
8. Urbanavičius V. Jakštaičių kapinynas // LA. V., 1979. T. I. P. 146.
9. Urbanavičius V., Urbanavičienė S. Obelių kapinynas. Archeologiniai tyrimai // LA. V., 1988. T. 6. P. 30-31.
10. Ten pat. P. 43-44.
11. Ten pat. P. 56-57.
12. Kuncienė O. Sarių kapinynas // LA. V., 1979. P. 94-95.
13. Varnas A. Griežės km. (Mažeikių raj.) XV a. pabaigos-XVII a. senkapių // MADA. 1986. T. 3(96). P. 33-34.
14. Varnas A., Ivanauskas E. Šapnagių (Akmenės raj.) XVI-XVII a. senkapių // MADA. 1987. T. 3(100). P. 30-2, pav. 6.
15. Valatka V. Skėrių (Mažeikių raj.) švedkapis // AETL 1972 ir 1973 metais. V., 1974. P. 91-93.
16. Latvijas PSR archeologija. Rīga, 1974. Lpp. 295-297, 306 (žiedų apžvalga), 367; att. 189, 204.
17. Volkaitė-Kulikauskienė R., Luchtanas A. Narkūnų senkapių tyrinėjimai // LA. V., 1979. T. I. P. 106-107; Kuncienė O. Sarių ... P. 106-107; Urbanavičius V., Urbanavičienė S. Obelių ... P. 56.

(Tęsinys kitame numeryje)

□ PAMINKLAI

DINGUSIO PILKAPYNO ATRADIMAS

GEDIMINAS MONČINSKAS

Senokai išspausdinto Lietuvos archeologijos atlaso III tomo 20-tame puslapyje pastebėjau tokį įrašą: "Vasilevščizna Vilniaus raj., Rudaminos apyl. (?). Buvusio dvaro laukė, šalia miško, kasinėtas pilkapis ir rasti žmogaus griaučiai, o prie jų kirvis apvalia pentimi. Radinys neišliko. Chronologija ne visai aiški. Kur ši vietovė, nenustatyta." (Покровский Ф. 1893, с.65).

Ryžausi atrasti dingusį pilkapytį. Prieš keletą metų pradėjau jo paieškas Rudaminos miestelio apylinkėse. Pradžioje jos man nebuvo sėkmingos. Net senyvo amžiaus žmonės negalėjo prisiminti tokios vietos, kurioje galėtų būti Vasilevskių dvaras ar palivaras. Ir tik šių metų vasarą dingusio pilkapytį paieškos buvo sėkmingai baigtos.

Pirmiausia buvo aptiktos čia gyvenusių Vasilevskių palivarko sodybvietės liekanos: apgriuvę pastatų pamatai, keli seni medžiai, užakęs tvenkinys. Netrukus buvo surasta ir ieškomo pilkapytį vieta.

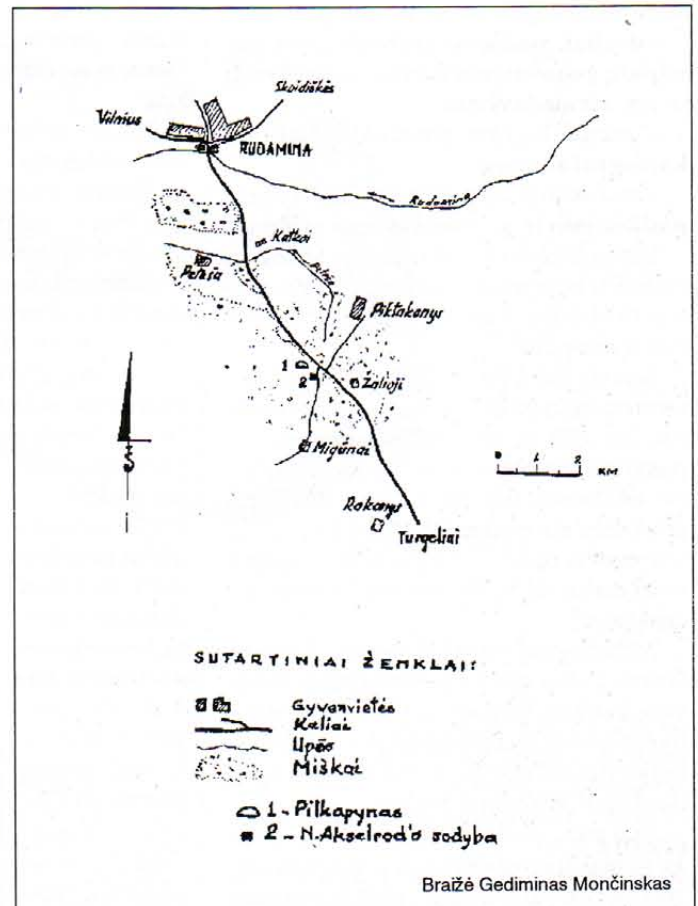
Lietuvos archeologijos atlase minimas pilkapytį yra apie 0,5 km į vakarus nuo Rudaminos - Turgelių kelio, apie 6 km nuo Rudaminos, ten, kur atsišakoja nuo asfaltuoto plento lauko keliukas į Migūnus.

Naujai atrastas pilkapytį, įrengtas siaurame (apie 20 m) čia stūksančios aukštumos atragyje, šiuo metu yra tankiai apaugęs medžiais ir krūmais. Jame atrasti trys apardyti pilkapių, kurių sampilų skersmuo siekia nuo 6 iki 10 m, o jų aukštis - nuo 0,5 iki 1 m.

Vieno pilkapytį sampilę matyti pailgas įdubimas, besitęsiantis apytikriai nuo jo cen-

tro į pakraštį (gal tai atlase minimo kasinėjimo palikimas?). Kito pilkapytį centre yra apie 0,5 m skersmens duobė. Kadangi atrastas pilkapytį dabar skendi jauno miško brūzgynuose, todėl lengvai jį pasiekti įmanoma tik su čionykščio gyventojų N. Akselrodo pagalba - jo nauja sodyba yra prie pat kelio į Migūnus.

Pageidautina, kad šis vietinių žmonių visai užmirštas ir iš naujo atrastas pilkapytįs

Atrasto pilkapytį vietovės planas

kuo greičiau būtų įtrauktas į Lietuvos saugomų archeologijos paminklų sąrašą.

Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro Apskaitos sektoriaus vadovas Jonas Balčiūnas pranešė redakcijai, kad, atsižvelgiant į šį atradimą, rengiama Migūnų pilkapytį dokumentacija - saugomų paminklų sąrašo papildymui.

ARCHEOLOGIJOS PAMINKLŲ KARTOGRAFAVIMAS

ALBINAS PILIPAITIS

Archeologijos paminklų kartografavimo darbai - tai pradinis išsamių paminklų tyrimų etapas. Pagrindinė šių darbų užduotis - nustatyti tikslią geometrinę objekto formą ir ją atvaizduoti grafiškai. Šiems uždaviniams spręsti plačiausiai taikomi geodeziniai metodai: menzulinė ir tacheometrinė nuotrauka. Jas naudojant sudaromi pasirinkto mastelio topografiniai tiriamų objektų planai.

Planuojant archeologijos paminklų, kuriems reikalingi itin tikslūs objektų planai, tyrimus, kartografinius darbus galime sugrupuoti:

- darbai, susiję su archeologijos paminklų geometrinės formos nustatymu ir jos atvaizdavimu;
- archeologijos paminklų teminis kartografavimas;
- archeologijos paminklų kiekybinių pasikeitimų ir jų intensyvumo tyrimas.

Lietuvoje plačiausiai dirbama archeologijos paminklų topografinės medžiagos ruošimo srityje, todėl šiame straipsnyje šias problemas plačiau ir aptarsime.

Nemažą indėlį čia yra įnešusi Vilniaus universiteto Inžinerinės fotogrametrijos laboratorija. Jau 1971 m. buvo atliktos pirmosios topografinės Ukmergės raj. abiejų Antatiličių kaimo piliakalnių, taip pat Sukinių, Berzgainių piliakalnių nuotraukos (M 1:500). Per visą šio Universiteto padalinio veiklą detalūs topografiniai darbai atlikti 58-juose archeologijos paminkluose.

Archeologijos paminklų teminio kartografavimo darbus atlieka Žemėtvarkos projektavimo instituto, Vilniaus universiteto kartografijos laboratorijos. Dinaminiai procesai archeologijos paminkluose buvo tirti Plungės rajono Gandingos piliakalnyje ir kitur.

Šiuo metu plačiausiai taikoma archeologijos paminklų inventorizacijos grafinės medžiagos sudarymo technologija - objekto geodezinė nuotrauka, o galutinis jos rezultatas - pasirinkto mastelio topografinis planas. Ši grafinė medžiaga būtina įvairių sričių specialistams, toliau tiriantiems archeologijos paminklus. Būtina pažymėti, jog vienas pagrindinių šios medžiagos sudarymo technologijos privalumų - paprasta darbų organizacija, ypač kai kartografuojami nedideli - 3-25 ha ploto - objektai. Tokių objektų kategorijai kaip tik ir priskiriami archeologijos paminklai.

Daugiau galimybių paspartinti lauko darbus atsirado pastaraisiais metais, pradėjus taikyti kodinius elektroninius tacheometrus. Ta-

čiau minėti prietaisai labai brangūs, palyginti su įprastais geodeziniais instrumentais.

Kita vertus, juos naudojant technologinių procedūrų schema keičiasi nežymiai: automatiškai registruojami objekto lauko matavimo duomenys ir automatizuotai sudaromas grafinis vaizdas. Taip dirbant, vargu, ar dar ką nors įmanoma pakeisti, kad būtų palengvinti topografiniai lauko darbai.

Užsienyje yra atlikta daug bandymų, kurie pagrindžia ir ekonomiškai įrodo, kad 10-15 ha ploto objektų atvaizdavimui sėkmingai galima taikyti aerofototopografines nuotraukas. Šiuo atveju pagrindinis darbo krūvis perkeliamas į laboratoriją. Ryškiausiai šio metodo trūkumai - organizacinio pobūdžio: lėktuvo skridimas, gana didelė jo eksploatacijos kaina ir kita.

Taikant archeologijos paminklų vaizdavimui aerofototopografinės nuotraukos metodiką, pradinė informacija apie tiriamą objektą gaunama iš aerofotonuotraukos. Vėliau objekto fotovaizdai matuojami laboratorijoje taikant analoginį arba analitinį metodus. Nedidelių archeologijos paminklų planus patikimiausiai sudaryti universaliais fotogrametriniais prietaisais.

Kai topografinis planas pieštuku išbraižytas sutartiniais ženklais, važiuojama į vietovę, atliekama korektūra ir daromi papildymai: patikslinami pavieniai medžiai ir jų grupės, surašomi upelių pavadinimai ir kt. Vėliau menzulinės arba tacheometrinės nuotraukos būdais užfiksuoja miškais ar krūmais apaugę intarpai ir kt. Pagaliau, atlikus korektūrą ir papildymus, topografinis planas braižomas tušu.

Fotografuojant objektą, labai svarbu parinkti optimalius nuotraukos parametrus: aerovaizdų mastelį, fotokameros židinį. Galima teigti, jog, norint sudaryti 1:500 mastelio ar-

cheologijos paminklo topografinį planą, vietovę pakanka fotografuoti masteliu 1:5000. Pagal instrukciją (1), ryškaus vietovės kontūro vidutinis kvadratinis nuokrypis nuotraukos atramos taškų atžvilgiu negali būti didesnis už 0,5 mm, skaičiuojant plano masteliu. Numatomas taškų koordinatinių nustatymo klaidas galime apskaičiuoti pagal formules (2):

$$\sigma(X) = 1,2 \cdot (Z/f) \cdot \sigma(xy) = 1,2 \cdot 5000 \cdot 0,01 = 6,0 \text{ cm};$$

$$\sigma(Y) = 1,6 \cdot (Z/f) \cdot \sigma(xy) = 1,6 \cdot 5000 \cdot 0,01 = 8,0 \text{ cm};$$

$$\sigma(Z) = 1,8 \cdot (Z/b) \cdot \sigma(xy) = 1,8 \cdot 5000 \cdot 0,01 = 13,0 \text{ cm},$$

Čia: Z - fotografavimo aukštis; f - aerofotokameros židiny (šiuo atveju lygus 100 mm); b - fotografavimo bazės ilgis aerovaizdų mastelyje; $\sigma(xy)$ - vaizdų taškų koordinatinių matavimo fotogrametriniu prietaisu standartas.

Iš to galime daryti išvadą, kad ryškių vietovės taškų planinę padėtį galime nustatyti $\sigma(XY) = 10 \text{ cm}$, o aukščių $\sigma(Z) = 13 \text{ cm}$ tikslumu. Taigi šiuo atveju pasiekiamas tikslumas visiškai atitinka stambaus mastelio

1:500 topografinės nuotraukos reikalavimus, o aerofotonuotraukos mastelis 1:5000 yra optimalus ir vartotinas darant 1:500 mastelio archeologijos paminklų topografines nuotraukas.

Rengiantis vietovės aerofotografavimui, būtina paruošti objekte atramos taškų tinklą. Esant nedideliame objektui, telpančiam vienoje arba keliose stereoporose, geodezinę atramą galima sudaryti išmatuojant kelias linijas ($n > 4$) tarp ryškių kontūrinių taškų ir nivelyru nustatant

Paparčių piliakalnio (Kaišiadorių raj.) aerofotonuotrauka

mažiausiai 4 taškų aukščius. Taip daroma, jei objektas kartografuojamas laisvoje planinėje koordinacių sistemoje. Azimutas, arba direkcinis kampas, nustatomas įprastiniais matavimais. Parinkti atramos taškai turi būti ypač ryškūs, tiksliai identifikuojami vietovėje ir fotovaizduose (pavyzdžiui, griovių, kelių, takų sankryžos ir kt.). Norint pasiekti deramą tikslumą, ypač kai vietovėje trūksta ryškių kontūrų, tikslinga prieš fotografavimą atlikti objekto atramos taškų markiravimą. Taikytinos visos žinomos taškų markiravimo metodikos. Jos parenkamos atsižvelgiant į vietos sąlygas.

Vilniaus universiteto Inžinerinės fotogrametrijos laboratorija 1987-1989 metais atliko pirmuosius archeologijos paminklų stambaus mastelio aerofototopografinės nuotraukos bandymus. Parinktieji objektai buvo nedidelio ploto, tilpo pavienėse arba keliose stereoporose (1 pav.). Situacija ir reljefas M 1:500 nubraižyti fotogrametriniu prietaisu "Topocart D". Lauko geodezinė kontrolė parodė, kad tikslumo duomenys atitinka instrukcijos (1) reikalavimus, tačiau ekonominiu požiūriu pastebimo efekto negauta. Pagrindinė priežastis - labai brangi lėktuvo nuoma. Šią technologinę grandį, ty. aerofotografavimą, galima būtų bandyti pakeisti pakeliamaisiais aparatais - įvairių tipų skraidyklėmis. Lietuvoje šie aparatai plačiai žinomi, jų kūrėjai yra pasiekę gerų rezultatų. Todėl ateityje reikia tęsti pradėtus tyrimus, tobulinant archeologijos paminklų stambaus mastelio nuotraukų sudarymą, toliau ieškoti nedidelių objektų kartografavimo optimalių technologinių sprendimų.

LITERATŪRA

1. Инструкция по топографической съемке в масштабах 1:5000, 1:2000, 1:1000, 1:500. М., Недра, 1989.

2. Вайнаускас В.В. Вопросы точности аналитической фотограмметрии при съемке с небольших расстояний // Геодезия и картография. 1985, №3.

ATITAIŠYMAS

Kęstučio Urbos straipsnyje "Baltai ir jų kaimynai Baltijos regione (800-1200)" ("Baltų archeologijos" Nr.2, 22 psl.) trečiojo stulpelio 3 eilutėje nuo apačios dėl techninės darbuotojos klaidos išspausdintas neteisingas dr.A.Caunės pranešimo pavadinimas. Turėjo būti "Kai kurie duomenys apie Dauguvos žemupio ir Baltijos pietvakarių pakrantės kultūrinius ryšius ankstyvaisiais viduramžiais (pagal Rygos archeologų medžiagą)". Atsiprašome.

RYTINIAI BALTAI

TYRINĖJIMAI NARUČIO APYEŽERYJE

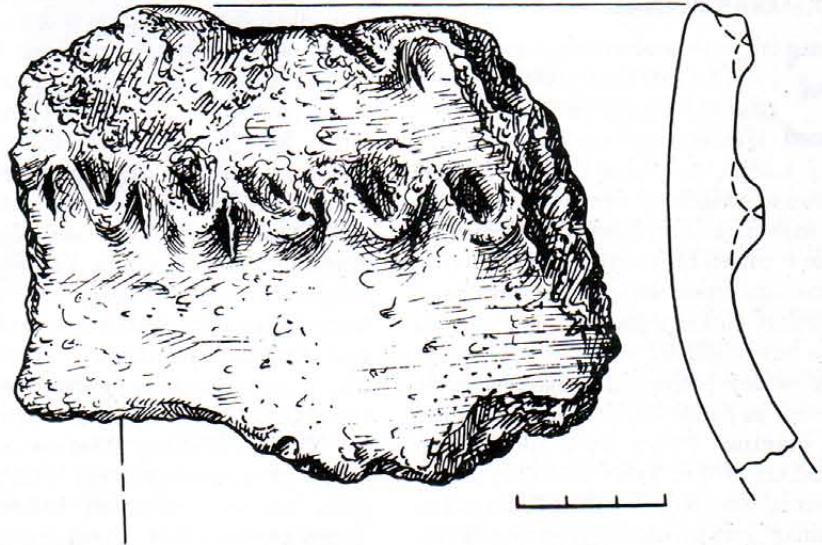
MICHAILAS ČERNIAVSKIS

Baltarusijos archeologai 1990 m., be kmenų ir žalvario amžiaus paminklų paieškos šiaurės vakarinėje Baltarusijos teritorijoje, pradėjo tyrinėti gyvenvietes, esančias Naručio apyžėryje. Buvo tyrinėta Kusevščinos **vėlyvojo mezolito** gyvenvietė, kuri yra Medelio raj., 0,9 km ryčiau nuo Naručio kaimo ir 0,4 km į vakarus nuo Kusevščinos kaimo.

Čia buvo ištirtas 24 m² plotas. Anksčiau ši

rasti viduramžių gyvenvietės pėdsakai: pastato krosnis, ūkinė duobė, žiesta keramika. Giliau aptikti neolitinei gyvenvietei būdingas inventorių: **Narvos kultūros** Krivinos tipo keramika, titnaginiai dirbiniai. Puodai buvo su pastorintais ir nusklembtais į vidų pakraštėliais. Kartu būta ir Šukinei-duobelinei keramikos kultūrai būdingų dirbinių: keramikos, titnaginių darbo įrankių ir ginklų.

Tarp šios medžiagos aptikta ir viena šioje Baltarusijos teritorijoje retai sutinkama puodo šukė.

Pamarių kultūrai būdingo puodo dalis. Skemos 1-a gyvenvietė

gyvenvietė buvo tirta 1987 ir 1988 metais. Gyvenvietė savo egzistavimo metu apėmė nedidelį pusiasalį ir dalį Naručio ežero pakrantės - iš viso 300 m². Gyvenvietės kultūrinis sluoksnis siekė 0,3-0,4 m. Jame buvo aptikti smulkūs titnaginiai darbo įrankiai ir vienagalai skaldytiniai. Įdomu, kad šioje gyvenvietėje aptikta lygiašonių, asimetrinių, trikampių, stačiakampių formos trapecijų, o taip pat lancetų, retušuota įstriža briauna. Dirbinių tarpe maža rėžtukų, aptikti keli Janislavičų kultūrai būdingi antgaliai, lapo formos antgalių dalys. Dar 1987 metais šioje gyvenvietėje aptiktas nedidukas židinytis.

Tarp Naručio ir Miasstros ežerų esančios protakos (kuri vadinama Skema) pietiniame krante buvo tęsiami **Skemos 1-os** gyvenvietės tyrinėjimai. Iki šiolei šioje gyvenvietėje buvo ištirtas 300 m² plotas. 24 m² plotas buvo tyrinėjamas šiaurės rytinėje paminklo dalyje. Viršutinėje kultūrinio sluoksnio dalyje, kuris siekia 0,7 m storio,

Ji stora, turinti ant puodo kaklelio volelį su pirštų įspaudais. Pastarieji įspaudai yra ir ant puodo kaklelio briaunos. Tokios puodo šukės žinomos **Pamarių** (Žucevo) kultūros gyvenvietėse.

Šiauriau Skemos protakos aptikti **XIII-XVI a.** gyvenvietės pėdsakai. Čia rasti medinių stulpų pėdsakai, krosnies griuvenos, įduba, kurioje aptikta daug žuvies žvynų, žistos keramikos. Po šiuo sluoksniu buvo ankstesnis - Narvos kultūrai priklausančias sluoksnis.

Tyrinėjant šiaurinę Neries (Vilijos) vandens saugyklos pakrantę, 0,5 km į pietus nuo Kasutos kaimo aptikta **politinių kalinių sušaudymo vieta**. Čia, 1941 m. traukiantis sovietinei armijai, nužudyta apie 50 įvairaus amžiaus vyrų. Jų rankos buvo surištos spygliuota viela. Manoma, kad jie kalinti didžiausiam šiaurės-vakarų Baltarusijoje Vileikos kalėjime. Tarp jų buvo ir Lietuvos gyventojų.

ARCHEOLOGINIAI TYRINĖJIMAI PRŪSŲ ŽEMĖSE

Prūsų archeologijos paminklais buvo susidomėta jau Renesanso epochoje, XV-XVII a.

VALDEMARAS ŠIMĖNAS

Europos Renesanso židinyt atsirado Italijoje. Šis judėjimas susiformavo neigiant viduramžių kultūros dogmatinio mąstymo principus ir išaukštinant antikos kultūrą. Atsigręžus į antiką, atsivėrė tarsi naujas pasaulis. Iš užmaršties buvo prikelta seniausioji tautų istorija. Besidomėdami antikos ir pagonybės istorija Europos istorikai ir humanistai atrado seniausius Europos pagonis - baltus. Susidomėjimas prūsų ir lietuvių istorija buvo didžiulis. Vienas pirmųjų prūsų istoriją pradėjo propaguoti Enėjas Silvijus Piccolomini; jis parašė knygą **“De Pruthenorum origine”** (“Apie prūsų kilmę”), kuri išspausdinta 1470 m. Kelne. 1458-1464 m. E. S. Piccolomini buvo popiežius Pijus II, tad galime įsivaizduoti, kokį poveikį turėjo padaryti ši knyga.

1518 m. išspausdinta gydytojo, istorinių veikalų autoriaus Erazmo Stellos Libonothano knyga lotynų kalba iš prūsų istorijos **“De Borussiae antiquitatibus libri duo”** (“Dvi knygos apie Prūsijos senovę”). Erazmas Stella (Ryšioji žvaigždė) yra lotyniškas vokiečio Johanno Stulerio (1450?-1521) slapyvardis. Nuo 1501 iki 1507 metų viešėdamas Vokiečių ordino didžiojo magistro Friedricho dvare, jis daug bendravo su Pomeranijos (Pamaro) vyskupu Hiobu, iš jo išgirdo nemaža pasakojimų apie pagoniškąją prūsų praeitį. Savo darbe E. Stella pirmą kartą paminėjo legendinį VI a. prūsų karalių Vydevutį.

Prūsų senovę imta dar labiau domėtis, kai Vokietijoje kilo judėjimas už religijos atsinaujinimą - Reformacija (1517 m.). Ypač svarbus buvo 1524-1525 m. Prūsijos valstiečių ir miestiečių karas, dėl kurio žlugo Vokiečių ordino valstybė. 1525 m. vietoj jo buvo įkurta pasaulietinė Prūsijos kunigaikštystė. Tai atspindėjo Prūsijos metraščiuose. XVI a. viduryje buvo nusikratyta bažnyčios globos, ir kronikas

ėmė rašyti pasauliečiai: pirkliai, gydytojai, raštininkai. Žinomi žymesni Simono Grunau (1529), Bartolomėjaus Wartzmanno (Varcmano; 1543), Georgo Mehlmanno (Melmano; 1548), Joanes Henemano (1557), Luko Davido (1573) darbai. Juose ypač daug duomenų apie prūsų tikėjimą, gyvenimo būdą, pateikta vietovardžių ir asmenvardžių. Visa tai skatino susidomėti ir pačiais prūsų genčių paminklais: piliakalniais, senienomis, kulto vietomis. Vėlesni istorikai stengėsi lokalizuoti kronikose minimas vietas. Archeologijos paminklais ir atsitiktiniais radiniais domėjosi, savo darbuose pateikė informacijos apie piliakalnius, gyvenvietes K. Hennenbergeris, Ch. Hartknochas, J. Naronskis.

XVIII a. pradžioje Prūsijoje jau turėta archeologinių senienų rinkinių, kurie buvo kaupiami “kuriozų”, “įdomybių” kabinetuose ar “kunstkamerose”. XVIII a. pradžioje parašyti ir leidinyje **“Erlautertes Preussen”** (“Prūsijos paaiškinimai”) išspausdinti pirmieji straipsniai archeologine tematika. 1723 m. išėjo Christiano Reimerio straipsnis apie Stablack pilkapių kasinėjimus 1703 m. spalio 15 d. prie Prūsų Ylupos. Tai seniausios žinios apie tyrinėtą archeologijos paminklą ne tik Prūsijoje, bet, matyt, visame rytiniame Baltijos regione. Ch. Reimeris, remdamasis Christiano Friedricho Reucho (Roicho) duomenimis, nurodo, kad pilkapyje rasta iš akmenų sukrauta dėžė, kurioje buvo molinių puodų ir stiklinis indelis. Straipsnyje pateiktas šio pilkapiro kasinėjimų piešinys. Tų pačių metų straipsnyje **“Trumpas išvardijimas karūnų, žiedų ir kitų Prūsijos senienų, kurios kartais randamos kapuose”** profesorius Johann Jacob Rohde (Rodė) aprašo “kuriozų” kabinete saugomus archeologinius radinius. Straipsnis taip pat iliustruotas. Kitame J.J. Rohde's straipsnyje aprašyti 1722-1723 m. Breitensteino (3 mylios nuo Tilžės) pilkapių kasinėjimai. Juos kasinėjo leitenantas Gesleris. Nors šie straipsniai turi daugiau bibliografinę vertę, tačiau jie iliustruoti, aprašy-

ta pilkapių padėtis, kasinėjimų eiga, paminėti aptikti radiniai, kapų įranga, - to neretai pasigendame vėlesniuose straipsniuose. 1746 m. buvo tirtas Rogėnų (vokiškai Rogehnen) kapinynas. XVIII a. viduryje pradėti archeologiniai kasinėjimai buvo nutrūkę, matyt, dėl Septynerių metų karo (1756-1763) su Rusija. Trumpų žinučių apie naujus radinius aptinkame tik XVIII a. pabaigoje.

XVIII a. pabaigoje - XIX a. pradžioje prūsų senienomis pradėjo domėtis visuomeninės ir valstybinės įstaigos, archeologijos paminklų tyrimais - tuo metu besikuriančios mokslo draugijos. 1790 m. buvo įkurta **“Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg”** (“Karaliaučiaus gamtos-ekonomikos draugija”). Pavadinimą, matyt, galėtume išsiversti kaip “Gamtos ir tikslųjų mokslų draugija”. Iš pradžių jos veikla apėmė visas tuo metu įmanomas mokslo šakas. Tai Mokslų akademijos pradininkė. Apie savo veiklą ši draugija informuodavo įvairiuose leidiniuose. 1829-1845 m. dažniau rašydavo į **“Preussische Provinzial-Blätter”** (“Prūsijos provincijos laikraštis”), o 1860 m. pradėjo leisti periodinį mokslinių straipsnių rinkinį **“Schriften der Physikalisch-Ökonomische Gesellschaft zu Königsberg”** (“Karaliaučiaus gamtos-ekonomikos draugijos raštai”). Leidinys ėjo iki pat II pasaulinio karo (iki 1941 metų buvo išleisti 72 tomai). Vienas draugijos tikslų buvo tirti senąją Prūsijos istoriją, rinkti archeologinius radinius ir kaupti duomenis apie archeologijos paminklus. Tačiau daugiausia dėmesio draugija skyrė gamtos tyrimams. Apie šios draugijos veiklą archeologijos srityje iki 1860 m. nedaug težinome. Tai buvo pavieniai, atsitiktiniai tyrimai. 1807 m. tirtas Kirpėnų (Kirpehnen, rus. Povarovka) kapinynas, 1831 m. Rantavos-Naujųjų Maudyklių (Rantau-Neukuhren, rus. Zaostrovje-Pionerskij) pilkapytas Semboje.

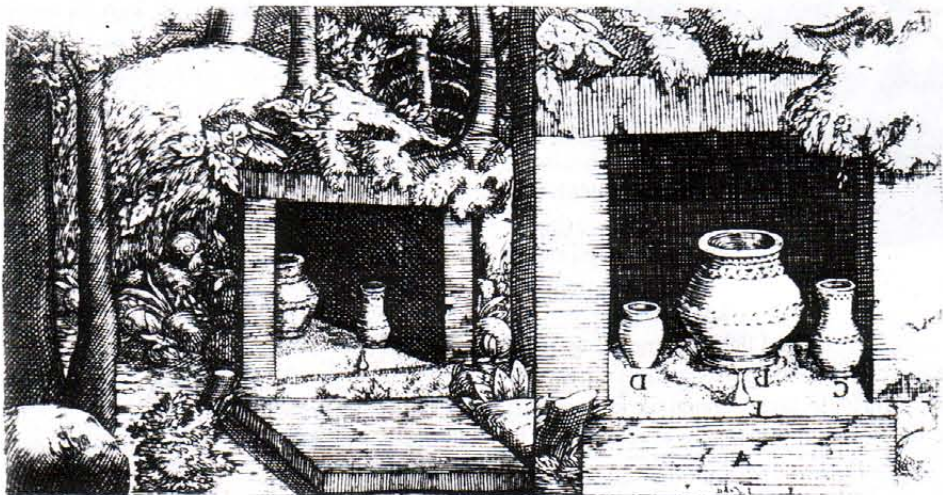
Susidomėti senąja prūsų istorija paskatino 1827 m. išleista 9-ųjų tomų J. Voigto (Foigto) “Prūsijos istorija”. Pirmasis istorijos tomas skirtas pagoniškujų prūsų praeičiai. Tyrinėtojų dėmesį pirmiausia patraukė žemės paviršiuje matomi archeologijos paminklai: piliakalniai ir pilkapiai.

1826-1828 m., kartografuojant Senąją Prūsiją, pirmą kartą buvo surinkti duomenys apie jos teritorijoje esančius piliakalnius ir kitus karinius įtvirtinimus. Šiuos darbus atliko leitenantas F. Guise (Gvizė). Nors jo sąrašas ir planai nebuvo paskelbti, tačiau iki pat II pasaulinio karo tai buvo vienas svarbiausių šaltinių apie Prūsijos piliakalnius. Kartoteka su planais iki 1944 m. buvo saugoma "Prussia" muziejaus archyve.

Susidomėjimui prūsų istorija kasmet vis didėjant, imta specializuotis. 1844 m. buvo įkurta "Altertumsgesellschaft Prussia" ("Prūsijos senovės draugija"), kurią sutrumpintai vadino "Prussia". Svarbiausias jos uždavinys buvo tirti krašto praeitį, vykdyti ar-

m. išėjo 35 tomai.

XIX a. 6-ajame - 8-ajame dešimtmetyje labai padaugėjo įvairių draugijų, tyrinėjančių Prūsijos praeitį: 1854 m. įkurta "Koperniko mokslo ir meno draugija", 1856 m. - "Ermlando (Varmės) istorijos ir priešistorės susivienijimas", 1873 m. - "Elbingo senovės draugija" ir "Prūsijos provincijos istorikų draugija", 1875 m. - "Torunės mokslo draugija", 1876 m. - "Marienverderio istorikų draugija", 1879 m. - "Lietuvių literatūros draugija" Tilžėje, 1880 m. - "Įsruities senovės draugija". Toks susidomėjimas krašto istorija skatino archeologijos paminklų tyrinėjimus; jie ypač išsiplėtė XIX a. 6-ajame dešimtmetyje. Iki I pa-

1703 m. tyrinėtas Stablacko pilkapis. Piešinyje - urnos su palaikais

cheologinius kasinėjimus, rinkti senienas ir jas propaguoti. Didelę paramą besikuriančiai draugijai "Prussia" suteikė "Gamtos-ekonomikos draugija", 1845 m. perleidusi visus turėtus archeologinius rinkinius. Jie sudarė prie draugijos įkurto "Prussia" muziejaus pagrindinę ekspozicijos dalį. Bet ir "Gamtos-ekonomikos draugija" savo archeologinės veiklos nenutraukė. Taip vienu metu Karaliaučiuje veikė dvi su archeologija susijusios draugijos.

Draugija "Prussia" tuojuo ėmėsi leidybinės veiklos. Netrukus pradėti leisti žurnalai "Preussische Volksbuch", "Prussia" ir "Beiträge zur Kunde Preussens". 1846-1864 m. buvo leidžiamas "Neue Preussische Provinzial-Blätter" ("Naujasis Prūsijos provincijos laikraštis"). Jame yra informacijos apie draugijos veiklą, jos narių susirinkimus, žinučių apie archeologinius kasinėjimus, naujus rinkinius. 1847 m. draugijoje "Prussia" buvo 27 nariai. 1864-1922 m. leistas solidus leidinys "Altpreussische Monatsschrift" ("Prūsijos senovės mėnraštis"), o 1874 m. pradėtas spausdinti ir pagrindinis šios draugijos leidinys "Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia" ("Prūsijos senovės draugijos posėdžių protokolai"). Iki 1943

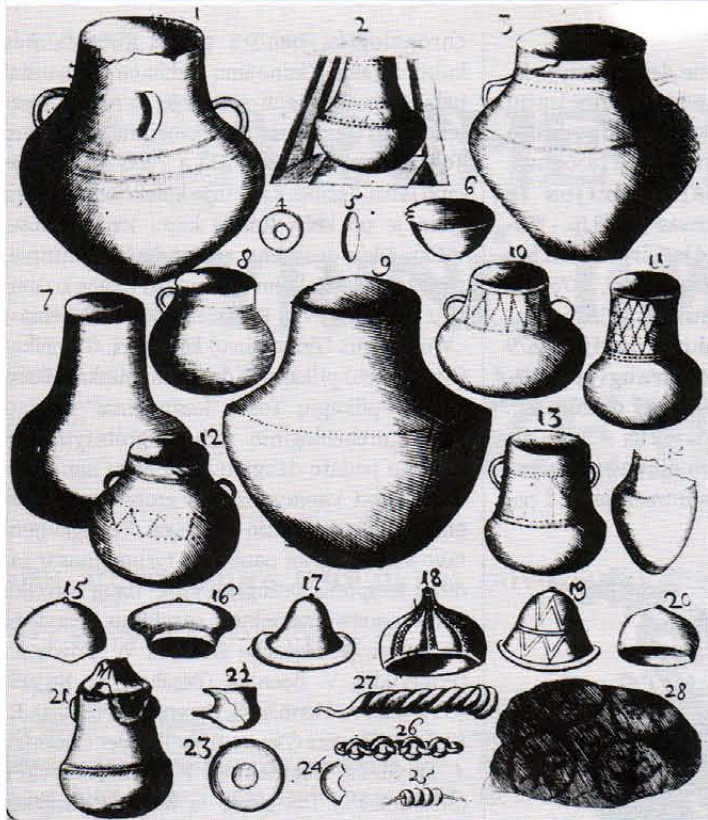
saulinio karo galime išskirti tarsi du atskirus archeologijos paminklų tyrimų laikotarpius: 1865-1890 m. ir 1891-1914 m. Pirmasis - mėgėjiškas archeologinės medžiagos kaupimas, antrasis - pradinis mokslinis tyrimas.

Nuo 1865 m. Senovės Prūsijoje kasmet tyrinėta po keletą archeologijos paminklų. 7-ojo dešimtmečio pabaigoje kasmet jų tirta jau daugiau kaip dešimt. Nuodugniau kasinėti tik Sembos pusiasalio ir Vakarų Mozūrijos kapinynai. To meto tyrinėjimai būdavo nedidelės apimties ir žemo mokslinio lygio, nes dar tik kūrėsi archeologijos mokslas, tyrimų metodai, nebuvo rengiami specialistai. Kadangi iki 1888 m. nebuvo jokių suvaržymų, archeologijos paminklų saugančių įstatymų, tai juos kasinėti galėjo bet kas: dvarininkai, kolekcionieriai ar šiaip savo smalsumą tenkinantys atsitiktiniai asmenys. Dažniausiai ardomuose kapinynuose būdavo surenkami atsitiktiniai radiniai, kartais iškasama viena kita duobė. Kasinėjimai retai užtrukdavo keletą dienų. Pasitaikydavo atvejų, kai vienais metais tą patį kapinyną kasinėdavo keli smalsuoliai. Neretai, suradus kapinyne įdomesnių radinių, kitais metais jį kasinėti atvykdavo kiti archeologai mėgėjai. Dėl nenuoseklių kapinynų kasinėjimų archeologai negalėjo susidaryti išsamesnio vaizdo apie tyrinėtų paminklų

chronologiją, bendrą prūsų materialinės kultūros raidą. Kasinėjimų rezultatai dažniausiai nebūdavo skelbiami spaudoje, o radiniai patekdavo į privačius archeologinius rinkinius. Toks reiškinys Prūsijoje XIX a. 7-8 dešimtmetyje tapo labai dažnas. Kai kurie kolekcionieriai yra tyrinėję po kelis šimtus kapų kapinynuose, tačiau jokių duomenų apie radinius neturime, pvz.: kažkoks Gallinat (Galinaitis) kasinėjo Greibau kapinyną, von Kalkstein (fon Kalkšteinas) - Wogau (rus. Lermontovo) kapinyną, Grunaikių (Grunaikien) pilkapyne dvaro savininkas iškasė apie 40 pilkapių. Tokie "kasinėjimai" veikia buvo archeologinių radinių grobstymas ir mokslui padarė daugiau žalos negu naudos.

Saugoti kapinynus nuo grobstytojų labai padėjo įkurtos mokslo draugijos. Jos reglamentavo archeologijos paminklų tyrinėjimus ir radinių kaupimą. Draugijos ypač daug nuveikė aprašydamos kasinėjimų rezultatus spaudoje. To ėmėsi W. Hensche (Henšė), W. Friederici (Friderikis), V. Boenigk (Benikas), G. Bujack (Bujakas), A. Hennig, G. Berendt (Berentas), R. Klebs, H. Dewitz (Devicas), O. Tischler (Tišleris), J. Heydeck (Haidekas), P. Schifferdecker (Šiferdekeris). Dauguma jų buvo "Prussia" ir "Gamtos-ekonomikos draugijos" nariai.

"Gamtos-ekonomikos draugija" 1860 m. turėjo 300 narių, vėliau jų buvo apie 400 ir dar daugiau. Tikrųjų narių buvo daugiau kaip pusė, jie nuolat dalyvavo draugijos veikloje, kiti - nariai korespondentai. Draugija turėjo savo rėmėjų ir garbės narių. Jai vadovavo taryba ir prezidentas. Nuo 1858 m. "Gamtininkų" draugijos prezidentu buvo išrinktas P. Schifferdeckeris (1818-1889). Kadangi prezidentas pats dalyvavo archeologijos paminklų kasinėjimuose, tai ir draugijos veikla pasuko šia linkme. 1860-1890 m. draugijos pranešimuose išspausdinta daug straipsnių archeologine tematika. P. Schifferdeckeris ypač domėjosi Kuršių nerijos archeologija, tyrinėjo Štangenvaldės kapinyną prie Rasytės, rado daug naujų akmenų amžiaus gyvenviečių prie Nidos. Jo darbai mums ypač svarbūs. Iš draugijos pranešimuose spausdintų darbų įdomūs straipsniai apie gintarą, jo savybes. Didelę išliekamąją vertę turi K. Kaswurmo (Kasviurmo) straipsnis apie Priegliaus pakrančių piliakalnius - svarbiausias šaltinis apie Nadruvos piliakalnius; ypač svarbūs padavimai apie juos. Nemaža informacijos galima rasti apie akmenų amžiaus tyrinėjimus, aprašyta atskirų paminklų kasinėjimų medžiaga: Tengen (rus. Novo Moskovskij), Rasenavas (Rosenau, rus. Priboj), Wackern (rus. Elanovka), Eisselbitten (rus. Sirenevo) ir kt. kapinynų. Draugijos pranešimuose jau yra ir apibendrinančių Prūsijos archeologų straipsnių: apie pagoniškus laidojimo papročius, apie akmenų ir žalvario amžių, senovės meną, emaliuotus dirbinius. Be jų, leidinyje labai įdomūs kraštotyrimo pobūdžio straipsniai apie kelionę Nerimi ir Nemunu nuo Vilniaus iki Baltijos jūros. Aprašytos kelionės ir po Kuršių neriją, nemažai straipsnių apie gamtą, gyvūniją, astronomiją,

Piešiny - Prūsijos senienos. 1723 m.

geologija.

Daug nuveikė "Gamtos-ekonomikos draugijos" bibliotekininkas ir sekretorius **Otto Tischleris (1843-1891)**. Į draugiją jis įstojo 1865 m., nuo 1874 m. pats ėmė tirti paminklus. Vienas pirmųjų pradėjo profesionaliai kasinėti archeologijos paminklus. Jo darbai svarbūs viso rytinio Baltijos regiono archeologijai. Tischlerio ekspedicijos viename kapinyne neretai trukdavo kelerius metus. Kasinėjo didelius plotus. Svarbesni jo tirti paminklai yra šie: 1875 m. Palvyčiuose (Pollwitten, rus. Rovnoje) (iširta 121 kapas), 1877 m. Neidkaimyje (Neidkeim, rus. Poddubnoje), 1878 m. Eisselbitten (rus. Sirenevo) (160 kapų), 1879 m. Dolkaimyje (Dolkheim, rus. Kovrovo) (240 kapų), 1881 m. Rogėnuose (Rogehnen), Karnyčiuose-Serapyne (Cornieten-Seerappen, rus. Liublino) (92 kapai), 1882-1883 m. Saherau-Ellerhaus (rus. Morozovka), 1884-1885 m. Korjičiuose (Corjeiten, rus. Putilovo) (apie 400 kapų), 1881, 1885, 1888 m. su Kretschmannu (Kretšmanu) tyrė Greibau kapinyną (apie 350 kapų). O. Tischleris 1886-1888 m. tyrė Aukštikiemių (Oberhof) kapinyną prie Klaipėdos. Ištyrė 4225 m² plotą ir rado per 150 kapų. Gaila, kad dauguma jo sukauptų duomenų taip ir liko nepaskelbti. Matyt, tai padaryti sutrukdė ankstyva archeologo mirtis (1891m.). Archeologams O. Tischleris žinomas ne tik kaip kapinynų kasinėtojas, bet ir kaip archeologinių tyrimų apibendrintojas. Svarbiausias jo nuopelnas archeologijai - I tūkstantmečio po Kristaus chronologijos sudarymas. Jis pirmasis suskirstė vakarinių baltų archeologinius radinius pagal atskirus laikotarpius. Tai labai palengvino archeologinių duomenų interpretavi-

mą. Be to, jis pirmasis vakarinių baltų teritorijoje išskyrė atskiras kultūrinės teritorijas, pastebėjo, kad laikui bėgant kito prūsų laidojimo papročiai. Pagrindinį O. Tischlerio darbą apie prūsų archeologiją "Ostpreussische Altertumer" ("Rytų Prūsijos senovė") po autoriaus mirties išleido jo mokinys H. Kemkė. O. Tischlerio darbai ne tik įgalino naujai pažvelgti į prūsų genčių praeitį, bet ir suteikė viso rytinio Baltijos regiono archeologijai naują mokslinį pagrindą. Jo chronologinę sistemą perėmė kiti to regiono archeologai. Nuo tada prasidėjo naujas Prūsijos archeologinių tyrimų etapas.

"Gamtos-ekonomikos draugijai" ir visai

Prūsijos archeologijai 1889-1891 metai buvo ypač nesėkmingi. 1889 m. mirus draugijos prezidentui P. Schifferdeckeriui, draugijoje kilo nesutarimų dėl veiklos ir tyrinėjimų kryptių. Ypač tai pasireiškė 1890 metais pažymėjus draugijos įkūrimo 100-ąsias metines. 1891 m. netikėta O. Tischlerio mirtis visai pakirto draugijos archeologinę veiklą. Tiesa, tų metų draugijos leidiniai archeologams yra bene įdomiausi. 1890 m. išėjo **30-asis draugijos darbų tomas**, skirtas P. Schifferdeckerio veikalai, o 1891m. **31-asis tomas** - draugijos 100 metų sukakčiai ir 1892 m. - O. Tischleriu pagerbti.

Iki 1900 m. iš tradicijos dar keliuose draugijos leidiniuose randame kelis archeologinius straipsnius, tačiau jau nuo 1890 m. vyravo beveik vien gamtos mokslo straipsniai. Aišku, platesnio akiračio skaitytojui jie yra ne mažiau įdomūs. Čia galime rasti informacijos apie Šilutės apylinkių gamtą, Romintės girią. Net du tomai skirti Celavos (Zehlau) pelkės (į pietvakarius nuo Įsruties) tyrimams. Ypač didelę išliekamąją vertę turi Sembos pusiasalio krantų erozijos tyrimai, kelių dešimtmečių dienos temperatūrų lentelės.

"Prūsijos senovės draugijos" veikla 1860-1890 m. nedaug kuo tesiskyrė nuo "Gamtininkų" draugijos veiklos. Abi jos tarpusavyje konkuravo. "Prussia" visą savo veiklą skyrė istorijai. Nagrinėjamos temos buvo labai įvairios archeologija, mitologija, etnografija, rašytiniai šaltiniai, ordino istorija, bažnyčių, pilių ir miestelių istorija. Draugija, iš pradžių turėjusi 23 narius, vėliau išaugo: **1890 m. jų padaugėjo iki 300, o 1900 m. - iki 937**. Nariai buvo įvairiausių specialybių: anatomijos profesorius,

auksakalys, pirklys, teisininkas, dantų gydytojas, dvaro valdytojas, mokytojas, karininkas, dailininkas, studentas, architektas ir kiti. Draugija turėjo garbės narių, tarp kurių buvo Mažajai Lietuvai nusipelnęs Tilžės mokytojas E. Gisevius (Gizevičius). Draugijos tarybą sudarė trys valdytojai ir trys sekretoriai. Prezidentas ilgą laiką (nuo 1872 m.) buvo archeologas, gimnazijos profesorius **G. Bujackas (1835-1891)**, sekretorius - archeologas, Dailės akademijos profesorius **J. Heydeckas**, taip pat dalyvavęs kapinynų tyrimuose. 1877 m. draugijos nariai kasinėjo 11 archeologijos objektų. Aktyviausi buvo G. Bujackas, J. Heydeckas, A. Hennigas. Tai dar senosios kartos savamoksliai archeologai mėgėjai. Tyrė paminklus nedideliais plotais. Jų nuopelnas buvo tas, kad jie aptiko daugumą naujų ardomų kapinynų, kuriuos vėliau kasinėjo kiti archeologai. Pavyzdžiui, G. Bujackas dar 1869 m. pradėjo tirti Dolkaimio kapinyną, kurį po 10 metų kasinėjo O. Tischleris. 1876-1877 m. G. Bujackas tyrinėjo Polėnų (Polenen, rus. Kruglovo) kapinyną, kur rado pirmųjų amžių po Kristaus kapus, apjuostus akmenų vainikais, 1887 m. Espenhaino (Klevernoje) kapinyne ištyrė 26 kapus, kasinėjo Regėnų (Regenen, rus. Dubrovka) kapinyną. J. Heydeckas vienas pirmųjų pradėjo tirti kapinynus Nadruvoje (Friedrichsthal, rus. Soldatovo) bei dabartinėje Lenkijoje (Henrietenfeld, Petrašiai, vok. Pietrasche). Tai leido geriau pažinti ne tik Sembos pusiasalio kultūrą, bet ir palyginti su kitų regionų medžiaga. Vieni didžiausių buvo 1884 ir 1886 m. kasinėjimai Grebyčių (Grebieten) kapinyne, kur G. Bujackas su J. Heydecku ištyrė 485 kapus. Pastarasis pagarsėjo tyrimais Visikautų vikingų (skandinaviškame) pilkapyne. Per keliolika metų (iki 1899 m.) jis ištyrė keliasdešimt pilkapių, be to, archeologiškai išžvalgė Kranto (Crantz) sritį: Vargenava (Wargenau) - Voseguva (Wosegau) - Vikiava (Wikiau). Tai leido jam susidaryti bendrą vaizdą apie pietvakarinio Kuršių marių pakraščio apgyvendinimą I tūkstantmetyje po Kristaus. Kadangi J. Heydeckas buvo profesionalus dailininkas, Dailės akademijos profesorius, tai savo straipsnius jis gausiai iliustruodavo piešiniais. G. Bujackas, "Prussios" draugijos prezidentas, mirė tais pačiais metais kaip ir O. Tischleris. Prūsų archeologijai tai buvo dar vienas skaudus praradimas. Taigi 1891 m. nebeliko senosios kartos archeologų. Toliau iš jų kasinėjo tik vienintelis J. Heydeckas. Tuo metu išaugo visai nauja archeologų karta, kuri pradėjo naują Prūsijos archeologijos tyrimų etapą.

1860-1890m. "Prussios" draugijos raštuose aprašyta draugijos veikla, aptarti susirinkimuose skaityti pranešimai. Iš posėdžių protokolų galima spręsti, kad pranešimai nebuvo aukšto lygio, juose daugiausia gvildenamos plačiai visuomenei skirtos temos - kartais būdavo skaitomi eilėraščiai istorine tema. Neretai dalyviai atsinešdavo naujų archeologinių radinių, kartais kildavo diskusijos dėl jų datavimo ar pa-

skirties. Buvo aptariamasi prūsų ir Vokiečių ordino kovos, vienuolių gyvenimas. 1879 m. parašytas apsilankymas pas E. Gizevių Tilžėje, 1880 m. jam mirus aptarta jo veikla. Draugijos pranešimuose yra duomenų apie archeologijos paminklų kasinėjimus, apie atskirus piliakalnius bei radinius. Yra ir apibendrinančio pobūdžio straipsnių: apie genčių ribas, gintaro kelią į Romą, apie alkakalnius ir šventuosius miškus, arabų monetas Prūsijoje. Gaila, kad "Prussios" draugijos leidiniai iki 1885 m. nebuvo iliustruojami.

"Prussios" muziejaus veikla ir finansinė padėtis 1860-1890 m. gerokai kito. Tuo metu ypač pasipildė muziejaus fondai ir ekspozicija. Iš pradžių ekspozicija tilpo reprezentacinėje Karaliaučiaus pilies Moskowiter (Maskvos pasiuntinių) salėje. Vėliau, apie 1870 m., ji buvo perkelta į vieną pilies bokšto kambarį, kuris tuo metu vadinosi "Antiquariums". Muziejumi, jo patalpomis, eksponatais ypač rūpinosi "Prussios" draugijos prezidentas von Hornas. Sąlygos muziejuje iš esmės pakito, kai 1879 m. jame apsilankė karalius Friedrichas Vilhelmas IV. Jo nurodymu 1880 m. muziejus pilyje gavo penkis naujus kambarius. 1881 m. buvo iškilmingai atidaryta nauja ekspozicija. 1885 m. muziejuje vėl apsilankė aukščiausia valstybės galva su sosto įpėdiniu. Tais metais muziejų aplankė apie 6500 lankytojų. XIX a. pabaigoje **muziejus "Prussia"** tapo vienu turtingiausių ir gražiausių Europoje.

Kaip jau minėta, 1890 m. Rytų Prūsijoje prasidėjo naujas archeologinių tyrimų etapas. Tuomet gerokai sumažėjo tyrėjų, nes jau buvo uždrausti savavališki kasinėjimai. Be to, visa archeologinė veikla buvo sukoncentruota "Prussios" draugijoje. Nors archeologų ir sumažėjo, tačiau tai neatsiliepė mokslo raidai. Didesnė dalis to meto tyrinėjimų aprašyta spaudoje, labai pagerėjo archeologinių paminklų tyrimų metodika. Daug priklausė ir nuo asmenybių, kurios atėjo į pamainą senajai archeologų kartai: Adalbertas Bezenbergeris, Emilis Hollackas, F. Peiseris, H. Kemkė, K. Stadie'as (Štadys) bei senosios kartos atstovas J. Heydeckas.

1891 m. "Prussios" draugijos prezidentu tapo žymus kalbininkas, Karaliaučiaus universiteto rektorius **A. Bezenbergeris (1851-1922)**. Jis gimė Kaselyje, 1872 m. baigė Getingeno universitetą ir įgijo filosofijos daktaro laipsnį. 1878 m. pakviestas profesoriauti Karaliaučiaus universitete. Kadangi A. Bezenbergeris tyrė indoeuropiečių kalbas, tai Karaliaučius buvo ypač patogi vieta baltistikos studijoms. Čia jis galėjo rinkti duomenis apie senąją prūsų kalbą, apie lietuvių ir latvių tarmes. Greitai išmoko kalbėti lietuviškai. Jis pats sakė: *"Lietuvių kalbą aš priėjau studijuodamas lyginamąją kalbotyrą. Mano tikslas buvo iširti r yšį tarp Lietuvos ir Vokietijos. To tikslo siekdamas turėjau laimės susidraugauti su daugeliu lietuvių.*

Ilgus metus dirbdamas savo mokslo darbą, pamilau lietuvių tautą ir išmoku visus Lietuvos žmones didžiai gerbti". Iš tiesų, A. Bezenbergeris visas vasaras praleisdavo Mažojoje Lietuvoje. Dažniausiai apsistodavo Juodkrantėje. Glaudūs ryšiai jį siejo su Šilutės dvarininku Hugo Scheu (Šojumi). Čia jis dažniausiai lankydavosi. Jie kartu išvaikščiojo visas Šilutės apylin-

"Gamtos - ekonomikos draugijos" sekretorius Otto Tischleris

kes, užrašinėjo tautosaką, lietuvių kalbos žodžius, rinko archeologinę ir etnografinę medžiagą. A. Bezenbergeris ypač domino senosios etninės prūsų ir lietuvių ribos. Rinkdamas kalbos duomenis, jis neretai surasdavo medžiagos apie senuosius piliakalnius, kulto vietas, kapinynus. Pavyzdžiui, suradęs duomenų apie iki tol nežinomą Šernų kapinyną (Klaipėdos raj.), informavo tuo metu Aukštikių kapinyną tyrinėjusį O. Tischlerį. Vasarodamas Juodkrantėje susidomėjo Kuršių nerijos gamta, ypač jį paveikė žinios apie smėlio užpustytus kaimus. Gal todėl 1889 m. parašė knygą "Kuršių Neringa ir jos gyventojai". Joje archeologinės medžiagos dar nėra, tačiau rašydamas knygą jis pradėjo kaupti duomenis apie seniausią nerijos apgyvendinimą, apie akmens amžiaus stovyklavietes.

A. Bezenbergeris buvo vienas pirmųjų baltistų, kurie baltų etnogenezę siejo su toponimine medžiaga; tai - straipsniai "**Lietuvių ir prūsų riba**", "**Apie kai kurių Rytų Prūsijos vietovardžių paplitimą**". Juose A. Bezenbergeris, remdamasis vietovardžiuose išlikusiais tokiais bendriniais žodžiais kaip liet. kiemas - pr. caymis, liet. upė - pr. ape, liet. kalnas - pr. garbis, mėgina nustatyti senąsias lietuvių ir senovės prūsų genčių ribas. Norėdamas pagrįsti kalbos duomenis, jis susidomėjo archeologija. Anot jo biografų, jis pirmasis ir galbūt paskutinis indoeuropeistas, kuris norėdamas geriau įsigilinti į baltų tautų priešistorę, griebėsi kastuvo.

Tiesiog stebina, su koku užsidegimu ir energija A. Bezenbergeris pradėjo archeologinius tyrimus. 1891 m. tapęs "Prussios" draugijos pre-

zidentu, jis ėmė kasinėti Mišeikių pilkapius ir Šernų bei Vėžaičių kapinynus. Be to, tais metais jis žvalgė Kuršių nerijos akmens amžiaus stovyklavietes, pagal vietinių gyventojų pasakojimus Aukštumalų pelkėje ieškojo nurodyto piliakalnio. Ypač daug kasinėjo Šernų kapinyną: per 15 dienų (nuo 21 rugpjūčio iki 5 rugsėjo) ištyrė 800 m² plotą, atkasė 110 senojo geležies amžiaus kapų, apdėtų akmenų vainikais. Jau 1892 m. savo tyrimų rezultatus paskelbė spaudoje. Per tokį trumpą laiką dideliame plote ištyrus daug paminklų, sunku parengti smulkų aprašymą. Dėl to jo publikacijoje suminėti tik svarbiausieji kapų radiniai, pasitaiko ir radinių datavimo klaidų. 1892-1893 m. A. Bezenbergeris toliau tyrė Vėžaičių kapinyną ir pradėjo Vilkyčių kapinyno tyrimus. Per tris sezonus Vėžaičių kapinyne jis atkasė apie 875 kapus. Gaila, kad duomenys apie šį kapinyną taip ir liko nepaskelbti. Taip energingai pradėjęs, nuo 1894 m. A. Bezenbergeris tyrinėjo gerokai mažiau. 1894-1896 m. jis kasinėjo kelis pilkapius Sembos pusiasalyje, žvalgė Kuršių nerijos gyvenvietes, tyrė Romintės (rus. Radužnoje) kapinyną Nadruvoje. Ypač svarbūs Romintės kapinyno tyrimai, nes iki šiol iš tų žemių mes beveik neturime naujų archeologinių duomenų. Nuo 1896 iki 1914 m. A. Bezenbergeris visus tyrimus vėl sukoncentravo Mažojoje Lietuvoje, šiaurinėje jos dalyje - Klaipėdos krašte: kasinėjo Baitų, Barzdūnų, Greižėnų, Barvų, Rubokų, Pleškučių, Lumpėnų, Andulių, Stragnių, Laistų, Klemiškės, Ramučių kapinynus, Šlažių, Egliškių ir Kretingalės ankstyvojo geležies amžiaus pilkapynus. Kitoje Nemuno pusėje, prie Tilžės, kasinėjo Bendiglaukio kapinyną. Šie tyrimai trukdavo dažniausiai 3-4 dienas. Neretai A. Bezenbergeris turėdavo pradėtus tyrimus nutraukti ir vėl sugrįždavo po metų, nes tada jis jau turėjo kitų darbų ir negalėjo archeologijai skirti daug laiko. Iš to meto tirtų svarbesnių paminklų galėtume išskirti: Greižėnų (ištirta 200 m² plotas ir 17 kapų), Rubokų (48 kapai), Laistų (160 kapų), Andulių (1901, 1903, 1906, 1909 m. ištirta apie 200 kapų), Ramučių (apie 250 kapų). Tai gi A. Bezenbergeris buvo ir yra žymiausias Mažosios Lietuvos archeologas. Jo tyrimų rezultatai sudarė pagrindą rekonstruojant seniausios šio regiono praeities vaizdą. A. Bezenbergeris ne vien kasinėjo laidojimo paminklus, jis pasižymėjo ir kaip teoretikas, geras organizatorius, "Prussia" muziejaus fondų žinovas. Jo pastangomis išleistas šio muziejaus trijų tomų katalogas. Jis pratęsė O. Tischlerio sudarytą prūsų archeologijos chronologiją, atliko žalvarinių dirbinių metalografines analizes ir šia tema išleido knygą. Jo straipsniai sudarė pagrindą "**Prussia**" leidiniui. Ne viskas A. Bezenbergeriui sekėsi, buvo ir ekonominių sunkumų. Dėl lešų stokos nereguliariai ir gerokai vėluodama pradėjo eiti "Prussia". Pranešimai apie 1905-1908 metų draugijos veiklą buvo išleisti tik po Pirmojo pasaulinio karo (1919 m.). XX a. prasidėjusi ekonominė krizė pakenkė ir

archeologijos tyrimams bei leidybai.

XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje archeologinėje veikloje pasireiškė **Emilis Hollackas (1860-1924 m.)**, intensyviau ja pradėjo domėtis apie 1890 m. Iš pradžių mokytojaudamas rinko duomenis apie archeologijos paminklus, vėliau tapo paminklų apsaugos inspektoriumi, žvalgė ir registravo archeologijos paminklus. Svarbiausias jo darbas - **archeologinio Rytų Prūsijos žemėlapių ir paminklų sąrašo sudarymas**. Žemėlapių komentaruose jis rašo, kad šiam darbui skyrė visas jėgas ir laisvą laiką. E. Hollackas tyrė apie penkiasdešimt paminklų. Beveik visi jo tirti paminklai yra Sembos pusiasalyje ir Vakarų Mozūrijoje. Keletą kartų jis lankėsi Kuršių nerijoje, kur įvertino archeologijos paminklų būklę. 1904 m. žvalgė Klaipėdos krašto paminklus, bandė tirti Pleškučių (Pangėzų) ir Vilkyškių kapinynus.

Daugiausia E. Hollackas kasinėjo 1903-1907 m. Vien 1904 m. tyrė 10 kapinynų ir pilkapynų. Nemaža dalis jo tirtų paminklų rezultatų buvo skelbta spaudoje. Svarbesni tirti paminklai: Viehof (rus. Tiulenino) (iširti 226 kapai), Mažosios Blumenavos (Kl. Blumenau, rus. Kremnevo), Grebyčių (Grebieten), Bliudavos (Bludau, rus. Kostrovo; 72 kapai), Nuskern (rus. Bezimianka; 36 kapai), Zygesdikų (Siegesdiken), Detlevsruh, Laptavos (Laptau, rus. Muromskoje). Šie paminklai yra Semboje ir Notangoje. Nemažai paminklų jo tirta šiandienės Lenkijos teritorijoje: Mažieji Pupiai (Kl. Puppen), Senieji Keikučiai (Alt Keykut), Macharų (Macharen), Babintų (Babienten). Nuo 1910 m. dėl sunkių materialinių sąlygų jis, kaip ir A. Bezenbergeris, paminklų netyrinėjo. Toks priverstinis atsisukimas nuo lauko darbų skatino skelbti duomenis apie anksčiau tirtus paminklus.

Ekonominė krizė ir I pasaulinio karo padariniai labai pakenkė draugijos "Prussia" veiklai. Nuo 1910 m. iki 1918 m. draugijos nariai beveik nebesusirinkdavo, nevykdavo susirinkimų. Bandymai po karo atgaivinti draugijos veiklą nebuvo sėkmingi. Skurstančiai Prūsijos archeologijai moralinę ir finansinę pagalbą teikė Skandinavijos archeologai. 1919 m. švedų archeologas Nilsas Åbergas (Obergas) parašė knygą **"Rytų Prūsija didžiojo tautų kraustymosi laikotarpiu"**, numizmatas St. Bolinas paskelbė **straipsnių rinkinį** apie romėniškas Prūsijos monetas. 1919 m. "Prussia" šventė 75-ąjį jubiliejų. Ta proga pasirodė naujas **"Prussios" leidinio tomas**. Dar viena svarbi data - A. Bezenbergerio 70 metų jubiliejus. Ta proga išleistas atskiras archeologinių **straipsnių rinkinys**. 1918-1921 m. A. Bezenbergeris vėl buvo Karaliaučiaus universiteto rektoriumi. Jis mirė 1922 m. 1924 m. mirė E. Hollackas ir akmens amžiaus paminklų tyrėjas Stadie (Štady). Rytų Prūsijoje, kaip ir XIX a. pabaigoje, nebeliko archeologų praktikų.

Grįžtant prie XIX a. pabaigos archeologinių tyrinėjimų istorijos, reikėtų aptarti Rytų Prūsijos provincijos muziejų ir senovės tyrinėjimų draugijų veiklą. Tuo metu beveik visi didesni miestai jau turėjo savo muziejus, kuriuose buvo sukaupti nemaži archeologinių radinių rinkiniai. Kai kurios draugijos ar muziejai, kaip antai Elbingo (Elblong), Dancigo (Gdansk) ir Įsruties, norėdami papildyti ekspozicijas, ėmėsi savarankiškų tyrinėjimų. Kaip minėta, Įsruties senovės tyrinėjimų draugija įkurta 1880 m. Nuo 1888 m. ji leido **"Zeitschrift der Altertums-gesellschaft Insterburg"** ("Įsruties senovės

Vokietijos archeologų kongreso dalyviai prie Georgenswalde pilkapių

tyrėjų draugijos metraščių"). Iki 1939 m. išėjo 22 šio leidinio sąsiuviniai. Juose daug duomenų apie Mažosios Lietuvos praeitį, apie kai kurias archeologijos paminklus (ypač piliakalnius), atsitiktinius radinius. Ypač unikalūs duomenys apie Prūsų upėvardžius ir vietovardžius. Archeologinę veiklą draugija labiau išplėtojo pačioje XIX a. pabaigoje, kai draugijos prezidentu buvo išrinktas **E. Froelichas** (juo buvo 1895-1935 m.). Jis pats domėjosi ir rašė Mažosios Lietuvos istorijos temomis, tyrė keletą archeologijos paminklų. Iš svarbesnių - Andulių (Kretingos raj.) ir Rušpelkių (Klaipėdos raj.) kapinynai. Jo surasti radiniai pateko į Įsruties kraštotyros muziejų.

Iš anksčiau minėtų archeologų išsiskiria teoretiko H. Kemkės darbai, nors jis kasinėjo tik keletą archeologijos paminklų. H. Kemkė plėtojo O. Tischlerio pradėtus chronologijos darbus, rašė straipsnius archeologijos paminklų kasinėjimų metodikos klausimais.

A pibendrinant 1890-1922 m. archeologinių tyrimų etapą, galima konstatuoti, kad tai buvo pats rezultatyviausias laikotarpis. Jis davė bene daugiausia naudos prūsų archeologijos mokslui, sukauptė gerą pagrindą vėlesnio laikotarpio apibendrinimams. Šis etapas buvo svarbiausias ir Mažosios Lietuvos archeologijai. Vėliau archeologai daugiausia rėmėsi kaip tik

šio meto archeologine medžiaga, bandė savai ją interpretuoti.

Po A. Bezenbergerio mirties "Prussios" draugijos prezidentu tapo **M. Ebertas (1922-1927 m.)**. Jo vadovavimo etapą archeologas C. Engelis taip apibūdina: *"Dėl jo indoeuropietišku interesu Rytų Prūsijos priešistoriniais tyrimais buvo galima domėtis tik didelių pastangų dėka"*. Padėtis iš esmės pasikeitė 1925 m., kai "Prussios" muziejaus direktoriumi, o 1927 m. ir pačios draugijos prezidentu tapo **W. Gaerte**. Tai buvo labai aktyvi asmenybė. Jis sugebėjo gauti didelę valstybinę paramą ir pertvarkė "Prussios" muziejaus ekspoziciją. 1929 m. W. Gaerte parašė pirmąjį prūsų archeologiją apibendrinantį darbą **"Uhrgeschichte Ostpreussens"** ("Rytų Prūsijos priešistorė"). Apskritai senesnės archeologinės medžiagos apibendrinimas būdingas visam tarpukario laikotarpiui. Nors 1925-1940 m. buvo tirta beveik 100 archeologijos paminklų, tačiau

jų tyrimų medžiaga iki II pasaulinio karo liko beveik nepanaudota. Be to, didesnis dalis šių paminklų yra Mozūrijoje. Tai paaiškinama tuo, kad Mozūrijoje ir prie Vyslos žemupio I tūkstantmečio po Kristaus pradžioje ir viduryje iš baltiškųjų kapinynų medžiagos matyti stipri germaniškų genčių (gotų, gepidų, herulijų ir kt.) įtaka. Tai atitiko to meto tyrėjų vokiečių interesus ir politinius siekius. Taip archeologija buvo tapusi politikos tarnaite. Germanų paieškos suaktyvėjo į valdžią atėjus Adolfui Hitleriui. Archeologų pastangos neretai buvo atitinkamai įvertinamos: Vokietijos valdžioje ir nacių partijoje archeologai užėmė aukštus postus, tyrimus smarkiai rėmė vyriausybė. Nemaža dėmesio skirta archeologijos populiarinimui, jos dėstymui mokyklose. Gal todėl dauguma to meto archeologų darbų parašyti populiariai, pritaikyti jaunimui. Tokia archeologų veikla skatino visuomenės aktyvumą, tačiau mokslui nebuvo daug naudos. Vis dėlto archeologų darbai plačiai paplisdavo ir darė nemažą poveikį žmonių auklėjimui ir pasaulėžiūros formavimui. Apie naujus surastus archeologijos paminklus ir radinius visuomenė visada būdavo informuojama. Tai padėjo išsaugoti archeologijos paminklus nuo sužalojimų. Pagerėjo archeologų profesinis parengimas. Moksleiviai jau mokykloje susipažindavo su archeologijos pradmenimis. Ypač gausiai buvo lankomi archeolo-

logijos muziejai. Vien "Prussios" muziejaus lankytojų padaugėjo nuo 11200 - 1931 m. iki 33000 - 1933 m. Tačiau, kad ir kaip keista, "Prussios" draugijos narių gerokai sumažėjo: nuo 1009 1925 m. iki 671 nario - 1934 m. Tai, matyt, galima paaiškinti politiniais motyvais.

Labai pagausėjo archeologinių leidinių ir knygų. Matyt, politiniais sumetimais šiuo laikotarpiu išleistos net kelios knygos apie Klaipėdos krašto archeologiją. Svarbiausios šios: C. Engelio **"Klaipėdos krašto kultūra priešistoriniais laikais"** (1931 m.) ir **"Įvadas į Klaipėdos krašto kultūrą"** (1931 m.), J. Hoffmano **"Vėlyvųjų pagonybės laikų Klaipėdos krašto kultūra"** (1941 m.). Daug straipsnių jos tematika buvo spausdinama populiariuose žurnaluose **"Alt-Preussen"** ("Senoji Prūsija"), **"Alt preussische Forschungen"** ("Senovės prūsų tyrimai"), **"Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit"** ("Vokiečių proistorės pranešimai"), **"Unsere Heimat"** ("Mūsų Tėvynė"), **"Germanen Erbe"** ("Germanų palikimas"), **"Manus"** ("Žmogus"), **"Unseren Masurenland"** ("Mūsų Mozūrų kraštas") bei kituose. Jie labai padėjo populiarinti Prūsijos archeologiją. Tačiau beveik visuose to meto straipsniuose yra ir politinių teiginių. Dėl to trūko objektyvumo nagrinėjant prūsų materialinės kultūros raidą.

Archeologo W. Gaerte's darbe plačiai remiamasi prūsų ir Mažosios Lietuvos archeologijos duomenimis, rašoma apie šioms kultūroms būdingas formas, stilių, pastebimi jų skirtumai. Tačiau, deja, žavimasi gotų kultūrtregeriška įtaka baltų kraštams. Rašoma apie gotų kolonistus baltų kraštuose, gotiškas dirbinių formas, teigiama, kad gotai gamino emaliuotus dirbinius, buvo aisčių bei romėnų prekybos tarpininkai. Dėl gotiškos ir skandinaviškos įtakos akcentavimo nebuvo išskirti vien prūsams būdingi bruožai. Taip kartais ir racionalios mintys buvo suvulgarinamos ir atmetamos kartu su politiniu balastu. Suprantama, kitų kraštų tyrėjai tai kritikavo.

C. Engelis savo straipsniuose išskiria savitas, "klaipėdietišką" dirbinių formas, tačiau labai pabrėžia germanų ir skandinavų genčių įtaką. Labai panašūs ir kiti to meto archeologų darbai: C. Engelio ir W. La Baume **"Kulturen und Völker der Frühzeit in Preussenlande"** ("Prūsijos kultūra ir tautos ankstyvai-

siais laikotarpiais", 1937 m.), C. Engelio **"Die Bevölkerung Ostpreussens in vorgeschichtliche Zeit"** ("Rytų Prūsijos gyventojai priešistoriniais laikais", 1932 m.), **"Vorgeschichte der altpreussische Stämme"** ("Senųjų prūsų genčių priešistorė", 1935 m.), **"Aus ostpreussischen Vorzeit"** ("Iš Rytų Prūsijos praeities", 1935 m.).

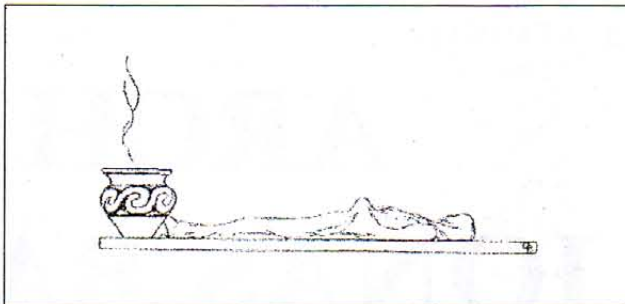
Nemaža informacijos apie Vakarinės Prūsijos dalies archeologijos paminklus yra W. La Baume knygoje **"Urgeschichte der Ostgermanen"** ("Rytų germanų priešistorė", 1934 m.) ir **"Ost und Westpreussen in germanischer Vorzeit"** ("Rytų ir vakarų germanų priešistorė", 1940 m.).

Svarbiu Rytprusių archeologijos įvykiu buvo **Vokietijos priešistorijos kongresai (Reichstagung)**. Juose perskaityta daug pranešimų apie Prūsijos praeitį. Ypač išsiskyrė iš kitų IV kongresas, vykęs 1937m. Elblinge. Jo metu buvo organizuota Vokietijos archeologų išvyka į Gdanską (Danzig), Vyslos žemupį ir Karaliaučių bei jo apylinkes. Kongreso dalyviai aplankė "Prussia" ir gintaro muziejų Karaliaučiuje, Georgeswalde bei Viskiautų pilkapynus, Raušių kurortą prie Baltijos jūros, taip pat apžiūrėjo kitus tuo metu tyrinėjamus prūsų archeologijos paminklus.

Archeologai vadovavosi ne vien politika. **H. Kemkės** straipsniai skirti tyrimų istorijai. Jis sudarė ir paskelbė **Prūsijos piliakalnių ir gyvenviečių katalogą**. Ypač vertingas Sembos pusiasalio piliakalnių katalogas, išspausdintas "Prussios" 34 tome.

Svarbūs Įsruties muziejaus ir draugijos vadovo **W. Grunerto** tyrimai. 1935 m. tapęs draugijos prezidentu, jis ėmė tirti Nadruvos archeologijos paminklus. Apie šios žemės kapinynus iki šiol beveik neturime duomenų. Todėl ypač svarbūs jo straipsniai, išspausdinti draugijos metraštyje. Tai bent iš dalies užpildė Prūsijos archeologijos spragą. Svarbesni W. Grunerto tirti paminklai yra Įsruties apylinkėse: Simonai (Siemohnen, rus. Sirenevka), Didysis Beržkalnis (Gross Berschkallen, rus. Gremiačje), Įsruties Sendvaris (Althof - Insterburg), Vengrynės (Wengerin) kapinynai.

Daug naujų duomenų apie senąją Nadruvos praeitį gauta kasinėjant Copų (Zophen, rus. Suverovo) kapinyną. Jis ištirtas per vienerius metus ir surasta net 504 kapai. Ypač svarbu, kad jame surasta kapų ir iš pirmųjų amžių po Kristaus ir iki XII a. Tai leidžia tyrinėti viso pirmojo tūkstantmečio ir antrojo

Ilustracija iš leidinio, skirto A. Bezenbergeriui

pradžios kultūros testinumą.

Tarpukariu tirti ir **skalvių kapinynai**. Ypač išgarsėjo Linkūnų (Linkuhnen, rus. Rževskoje) kapinyno archeologinė medžiaga. Kadangi jį tyrė C. Engelis, tai jis savo darbuose dažnai minėdavo Linkūnų radinius. Gaila, kad detalesnis Linkūnų kapinyno radinių aprašymas nebuvo išleistas. Liko neišleista ir kitų tyrinėtų kapinynų medžiaga: Tilžėje Stolbeker gatvėje (dabar A. Nevskogo) ir Spliter (vakarinis miesto pakraštys). Spliter kapinyne 1936-1937 m. ištirtas 131 kapas. Nemažai archeologinių radinių patekdavo iš Ragainės miesto. Vienas kapinynas buvo ardomas netoli Ragainės pilies, kitas - rytiniame miesto pakraštyje. Keletą kapų 1932 m. C. Engelis tyrė Lobelių (Lobellen, rus. Rusino) kapinyne, o Klemannas 1937 m. tyrė Naujųjų Lubėnų (Neu Lubonen, rus. Zelenodolje) kapinyną prie Šešupės. Vien 1937m. į Rytų Prūsijos muziejus pateko radinių iš 400 archeologijos paminklų. Iš jų 31 buvo kasinėtas archeologų.

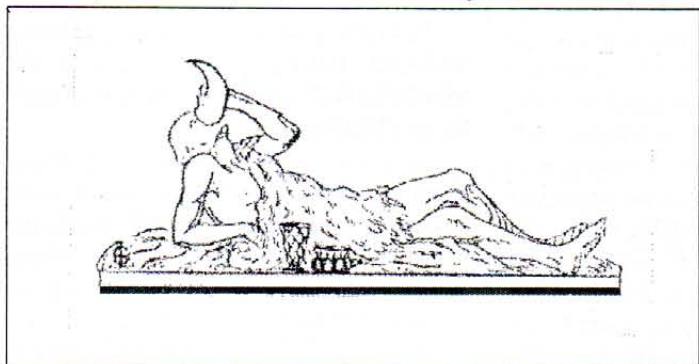
Taigi tarpukariu archeologai Prūsijoje ir Mažojoje Lietuvoje nuveikė nemažai. Tačiau savo tyrimų aprašymų jie nespėjo išspausdinti, nes jų veiklą nutraukė prasidėjęs II pasaulinis karas. Labai gaila, kad per jį buvo išblaškyti nesuskaičiuojami Prūsijos muziejų turtai, dalis jų žuvo.

Praradus archeologinius radinius, kurių dauguma taip ir liko neaprašyta, šiandien sunku rekonstruoti senąją prūsų genčių istoriją. Visą reikia pradėti tarsi iš naujo. Todėl mums yra svarbūs visai nauji duomenys apie archeologijos paminklus ir radinius.

Po II pasaulinio karo tyrinėjant ir naujai atrandant prūsų archeologijos paminklus nemažai pasidarbavo **F. D. Gurevič, V. I. Timofejevas, V. I. Kulakovas** ir kiti rusų archeologai. Jų tyrinėjimai bus aptarti atskirame straipsnyje.

Gaila, tačiau reikia konstatuoti, kad lietuvių archeologų darbai tiriant ir populiarinant prūsų genčių istoriją yra gana kuklūs. O darbų susikaupė ištis nemažai. Vis dar neturime lietuvių kalba parašyto **išsamaus veikalo apie prūsų genčių istoriją ir archeologiją**. Šiuo metu jau neberandame beveik pusės vokiečių literatūroje minimų kapinynų ir piliakalnių. Juos aptikti gali padėti vietiniai gyventojai. Prūsų ir lietuvininkų žemė dar laukia savo archeologų.

Ilustracija iš leidinio, skirto A. Bezenbergeriui

ARCHEOLOGAS JONAS BASANA VIČIUS

(Tęsinys. Pradžia - "Baltų archeologijos" Nr.1)

Grįžęs į Lietuvą ir gavęs oficialų leidimą J.Basanavičius 1909 - 1910 m. tyrinėjo Sūduvos ir Aukštaitijos piliakalnius bei senkapius.

RAIMUNDAS AKAVICKAS

Tai liudija išlikę Imperatoriškos archeologinės komisijos dokumentai - Atvirai lapai (leidimai vykdyti archeologinius kasinėjimus Kauno gubernijoje 1884m.), suteikę teisę J. Basanavičiui kasinėti Kauno apygardos Vilkaviškio, Panevėžio bei Telsių apskričių archeologinius paminklus.

Iš viso per dvejus metus J. Basanavičius tyrinėjo 12 objektų. Iš jų:

1909.VI.21 - IX.06: 6 senkapius ir 1 piliakalnį;

1910.VI.18 - VII.09: 2 senkapius ir 3 pilkapynus;

1911.X.3 - Ožkabilių senkapis tirtas pakartotinai.

Medžiagos apie jo atliktus darbus išlikę labai mažai. Tai daugiausiai trumpos žinutės autobiografijoje (J. Basanavičiaus archeologinis dienynas su užrašais ir pastabomis // LLTI. F2-92), Lietuvos mokslo draugijos (toliau - LMD) protokolų knygoje (LMD protokolų knygos 1907 -1911; 1911 - 1915 m. // LLTI. F22 - 2), laiškuose (J. Basanavičiaus laišakai // LLTI. F-2; F-22), amžininkų prisiminimuose (Puzinas J. 1983, p. 335-345; Vaižgantas J. 1992, p.102-109). Lietuvių kalbos ir literatūros instituto archyvuose saugomas vienintelis J. Basanavičiaus archeologinių kasinėjimų dienoraštis (J. Basanavičiaus archeologinis dienynas su užrašais ir pastabomis // LLTI. F2-92).

Deja, nepavyko aptikti ir tiesioginių duomenų apie J. Basanavičiaus archeologinių tyrinėjimų metodiką, tačiau žinant, kaip nuodugnai jis buvo susipažinęs su žymiausiais to meto archeologijos, etnologijos bei antropologijos specialistų A. Brēmerio, A. Henigo, V. Zōmerio, O. Tišlerio, Lisauerio, A. Bezzenbergerio ir kt. darbais, o įgytas teorines žinias ne kartą pritaikęs Bulgarijos žemėje, galima daryti išvadą, jog J. Basanavičius buvo vienas labiausiai archeologiniam darbui pasiruošusių lietuvių mokslininkų (archeologų S. Patkaus-

ko ir G. Zabelos teigimu, J. Basanavičius, ne taip kaip kiti tuometiniai archeologai mėgė jai, tyrinėję pilkapius "šurfiniu-duobiniu" metodu, nukasdavęs visą pilkapio sampilą).

Tad išsamaus J. Basanavičiaus tyrinėtų archeologijos paminklų vaizdo sudarymui teko panaudoti jau vėliau tų pačių objektus kasinėjusių archeologų ataskaitas (MMT. F.7. ap.1. S.V.403; MMT. F.7.ap.S.V. 322; LII. Atask. Nr.667), Valstybės archeologinės komisijos (toliau - VAK) bylas (VAK bylos Nr. 74, 77., 103., 118 // Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro (toliau - LKPMC) archyvas (buv. MMT)), Lietuvos archeologinius žemėlapius (Tarasenska P. 1928; Pokrovskis F. V. 1899. Lietuvos TSR archeologinis atlasas. V., 1977. T. 1-3.) bei kitus šaltinius. Toliau pateikiama medžiaga išdėstyta chronologiškai taip, kaip J. Basanavičius tyrinėjo, nurodomi duomenys apie konkretų paminklą nuo pat pirmųjų žinių apie jį iki šiandienos.

ARCHEOLOGINIAI KASINĖJIMAI LIETUVOJE KARPIŠKIŲ SENKAPIAI (ŠIAULIŲ RAJ.)

Karpiškių senkapiai yra Šiaulių rajono Pakapės apylinkės Karpiškių kaime.

Duomenų apie šį archeologinį paminklą išlikę labai mažai. P. Tarasenska savo knygoje "Lietuvos archeologijos medžiaga" mini Šiaulių apskrities Klovainių valsčiaus Karpiškių dvaro laukuose buvus pilkapius, kuriuos kasinėjo Dubais de Monteperaux (Tarasenska P. 1928, p. 190.), bet nieko nerado. Tačiau tai, matyt, bus du skirtingi paminklai, nes ir VAK bylose randame dviejų paminklų - pilkapių ir senkapių - aprašymą (VAK byla Nr. 46. P. 392). Karpiškių senkapiai apibūdinami taip: "Nuo senų laikų kapiniai, be jokių paminklų, dabar atnaujina mi ir laidojami lavonai aplinkinių kaimų. Tenka surasti žmonių kaulai, kirveliai, bronziniai, retežiai ir grandinėš, taipogi kokie tai mažai pinigėliai. Paminklų jokių nėra, apart naujai pastatytų kryžių" (VAK byla Nr. 46. P. 393).

Be to, yra išlikęs ūkininko A. Norvaišos pasižadėjimas saugoti senkapį kaip istorijos-archeologijos paminklą (VAK byla Nr. 46. P. 397).

1909 m. Karpiškių senkapius tyrinėjo Jonas Basanavičius. Kaip vėliau matysime, vienintelė tai patvirtinanti informacija randama J. Basanavičiaus "Autobiografijoje"; jame jis rašo: "1909 m. birželio 21 d. per Radviliškį ir Labos stotį iškeliavau arkliais per Smilgius į Puziniškį pas Gabrielę Petkevičiūtę, čia prabuvęs iki 24 d. apsilankiau Karpiškyje pas kapines, kur net 15 žmonių kaukolių radau." (Basanavičius J. Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija. 1936, p. 113).

Kaip tik šias, Karpiškės senkapyje rastas XVII-XVIII a. kaukoles J. Basanavičius padovanojo LMD muziejui, tuo padėdamas pagrindą muziejaus antropologijos skyriui (iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos. 1909, p. 440). Šiuo metu minėtos kaukolės saugomos Vilniaus universiteto Medicinos fakultete (Česnys G., 1985, p. 156); radiniai Vilniuje, Istorijos ir etnografijos muziejuje.

Apie vėlesnį šio archeologijos paminklo tyrinėjimą nieko nežinoma.

Iki 1977 m. Karpiškių kaimo senkapiai buvo vietinės reikšmės archeologijos paminklų sąrašuose (AV 1289), vėliau išbraukti kaip kaimo kapinaitės (Lietuvos TSR kultūros ministerijos kolegijos 1977 02 22 nutarimas Nr. 14., 1977).

PILIAKALNIŲ KAIMO (VILKAVIŠKIO RAJ.) PILIAKALNIO IR SENOVĖS GYVENVIETĖS ARCHEOLOGINIAI TYRINĖJIMAI

Piliakalnis yra Vilkaviškio raj. Rasių apylinkės Piliakalnių kaimo laukuose. Įrengtas aukštame upelio krante. R ir P piliakalnio papėdę plauna Aistos upelis, V yra dirbami laukai, o iš Š pusės eina upelio krantų taša su grioviais ir šlapiomis pievomis.

Piliakalnio aikštelė nedidelė, trikampio for-

mos. Plačiausia jos dalis yra prie piliakalnio pylimo, čia ŠR dalyje ji yra apie 55 m, o PV dalyje - apie 30-35 m pločio. Ši aikštelė gana lygi, žemėjanti rytų link. Iš visų pusių ji yra turėjusi 80-100 cm aukščio pylimėlį, kuris gerai matomas P ir R aikštelės pakraštyje (Kulikauskas P. LKPMC. F.7. A.1. S.V. 14. P. 2).

Vakariniame aikštelės gale supiltas aukštas ir gana gerai išsilaikęs pylimas, puslankiu supantis visą aikštelę nuo rytinio iki šiaurinio upelio kranto. Iš lauko pusės pylimas yra daug aukštesnis - apie 8-10 m. Jo viršus gana apvalus, apie 2-3 m pločio (Kulikauskas P. LKPMC. F.7. A.1. S.V. 14. P. 2). Piliakalnio šlaitai vienišai statūs iš visų pusių. Pasakojama, kad piliakalnio V šlaitas buvęs išgrįstas akmenimis, kad priešas negalėtų ant jo užjoti. Todėl ir piliakalnis vadinęsis "Akmenine pilimi". Šiuos akmenis vietos dvarininkas vėliau nurinkęs ir pastatęs tvartą.

I V nuo pylimo buvo įrengtas priešpilis. Žemės paviršiuje randama nedidelių puodo šukelių grublėtu paviršiumi. Visas priešpilis užima apie 1,5-2 ha žemės. Jis apsuptas nedideliu 1,5-2 m aukščio ir apie 8-10 m pločio (ties pagrindu) pylimu.

Pirmasis šio paminklo tyrinėtojas buvo J. Basanavičius, Piliakalnių kaimo piliakalnį, esantį netoli jo gimtinės, lankęs jau nuo mažumės. Apie tai savo autobiografijoje jis rašo: "Netoli nuo Ožkabilių, Piliakalnių kaimo laukuose pas Rasius yra gražus piliakalnis, nuo kurio patsai kaimas pramintas. Šitą didį, labai gražų, neišpasakytai dailioje vietoje ant daubos kranto palei Aistos upę stūkstantį kalną aš jau nuo jaunystės pradėjau lankyti dar suvis instinktyvi užuojausmą jam turėdamas ir nežinodamas, kad jį, kada ir kokios priežasties supylė." (Basanavičius J. 1936, p. 13).

Ir vėliau, mokydamasis gimnazijoje ar Maskvos universitete, vasaros atostogų metu J. Basanavičius visuomet surasdavo laiko aplankyti nuostabių tėviškės apylinkėse esančius piliakalnius.

1909 m. J. Basanavičius, jau kaip vienas žymiausių to meto Lietuvos senovės tyrinėtojas, atliko archeologinius Piliakalnių kaimo piliakalnio ir senovės gyvenvietės tyrinėjimus. Deja, J. Basanavičiaus rankraštiniame archyve nepavyko rasti jokių lauko užrašų, patvirtinančių atliktą darbą. Tad galime remtis tik vienintele žinute, esančia jo autobiografijoje: "1909 m. liepos 7 d. važinėčiau į Piliakalnius, kur kasinėčiau šalia piliakalnio: suradau gyvenamųjų trobų vietas su keramikos likučiais ir vienu dideliu moliniu suktuvu (Spinnwirtel)" (Basanavičius J. 1936, p. 113).

Radiniai šiuo metu saugomi Vilniuje, Istorijos ir etnografijos muziejuje (LIEM, AR 41:1 in. Nr. 5514).

Vėliau Piliakalnių kaimo piliakalnį savo knygoje "Suvalkų rėdybos pilekaliai" mini J. Ra-

dziukynas: "Piliakalnių kaimo laukuose stovi piliakalnis. Nuo žiemvakarių pusės grynė jį aukštas supiltas volas, kuriam tvirtumo suteikdavo kitas į šimtą žingsnių priešais gulintis volas, bent trim metrais aukščio. Tarpe šių dviejų volų galėjo tilpti 5 tūkst. grynėjų. Anot J. Basanavičiaus nuomonės, šis piliakalnis buvo tvirtovė garsingo Margio, kuris čionai grynėsi nuo kryžievių ir karžygiškai

kalnio, jo V pusėje, yra buvusi dviejų laikotarpių gyvenvietė. Manoma, kad žmonių čia gyventa nuo I tūkst. pr.Kr. I tūkst. antroje pusėje čia jau būta žymios gyvenvietės (Kulikauskas P., LKPMC. F.7. A.1. S.V.14 - P. 130).

Šiuo metu Piliakalnių kaimo piliakalnis įrašytas į respublikinės reikšmės archeologijos paminklų sąrašus (AR 1425).

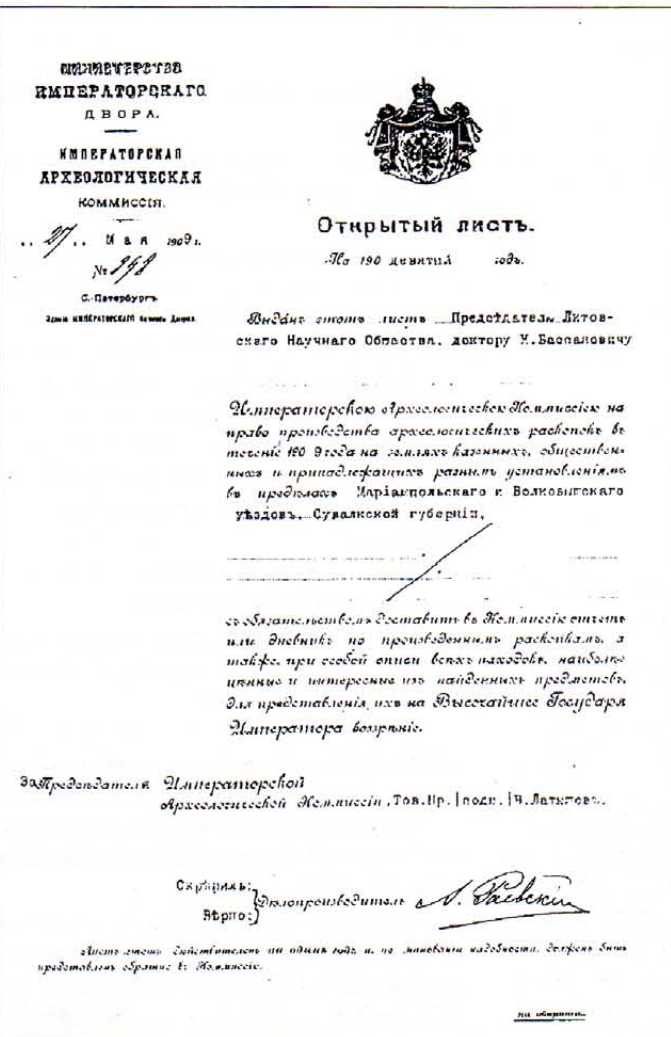
OŽKABALIŲ SENKAPIAI (VILKAVIŠKIO RAJ.)

Ožkabilių senkapiai yra prie Vilkaviškio rajono Bartininkų apylinkės Ožkabilių ir Mockabūdžio kaimo ribos, kiek pakilėnėje, nuo seno ariamoje dirvoje, abipus Marijampolės-Vilkaviškio kelio, netoli piliečio Antano Šitkausko sodybos (Daugudis V., MMT. F.7.A.1.S.V.322).

Pirmosios žinios apie senkapius yra iš XIX a. pabaigos. Lenkų archeologas Sadovskis knygoje "Die Handelsstrassen der Grechen und Rämern" mini Ožkabiliuose atrastą dailiai iš žalvario padarytą stirnos galvą, kuri dabar saugoma Krokuvos mokslų akademijos muziejuje ("In Ożkabal wurde ein obgebrochener Renkopf aus Bronze gefunden, welcher sehr sauber gegossen und höchstwahrscheinlich italienisch herkunft ist" (Sadovskis, 1877)).

J. Basanavičius gimtinėje esančius senkapius tyrinėjo net tris kartus. Kadangi tyrinėjimų užrašai, atrodo, nebuvo daromi, galima remtis tik trumpomis žinutėmis iš jo autobiografijos. Joje rašoma: "1909 m. liepos 12 d. buvau ant Eidukaičių "Geležinkalnio" ir Šimuko Alytos laukuose. Anot Š. Alytos pasakojimo, ant paties "Geležinkalnio" senovinių daiktų nerandama, bet jo lauke surandama jų labai daug. Ariant, akėjant, po lietaus, rasdavę ant žemės paviršiaus gulint mėlynus, žalvarinius daiktus, įvairias seges, ietigalius ir kt. Atidavę juos žydams už keletą kapeikų."

"1911 m. vasarą man pasisekė surasti prie kelio žemą apkrautą akmenimis kapą su degintu lavonu: atrasta žalvarinės segės ir žalvarinės apyrankės dalis ir daug sutirpusio ugnyje žalvario lašų."

Leidimas, išduotas dr. Jonui Basanavičiui 1910 metais

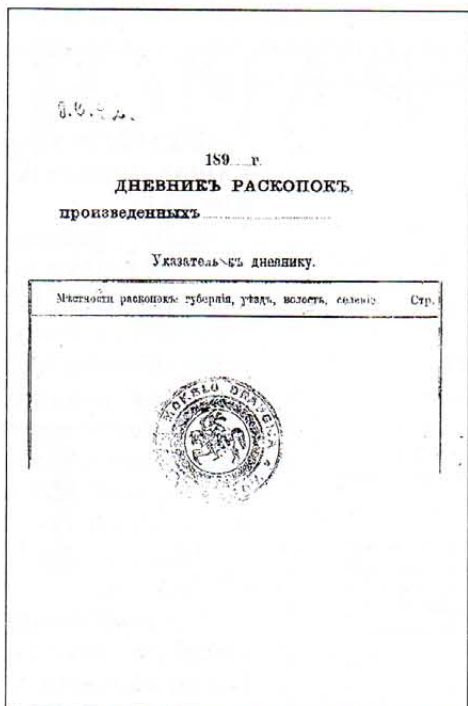
savo gyvastį užbaigė." (Radziukynas J. 1909). J. Basanavičius straipsnyje "Apie senovės Lietuvos pilis" teigia, jog ant Piliakalnių kaimo piliakalnio stovėjusi Pelenių (Pillen, Pillenen) pilis, kurioje 1336 m. "garbingas Lietuvos vyras Margis grynėsi nuo kryžiuočių" (Basanavičius J. Raštai. V., 1970, p. 55-102).

Informacijos apie Piliakalnių kaimo piliakalnį randame ir to meto bei vėlesnėje periodinėje spaudoje (Lietuva. 1926.XI.11.; Suvalkietis P. 1932.IV.23), o 1928 m. P. Tarasenska (Tarasenska P., 1928) įtraukia jį į Lietuvos archeologijos paminklų žemėlapi.

1961 m. piliakalnį tyrinėjo Istorijos instituto archeologas P. Kulikauskas. Tyrinėjimų metu nustatyta, kad piliakalnis yra gynybinio pobūdžio. Jis buvo įrengtas XII a. pabaigoje ir apleistas XIV a. pradžioje. Šalia pilia-

"1919 m. spalio 3 d. vėl kasinėjau Šimuko Alytos lauką palei kelią, bet nieko neradau."

J. Basanavičiaus Ožkabalių senkapių tyrinėjimų metu rasti daiktai šiuo metu saugomi Vilniuje, Istorijos ir etnografijos muziejaus ar-

Dr. Jono Basanavičiaus kasinėjimų dienoraštis

cheologijos skyriaus fonduose (LIEM, AR 74: 1-2).

1972 m. senkapi lankė Istorijos instituto organizuota žvalgomoji archeologinė ekspedicija (vadovas V. Daugudis), jos metu buvo apklaustas A. Šitkauskas, kurio žemėje anksčiau buvo šis senkapis. Jis papasakojo, kad dar 1932 m., ardamas dirvą, toje vietoje rasdavo akmenų krūveles ir po jomis - molinius puodus su pelenais. Akmenis jis nurinkęs, o puodus - sudaužęs (Daugudis V. LKPMC. F.7.A.1.S.V. 322). Kaip matome, šie duomenys sutampa su J. Basanavičiaus pateikiama senkapio tyrinėjimo medžiaga.

Minėta ekspedicija nustatė, kad Ožkabalių senkapis dar galutinai nesunaikintas, tad tikslinga jį įrašyti į vietinės reikšmės archeologijos paminklų sąrašus, kaip IX-XII a. kapinyną su degintiniais kapais (AV 1800) (Lietuvos TSR archeologijos atlasas. 1977, p. 74).

GRAŽIŠKIŲ SENKAPIS (VILKAVIŠKIO RAJ.)

Gražiškių senkapiai yra Vilkaviškio rajono Gražiškių apylinkės Gražiškių kaime, šalia XVI a. pastatytos bažnyčios. Senkapiai - tai ir šiuo metu veikiančios kaimo kapinaitės. Taip vadinti šį objektą archeologijos paminklų nėra jokio pagrindo, juo labiau kad Gražiškių senkapis nei anksčiau, nei dabar jokiuose archeologijos paminklų sąrašuose neminimas.

1909 m. liepos 14 d., lankydamasis Gražiš-

kiuose pas sergantį kleboną Ad. Šukvietį, Jonas Basanavičius prie bažnyčios iškasęs kelias kaukoles (Basanavičius J., 1936, p. 113); matyt, jis turėjo tikslą papildyti savo kraniologinę kolekciją. Vėliau Gražiškiuose rastas 4 kaukoles J. Basanavičius padovanojo LMD muziejaus antropologijos skyriui (iš Lietuvių mokslo draugijos kronikos., p. 440).

Šiuo metu minėtos kaukolės saugomos Vilniaus universiteto Medicinos fakultete (Česnys G., 1985, p. 158).

KUMEČIŲ SENKAPIAI (VILKAVIŠKIO RAJ.)

Kumečių senkapiai yra Vilkaviškio raj. Bartininkų apylinkėje buvusio Kumečių kaimo laukuose.

Atrodo, vienintelis šio senkapio tyrinėtojas buvo J. Basanavičius; savo autobiografijoje jis pateikė tokią informaciją: "Žmonės pasakoja Kumečiuose esą "kržiokų" kapinaitės. Jos guli už ežero, kiek pietų linkui Padvarko dvaro lauke, ant smėlio kalnelio, nuo senovės "kapinaitėmis" vadinamos. Anot J. Deivokainio pasakojimo, toje vietoje, prieš kokius 50 metų rasdavę daugybę užpustytų "kaušų" - kaukolių, kurias jis ir kiti piemenys rinkdavę ir ežeran sumesdavę. Rasdavę tuomet ir geležinių peiliukų bei kitų daiktų.

1909 m. liepos 16 d. man pasisiekė tenai iškasti du lavonkaulius, galvomis į vakarus, kojomis į rytus palaidotus, ant kairiojo šono gulint. Vieno lavono ilgis buvo 155 cm; moters skeletas labai supuvęs; kitas - nepilnas, iš dalies išpustytas." (Basanavičius J., 1936, p. 7).

Antropologinė medžiaga šiuo metu saugoma Vilniaus universiteto Medicinos fakultete (Česnys G., 1985, p. 157).

Apie vėlesnį Kumečių senkapių tyrinėjimą nėra išlikusių duomenų. Tai pats neaiškiausias archeologinis objektas rajone (senkapiai nebuvo įtraukti į archeologijos paminklų sąrašus).

Daugelio žvalgomųjų-archeologinių ekspedijų metu Vilkaviškio rajone (Istorijos instituto bei Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos suorganizuotų 1972 m. ir 1990 m. (Daugudis V., LKPMC. F.7. A.1. S.V. 322) Kumečių senkapių nepavyko iš naujo lokalizuoti. Galbūt šis paminklas jau sunaikintas.

KARKAZŲ IR TELEIČIŲ SENKAPIAI (KAUNO RAJ.)

Karkazų ir Teleičių senkapiai yra Kauno rajono Garliavos apylinkės Karkazų ir Teleičių kaimuose.

Karkazų ir Teleičių senkapiai - tai šiuo metu neveikiančios kaimo kapinaitės, kurių, kaip ir anksčiau minėto Gražiškių senkapio, nevertėtų laikyti archeologijos paminklais (Lietuvos archeologijos paminklų sąrašuose senkapiai neminimi); tai greičiau antropologinių tyrinėjimų

požiūriu vertingi objektai (šiuo metu visos neveikiančios kapinaitės ir laidojimo vietos, taip pat visų karių, partizanų ir rezistencinio judėjimo dalyvių kapai ir laidojimo vietos yra istorijos ir kultūros paminklai) (Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. liepos 30 d. nutarimas, 1991).

1909 m. vykdamas per Kauną į Vokietiją, Jonas Basanavičius trumpam buvo sustojęs Garliavoje ir tyrinėjo šiuos senkapius. Apie tai savo autobiografijoje jis rašo: "1909 m. rugpjūčio 7 d. iškeliauvau Kaunan ir Garliavon, iš kur buvau Zagrados dvare pas Gusteitį ir 9 d. perkasinėjau buvusius Teleičių ir Karkazų kaimo kapines laukuose, kur XVII-XVIII a. pr. ir XIX a. laidota: lavonkauliai gulėjo galva šiaurės link: regimai, numirėliai buvo baudžiamos laikais labai pavargę, kad prie skeletų nerasta jokių įkapių" (Basanavičius J. 1936, p. 114).

Kiek iš viso buvo ištirinėta kapų senkapiuose, neaišku, nes išsamesnio tyrinėjimų aprašymo nėra išlikę. Matyt, Karkazų bei Teleičių senkapius J. Basanavičius tyrinėjo taip, kaip ir Gražiškių, - daugiausia rinko antropologinę medžiagą.

Šiuo metu senkapiuose rastos kaukolės saugomos Vilniaus universiteto Medicinos fakultete (Česnys G. 1985, p. 158).

SVĖDASŲ "TAURAKALNIO" SENKAPIAI (ANYKŠČIŲ RAJ.)

Senkapiai yra apie 3 km į ŠR nuo Svėdasų centro, apie 80 m į R nuo Anykščių-Rokiškio kelio, miško PR pakraštyje, keliuko, vedančio iš minėto kelio į Savičiūnus, V pusėje (Balčiūnas J., LKPMC. F.7. A.1. S.V. 403).

1910 m. šį archeologijos paminklą tyrinėjo J. Basanavičius. Jo autobiografijoje randame tokius duomenis: "1910 m. birželio 18 d. išvažiavau į Švenčionis, iš kur siauruoju geležinkelio nuvažiauvau pas kleboną Kazlauską; sekančią Sekminių pirmąją dieną pavakare nuvykome pas Taurakalnį už 2 varš. nuo Svėdasų palei Kamajų mišką, ir pas Urbonavičių Kraštų kaiman, kur gavau senovinės apykaklinės rinkės (torgues) sulaužytus 3 fragmentus. Nuo birželio 22 iki 24 dienos su 4 darbininkais perkasinėjau senovės kapines ant Taurakalnio ir radau 30 lavonkaulius (skeletų) su menkomis XV-XVII šimtmečio įkapėmis." (Basanavičius J. 1936, p. 119).

Didelę dalį Lietuvių mokslo draugijos kraniologinio rinkinio kaip tik ir sudarė kaukolės iš J. Basanavičiaus tyrinėtų XV-XVII a. Taurakalnio senkapių. Išlikusiam LMD muziejinių daiktų sąrašo 29 asmenų kaukolės ir jų fragmentai pažymėti pastaba: "Crania Lituanii iš Taurakalnio pas Svėdasus." (LMD muziejinių daiktų sąrašas // LLTI. F22-989). Antropologinė

medžiaga dabar saugoma Vilniaus universiteto Medicinos fakultete (Česnys G., 1985, p. 158), radiniai - Vilniuje, Istorijos ir etnografijos muziejuje (LIEM, AR: 78. Inv. Nr. 56-57; 47-55).

Taip pat išliko kelių kapų aprašymai (Archeologinis dienynas su J. Basanavičiaus užrašais ir pastabomis // LLTI. F2-92). Tai lauko užrašai, rašyti pieštuku standartiniame XX a. pradžios archeologiniame dienoraštyje. Tačiau dienoraštyje J. Basanavičius pateikia tik 18 kapų aprašymus (kapai Nr. 1-18), nors autobiografijoje mini iškasęs 30 lavonkaulių (skeletų). Neaišku, kodėl nepateikti likę 12 kapų aprašymai. Pateikiame kaip pavyzdį kapų Nr. 1 (48) ir Nr. 2 (36) aprašymus.

Vyras, palaidotas galva į PV. Griaučių ilgis 165 cm. "Rankos guli palei kūną šalyse".

Vyras, palaidotas galva į V. Griaučių ilgis 160 cm. Kapo gylis - 1 m. Įkapės: "Gale kojų puodas, auskarai, peiliukas". Rankos ištiestos palei šonus. "Rankos ant pilvo. Be grabo, be įkapių".

Kaip matome iš J. Basanavičiaus tyrinėtų Svėdasų "Taurakalnio" senkapių tyrimų duomenų lentelės, išliko 11 vyrų, 4 moterų ir 3 nenustatytos lyties mirusiųjų kapų aprašymai. Galima konstatuoti, kad senkapyje rasti tik griautiniai palaidojimai. Mirusieji laidoti apie 1 m gylio duobėse, paguldyti ant nugaros, ištiestomis kojomis, rankos dažniausiai ištiestos palei šonus. Laidojant kurios nors pastovios krypties, matyt, nebuvo laikomasi. Keliuose kapuose aptiktos karsto liekanos. Įkapių ne daug: vyrų kapuose rastos kelios monetos, žalvarinis žiedas, geležinių peilių liekanos, moterų - vos vienas žalvarinis žiedas.

Apie vėlesnį šio archeologijos paminklo tyrinėjimą duomenų beveik nėra išlikę.

Tiesa, "Taurakalnio" piliakalnį ir ant jo esantį senkapį savo knygoje mini P. Tarasienka (Tarasienka P. 1928, p. 240), o VAK medžiagoje minimas šalia Svėdasų esantis piliakalnis, vadinamas Taurakalniu arba Turkalniu (VAK, KPMC, b. 21. P. 105).

1969 m. šį objektą lankė Lietuvos Istorijos instituto archeologinė ekspedicija ir nustatė, kad tai ne piliakalnis ir piliakalniu jo niekas nevadina. Taurakalniu vadinamoje kalvoje buvo aptiktos XV-XVII a. senkapių liekanos.

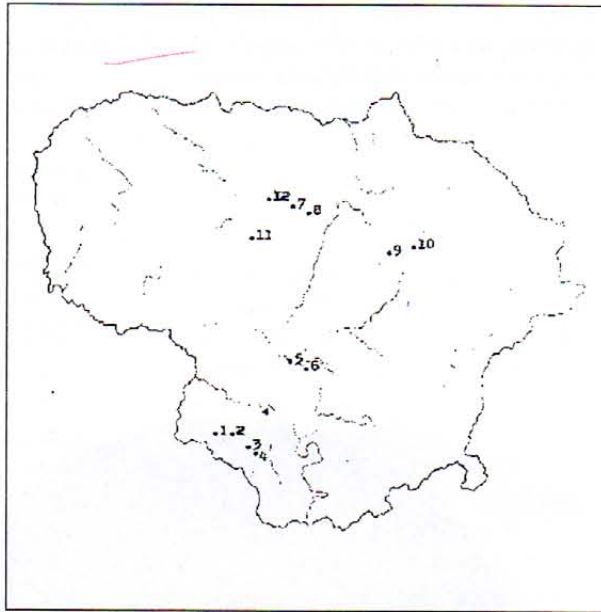
1982 m. Mokslinės metodinės tarybos žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Anykščių rajone metu taip pat buvo aplankyta Taurakalniu vadinama kalva. Konstatuota, kad kalva į piliakalnį iš tikro nepanašai, o čia buvęs XV-XVII a. senkapis, atrodo, galutinai sunaikintas (Balčiūnas J. // LKPMC. F. 1. A. 1.

S.V. 403).

Taigi J. Basanavičiaus 1910 m. birželio 22-24 d. Svėdasų "Taurakalnio" senkapių tyrinėjimų duomenys, matyt, bus vienintelis šaltinis apie šį dabar jau sunaikintą paminklą.

RAGINĖNŲ PILKAPYNAI (RADVILIŠKIO RAJ.)

Raginėnų kaimo (Radviliškio raj.) apylinkėse yra išlikusios dvi pilkapių grupės: I pilkapių grupė yra dešinėje Šeduvos-Raginėnų kelio pusėje, apie 130 m nuo kairiojo Daugyvenės upelio kranto, 80 m į P nuo Raginėnų

Dr. Jono Basanavičiaus tyrinėtų archeologinių paminklų vietos (sudarė R. Akavickas)

piliakalnio, žemės plove, vietinių gyventojų vadinamame Rinkakalniu, Turgakalniu, kartais Bačkirkalniu (VAK, LKPMC, b. 74. P. 310).

Pilkapiai, esantys prie pat piliakalnio, buvo apie 1 m aukščio, apdėti apskritais 5-8 m skersmens akmenų vainikais. Patys pilkapiai yra suardyti, nes iki 1940 m. iš ten buvo vežamas žvyras. Manoma šiame plote buvus 20 pilkapių.

Kita pilkapių grupė yra prie kaimo esančiame pušyne, apie 1 km į ŠV nuo Raginėnų piliakalnio, 120 m nuo kairiojo Daugyvenės upelio kranto, dešinėje Raginėnų-Rozalimo kelio pusėje. Vieni šių pilkapių sampilai yra labai dideli, kiti - vidutinio didumo. Paviršiuje dažnai matyti seniai iškastų įvairaus dydžio duobių. Šiame pušynėlyje yra apie 80 pilkapių, kurie šiuo metu apaugę krūmais ir pušimis (Kulikauskas P. 1958, p. 71).

Pirmasis šios vietos tyrinėtojas buvo šveicarų kilmės keliautojas-geografas ir archeologas F. Dubois de Montpereux. Tiksliai nežinoma, kada jis tyrinėjo pilkapyną. Manoma, kad apie 1823 - 1825 m. Raginėnuose jis ištyrė 6 pilkapius: 4 pušyne ir 2 prie piliakalnio.

1909 m. Peterburgo Imperatoriškoji archeologinė komisija pasiuntė į Lietuvą savo komisijos narį archeologą J. Abramovą, kuris, be kitų vietovių, kasinėjimams pirmiausia pasirinko Raginėnus. J. Abramovas kasinėjo abi pilkapių grupes: 1909 m. ir 1910 m. prie piliakalnio ištyrė 3, pušyne - 33 pilkapius. Jis nurodo, kad Raginėnų pilkapiai yra gana dideli: 1,5-1,9 m aukščio, iki 24 m skersmens, apskriti arba, kaip jam atrodė, "pusmėnulio formos". Dalis pilkapių turėjo akmenų vainiką. Pilkapiuose rasti griautiniai ir degintiniai kapai. Viename pilkapyje aptikta nuo 1 iki 10 palaidojimų su III-V amžiaus įkapėmis (Kulikauskas P. 1958, p. 73-74).

Be F. Diubua ir J. Abramovo, Raginėnų pilkapius bandė kasinėti ir J. Basanavičius. Apie tai jis savo autobiografijoje rašo: "1910 m. liepos 1 d. kunigo Karbausko lydymas nuvažiauvau pro Kleboniškius Raginėnų kaimą ir pas ūkininką Venclovą apsigyvenau. Apžiūrėjau aukštus kapus. Viename radau apykaklinę žalvario rinkę ir geležinį kaltą. Liepos 2 d. perkasinėjau visus dar nepaliesčius kapus pietų link nuo piliakalnio su degintais lavonais ir menkomis žalvario įkapėmis." (Basanavičius J. 1936, p. 119).

Iš šios trumpos žinutės paaiškėja, kad J. Basanavičius taip pat tyrinėjo abi Raginėnų pilkapių grupes (pušyne ir šalia Raginėnų piliakalnio ir, kaip ir J. Abramovas, pilkapiuose rado griautinius ir degintinius palaidojimus. Ir nors J. Basanavičius mini "padaręs Raginėnų kaimo ir kapų planą, nufotografavęs pušyno ir piliakalnio kapus", man (aut. - R.A.) J. Basanavičiaus rankraštiniame archyve šių dokumentų, deja, nepavyko surasti. Atrodo, jie neišlikę.

Radiniai iš J. Basanavičiaus tyrinėtų Raginėnų pilkapių šiuo metu saugomi Vilniuje, Istorijos ir etnografijos muziejuje (LIEM (AR:40. Inv. Nr. 5461), antropologinė medžiaga - Vilniaus universiteto Medicinos fakultete (Česnys G. 1985, p. 158).

Kaip jau minėjau, detalaus J. Basanavičiaus tyrinėtų pilkapių aprašymo nėra, tačiau to meto ir vėlesnėje periodinėje spaudoje galima rasti nemažai publikacijų, patvirtinančių anksčiau išdėstytą medžiagą bei pateikiančių naujų duomenų, kurių J. Basanavičiaus raštuose nėra.

Dr. Jono Basanavičiaus kasinėjimams Raginėnų pilkapyne neliko užmiršti. Juos aprašė K. Plungė straipsnyje "Senovės kapai Raginėnuose" L. Naras straipsnyje "Mūsų senovė" ir J. Kuodys - "Dvi Raginėnų kultūros".

(Pabaiga kitame numeryje)

KEPURĖLĖ

Ekspozicijoje - kepurėlė, padengta žalvariniais spurgeliais ir plokštelėmis, priekyje papuošta kabučiais.

GRAŽINA GLEIZNIENĖ

Trumpa metrika: Dauglaukio plokštinis kapinynas (Tauragės raj.) kapas Nr. 66, II-IIIa. Tada ir buvo pradžia. Bet kokio eksponato gyvavimo laiką būtų galima suskirstyti į kelis laikotarpius. Pirmiausia - tai amatininko rankomis sukurtas dirbiny, kuris vėliau, pakeitęs šeiminką, tampa vartojimo reikmeniu, o atitarnavęs pagal paskirtį dažniausiai tampa savininko įkapių dalimi ir atsiduria kape su savo šeiminko palaikais. Po kelių ar keliolikos šimtmečių archeologo surastas daiktas įgyja naują - archeologinio radinio - statusą, o pabuvojęs restauratoriaus rankose jau tampa muziejiniu eksponatu.

Kalbant apie Dauglaukio kepurėlės pirmąjį laikotarpį - jos pagaminimą, būtų galima pasakyti tik tiek, kad metaliniai papuošalėliai padaryti metaloplastikos technika iš vario lydinio. Apie kepurėlės pagrindą nieko tikslesnio nežinoma, nes neišliko jokių organinių liekanų. Archeologo E. Jovaišos manymu, tai būta storo vilnonio audinio (1, 2).

Apie antrąjį kepurėlės gyvenimo etapą archeologinių tyrinėjimų duomenys dar šykštesni: veikiausiai ji papuošė 14-16 metų mergaitės galvą ir drauge su ja buvo palaidota.

Ilgiausia savo kelionės per amžius atkarpa, maždaug septyniolika šimtmečių, kepurėlė išbuvo žemėje. Veikiama drėgmės, dirvoje esančių rūgščių ir druskų, augalų bei mikroorganizmų, gerokai apgadinta, bet nesunaikinta ji pergyveno savo šeiminkę.

1990 m. archeologinė ekspedicija, vadovaujama archeologo E. Jovaišos, tyrinėdama Dauglaukio plokštinį kapinyną, kape Nr. 66 rado kepurėlę, teisingiau tai, kas iš jos buvo likę - metalinius puošybos elementus: per tūkstantį mažų kabelių su sferiniu išlikimu, keliasdešimt šešiakampių, dvi didelės keturkampės plokštelės ir keliolika kabučių susuktais galais su grandelėmis. Metaliniai fragmentai nebloginai išlikę, nors gerokai paliesti korozijos, kai kurie - sumineralėję, aptrupėję.

Taigi jau archeologiniu radiniu tapusi kepurėlė pradeda liudyti apie savo, taip pat ir visų mūsų praeities dalelę. Labai svarbu, kad daiktas kuo ilgiau išsaugotų savo "atmintį", kad ne tik dabartiniai, bet ir ateities tyrinėtojai galėtų gauti išsamią, o svarbiausia - teisingą informaciją apie tuos tolimus, net vaizduote sunkiai

aprepiamus laikus. Kitaip tariant - radinys turi tapti eksponatu. Šiame etape labai svarbu išsaugoti jame slypinčią informaciją. Negalima skubėti ir daryti neapgalvotų sprendimų, nes klaidas taisyti yra kur kas sunkiau, negu jų išvengti. Deja, taip ir atsitiko su Dauglaukio kepurėle, kai archeologai, norėdami kuo greičiau atkurti

Restauruota kepurėlė Vytauto Didžiojo karo muziejaus ekspozicijoje

autentišką kepurėlės formą ir išvaizdą, panaudojo plastilininį galvos muliažą ir susmaigstė metalinius fragmentus tiesiai į plastiliną. Tačiau, pastarasis nėra pats geriausias metalo konservantas, netgi atvirkščiai - jis visiškai nesaugo

metalo nuo irimo ir kietėdamas gali sulaužyti trapų metalą, be to, jo sudėtyje esantys riebalai ir pigmentai, prasiskverbę į poringą seno metalo struktūrą, gali paspartinti irimo procesą ir gerokai apsunkinti tolesnį restauratoriaus darbą - suriusio metalo valymą bei konservavimą. Bėlika apgailestauti, kad dėl patirties stokos klaidos nebuvo išvengta, ir maždaug metus radinys su visų plastilinu buvo eksponuojamas Vytauto Didžiojo Karo muziejuje.

1992 m. kepurėlė atsidūrė P. Gudyno muziejinių vertybių restauravimo centre. Sunykę ir aptrupėję spurgeliai ir plokštelės, vilgant vait-spiritu ir ksilolu, buvo nuimti nuo muliažo ir nuplauti specialiu organinių tirpiklių mišiniu, tačiau neapsieita be nuostolių - trapus metalas lūžinėjo, kai kurie labiau sumineralėję spurgeliai sutrupėjo. Bandytas nuimti metalą nuo šiek

tiek pašildyto plastilino buvo nesėkmingas - fragmentai buvo labai apilipę plastilinu, ji buvo sunku nu-plauti. Laimei, nuostoliai nebuvo labai dideli, todėl nuriebindi ir išdžio-vinti fragmentai buvo toliau valo-mi, prieš tai ištyrus rentgenografiškai. Metalo būklė pasi-rodė besanti prasta: vietomis spurgeliai kiaurai prarū-diję, plokštelės labai plonos, sumineralėjusios. Todėl netiko jokie cheminiai metodai - metalas buvo valomas mechaniš-kai - atsargiai kiekvienas spurgelis ir plokštelė. Toliau fragmentai sutvirtinti polimeru, atliekant vakuuminį so-tinimą 5% ksiloliniu polibutilmetak-rilato (PBMA) tir-palu. To paties po-limero 20% tirpalu acetone buvo suklijuoti sulūžę fragmentai, juos sutvirtinant plonu tonuotu šilku.

Bėliko tik atkurti dirbinio formą, t.y. metalinius fragmentus pritvirtinti prie naujo pagrindo. Valymas ir konservavimas truko ketvertą mėnesių, o vien diskusijos apie pagrindo parinkimą ir fragmentų pritvirtinimo būdą

užsėtę visą pusmetį, nes nebuvo visai aiški nei autentiško pagrindo prigimtis, nei skardelių tvirtinimo būdas. Todėl reikėjo pasirinkti visiškai naują, neutralų ir radiniui nekenksmingą sprendimą, nuodugniai viską apgalvoti, kad būtų išvengta naujų klaidų. Taigi tik po pusmečio darbai vyko toliau: tonuotas šilkas buvo pastandintas poliesteriniu flizelinu, iš jo pasiūta kepurėlė pagal muliažo formą ir matmenis. Spurgelių vidus užpildytas polimeru PBMA, iš jų padaryti nedideli vėrinėliai ant siūlų po kelis ar keliolika spurgelių, įklijuojant siūlus į viduje esanti polimerą; plokštelės siūlais sujungtos į nedidelius blokėlius pagal fotonuotaukas prieš restauravimą ir visa tai prisiūta prie naujai pasiūtos kepurėlės. Siūlų galai vidinėje kepurėlės pusėje užmezgti mazgeliais, kurie sutvirtinti tuo pačiu polimeru. Iš plono tonuoto šilko pasiūtas pamušalas įdėtas į kepurėlės vidų, sutapatinant siūles ir jas pritvirtinant prie išorinės kepurėlės laminavimo būdu, panaudojus akrilinę dervą A-45K. Kepurėlės ir pamušalo kraštai susiūti šilkiniais siūlais paslėptu dygsniu, o metalo paviršius padengtas papildoma apsaugine mikrokristaliniuo vaško danga. Dabar, rodos, jau viskas padaryta, kad kepurėlė galėtų pradėti savo kaip eksponato kelio etapą. Ar ilgas bus tas kelias, dabar sunku pasakyti - laikas, tiksliau, aplinka negailestingai viską ardo: polimerai sensta ir yra, audiniai blunka, metalas rūdija. Restauratoriai negali visiškai sustabdyti šių procesų, tik turimomis priemonėmis juos sulėtina, taip pailgindami eksponato gyvavimo trukmę. Be to, tai dar nemažai priklauso ir nuo saugojimo sąlygų, nuo mikroklimato ekspozicijos vitrinoje ar muziejaus saugykloje. Todėl fondų saugotojai, visi muziejų darbuotojai privalo viską padaryti, kad sukurtų tinkamas sąlygas, nes ir jie tampa atsakingi už eksponato "atminties" išsaugojimą.

Žinoma, eksponatas nebebus naudojamas pagal savo funkcinę paskirtį, bet po kurio laiko vis tiek gali tekti jį papildomai sutvirtinti ar pavalyti, galbūt panaudoti ir naujus, geresnius konservantus.

Todėl viena svarbiausių naudojamų restauracinėje praktikoje medžiagų savybių yra grįžtamumas, kad būtų galima pašalinti konservantus nepakenkiant pačiam daiktui. Konservuojant kepurėlę, šiam principui nenusižengta: panaudotas polimeras tirpus daugelyje organinių tirpiklių, jį galima lengvai ištirpinti acetone, siūlus išardyti, ir vėl turėsime krūvelę metalinių spurgelių ir plokštelių. Bet tikėkimės, kad tai įvyks negreitai, kad daiktas-eksponatas dar ilgai tarnaus archeologams-tyrėjams ir mums visiems - šiandien esantiems ir rytoj būsiantiems.

LITERATŪRA

1. E. Jovaiša. Dauglaukio plokštėnis kapinynas. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990-1991 metais I. P. 95-99.
2. E. Jovaiša. Nemuno delta, tyrimai ir atradimai, Dauglaukis, 1991.

LAIŠKAI

Gerb. Redakcija,

Labai atsiprašau už trukdymą. Varčiau jūsų nuostabų žurnalą "Baltų archeologija" ir labai noriu jį įsigyti... Aš esu istorikė, mokytoja, šiuo metu dirbanti Skuodo muziejuje.

Irena Marcinkevičienė
Skuodas

...Sveikinu "Baltų archeologijos" pasirodymą.

Aš tikiu, kad jis bus sėkmingas...

Su visais gerais palinkėjimais

Ulfas Näsmanas

Orhuso Universitetas, Danija

...Aš sveikinu jus su naujo balso archeologijos debatuose pasirodymu. Aš suprantu, kad turėsite ekonominių sunkumų, ir linkiu visus juos įveikti. Įdėjau skelbimą į Fornvännens, kurio redaktorius esu...

Jūsų

Janas Pederis Lammas

Valstybinis istorijos muziejus, Stokholmas

Gerb. ponai,

Dėkui už Jūsų laišką. Mane labai domina žurnalas "Baltų archeologija" ir aš su dideliu malonumu siūsiu jums mainais "Archeologijos biuletenio" leidinius.

Jūsų

Nikolajus Lopatinas

Archeologijos institutas

Rusijos Mokslų Akademijs

Brangūs ponai,

Mes norėtume užsisakyti jūsų žurnalą "Baltų archeologija" pradedant pačiu pirmuoju 1994 m. numeriu.

Jūsų

Kerstinass Assersson-Rizzi

Bibliotekos vadovas

Karališkosios akademijos istorinių rankraščių ir senienų biblioteka

Stokholmas

Gerb. redakcija,

Labai dėkojame už atsiųstą mums žurnalo "Baltų archeologija" pirmąjį numerį. Tai tik-

rai nuostabus žurnalas, ypač istorijos mokytojams. Todėl mūsų mokykla norėtų jį užsiprenumeruoti.

R. Ražauskas

Mokytojas

A.Vienuočio vid. m-kla, Anykščiai

...Istorijos mokytojams jūsų žurnalas nebus panacėja, nes kita literatūra, šiuo klausimu jau išleista anksčiau, teigia ką kita.

B. Ivanauskienė

Lentvaris

...Sutikite, kad istorijos mokytojai tokio pobūdžio leidiniais nelepunami. Žurnale išspausdinti straipsniai vertingi dėstant Lietuvos istoriją II, 12-ose klasėse. Norėtume daugiau, įdomiai ir suprantamai pateiktos medžiagos apie lietuvių etnogenезę, baltų gentis, jų gyvenamą teritoriją, materialinės kultūros ypatybes... Dėkojame už straipsnį apie Joną Basanavičių. Jį panaudojome IX klasėje dėstydami etninę kultūrą. Būtų malonu, jei jūsų leidinys taptų tikru mokytojo ir mokinio pagalbininku... Jūsų leidinys, tikiuosi, užpildys susidariusią tuštumą. Norėčiau jį užsisakyti. Jį užsisakytų ir mano klasė mokyklai.

Algirdas Gečas

Šilutė

Gerb. pone,

Aš noriu sužinoti, kaip užsisakyti Jūsų žurnalą... Besilankydamas savo gimtinėje Švėkšnoje, netoli miestelio pastebėjau piliakalnį. Norėčiau sužinoti daugiau apie jį ir apie Švėkšnos praeitį.

Jūsų

Steven Toleikis Kanada

Dėkojame visiems už gerus palinkėjimus ir pasiūlymus. Atsiprašome, kad antrasis numeris pasirodė taip vėlai. Spaustuvėn pinigų pervedėm ir paruoštą spausdinimui žurnalą nuvežėm dar rugpjūčio mėnesį, tačiau išspausdino tik po Naujųjų metų. Rudeniop su nerimu, o po to ir su pykčiu stebėjome į knygynus keliaujančią "geltonąją literatūrą", atspausdintą "Viltyje". Pasirodo, kad šiai valstybinei spaustuvei kultūros leidiniai mažai terūpi. Žurnalo prenumeratą organizuosime per redakciją, nes taip pigiau. Prenumeratos kaina keturiems numeriams, kuriuos turėtume išleisti 95-aisiais, - 20 Lt.

Redakcija

SUMMARY

The **editorial** article by Algirdas Girininkas describes the international conference "The Indo-Europeanization of Northern Europe" which took place in Vilnius 1 - 7 September in 1994. Many well-known archaeologists, linguists, antropologists and geneticists from America and different countries of Europe participated. Unfortunately, the conference still mentioned old ideas about the process of formation of the Baltic tribes. The members of the conference did not take into account that Baltic culture formed since the very first inhabitants appeared in the Eastern Baltic region. Long lasting excavations of Stone Age monuments near Kretuonas Lake, and in many regions of the Eastern Baltic lands, as well as the analysis of data show, that the first inhabitants in these lands were reindeer hunters. They appeared there in XI-X millenium B.C and formed an interesting culture. Only partial influence was made on it by the Corded Ware Culture in the Late Neolithic.

Adolfas Tautavičius continues on rubric "Ages". He wrote an article "**The Iron Age in the Historical Baltic Lands**". The author points out that the Iron Age is dated differently by various scientists. In the Iron Age, people spent their lives in fortified settlements - hillforts. In recent years the hillforts Kereliai, Narkūnai, Nevieriškis, Sokiškės etc. were excavated. Not only were ironwares used, but also wares made of bronze, wood, stone and bone which were more characteristic of earlier times. At that time, trading relations of the Balts became more intensive with the lands of the Mediterranean sea-basin and with Eastern neighbours as well. Linguists hold the opinion that in I-IV centuries the Balts' parent language began to split and the dialects of different Baltic tribes were formed. Archeologists point out that the Old Iron Age Period (I-IV centuries A.D.) was the "Golden Age" for the Balts. At that time the material culture reached the top. In III-VI centuries the second cremation wave began to spread in the Baltic territories. It continued until XIII-XIV centuries. Only the Samogitians and Semigalians buried their ancestors without burning. Further, the author describes the development of tribes during the Great Migration Period as well as the time after the invasion of Slavs into the Eastern territories of the Balts.

German archaeologist **prof. Michael Müller - Wille** from Kiel University is one of the best known experts of the Viking period. In an interview he shares impressions about archaeological achievements in Germany and his own investigations. **Prof. Lars Larson** from Lund University (Sweden) introduces the reader to works of archaeologists of Lund University and the projects' "Wet land" prospecting.

The article written by Swedish archaeologist Jan Peder Lamm "**Carl Schmith and his Necrolituanica**" retells the story of Carl Schmith's life. He also mentions the manuscript where pictures of 321 archaeological finds from the territory of Lithuania and neighbouring lands are placed. That manuscript is from XIX century and was found in the State History Museum of Stockholm.

Eugenijus Svetikas presents technology used for producing wide rings and establishes their chronology in the article "**The Typology and Chronology of Rings from the Burials of XIV - XVII Centuries in Lithuania**".

In the article "**Newly Discovered Barrows**", Gediminas Mončinskas describes the story connected with the barrows that were mentioned in F.Pokrovskijs "Archaeological Map of Vilnius Province" in 1893 and were later forgotten by archaeologists.

In the article "**Archaeological Investigations in the Prussian Lands**", Valdemaras Šimėnas presents archaeological and many different scientific societies' works that are connected with explorations of archaeological monuments. The excavations activity are described and an exhaustive historiographical survey about archaeological monuments explorations in Prussia is also presented. The survey begins from the works of Simonas Grünau and Bartalomeus Vartsman. Very interesting information about life and customs of the ancient Baltic Prussian tribe is given in those works. Especially significant contribution to Prussian history were made by the Physical-Economic Royal Society of Königsberg (founded in 1790) and the Society of Ancient Prussia (founded in 1844). They were under the leadership of well-known professors Otto Tishler, Adalbert Becenberger and others.

Raimundas Akavickas continues his article series "**Archaeologist Jonas Basanavičius**". In that article he describes the archaeological explorations of Lithuanian burial-grounds of this famous cultural worker and politician.

In the article "**Cartography of Archaeological Monuments**" Albinas Pilipavičius introduces the readers to the possibilities of applying airphotocartography method to archaeological investigations.

The reader is introduced to excavations of Baltic Stone Age settlements in the article by Michail Tcherniavski "**Excavations Near Narutis Lake**" (North-western Byelorussia). A place where 50 men were shot was found during the exploration. These are the prisoners of Vileika prison that were killed in 1941 when the Red Army drew up forces.

In the article "**The Little Cap**" Gražina Gleiznienė describes the work of restorers in the Dauglaukis burial ground (Tauragė region) where the little cap was found. The methods for unique find reconstruction are described in this article. The cap has been under ground approximately seventeen centuries. All the chemicals used during the restoration were easily removed. These methods of restoration will be used in the future.

The editorial board thanks its readers for the letters received, and announces that the **subscribing** for 1995 is possible at the editorial office of "Baltų archeologija". The price of the next four issues of the journal - 20 Lt (5 USD).

CHRONICLES

* It has been **210** years since the well-known Lithuanian historian **Teodoras Narbutas (1784 - 1864)** was born. He was editor of the Bychovc Chronicle (1864), the author of the largest Lithuanian history (nine volumes) and a member of the Vilnius Archaeological Committee.

* **180** years ago one of the initiators of Lithuanian archaeology **Eustachijus Tiškevičius (1814 - 1873)** was born. He founded the Antiquities Museum in Vilnius (1856) and established the Archaeological Committee.

* **160** years have passed since birth of well-known Ukrainian historian, archaeologist and scientific worker of the University of Kiev **Vladimir Antonovich (1834 - 1908)**. He wrote several episodes about the history of the Balts.

* It has been **150** years since **Juozapas Radziukynas (1844 - 1925)** was born. He was initiator of the Southern Lithuanian (the Dzūkija region) ethnography, and a member of the national enlightenment society "Varpas". He wrote the description of hillforts in South-western Lithuania (The Užnemunė region).

* **125** years ago, priest **Juozas Žiogas (1869 - 1935)** was born. He was a member of the Lithuanians' Scientific Society, researcher of ancient graves and hillforts. Also he was the collector of tools, adornments and weapons of the Stone and Iron Ages.

* It has been **110** years since the priest **Jonas Reitelaitis (1919 - 1970)** was born. He was a cultural worker and historian, and published many articles about Lithuanian antiquities.

* **75** years ago, Polish archaeologist and researcher of archaeological monuments of the Sudovians and the Prussians, prof. **Jerzy Antoniewicz (1919 - 1970)**, was born.

* **40** years ago, cultural worker and general of the Lithuanian Army **Vladas Nagius - Nagevičius (1881 - 1954)** died. He was researcher of burial-grounds and hillforts in Lithuania, as well as founder of the Vytautas the Great War Museum where the department of archaeology was established.

* It has been **10** years since one of the most productive Lithuanian numismatics, **Jonas Karys - Kareckas (1903 - 1984)**, died. At the end of World War II, he had emigrated to the USA, where he wrote and published three monographies while working in a factory.

* РЕЗЮМЕ

Редактор журнала Альгирдас Гирининкас в **вводной статье** пишет о международной конференции «Индоевропизация северной Европы» которая состоялась 1-7 сентября 1994г. в Вильнюсе. В ней приняли участие известные археологи, антропологи, генетики, лингвисты из многих стран Европы и Америки. К сожалению, в ней опять повторялось укоренившееся мнение, что культура балтских племен формировалась только во втором тысячелетии до р.Хр. в результате нашествия представителей культуры шнуровой керамики на земли местных жителей, которые известны нам по неолитическим культурам Немана и Нарвы. Однако многолетние исследования поселений каменного века вблизи озера Крятуонас, а также и других регионов Восточной Прибалтики и анализ накопленного материала показал, что первые жители в этих землях - охотники на оленей - появившиеся сразу после отступления ледника в одиннадцатом тысячелетии до р.Хр. образовали интересную, самобытную культуру, на которую позже - в позднем неолите - культура шнуровой керамики оказала лишь ограниченное влияние.

Адольфас Таутовичюс, продолжая рубрику статей под названием «Века» написал статью **«Железный век на исторических балтских землях»**. Он отмечает, что железный век разными исследователями датируется неоднозначно. В железном веке жизнь в основном протекала на укрепленных поселениях - городищах. В последнее время были исследованы городища в Керяляй, Наркунай, Нявериршкес, Сокишкяй и др. Кроме железных изделий, балты в раннем железном веке применяли и характерные для более ранних времен изделия из бронзы, кости, дерева и камня. В это время расширились торговые связи как с западными странами бассейна средиземного моря, так и с восточными соседями балтов. Наибольшее количество захоронений этого века обнаружено на прусских землях у взморья. Они указывают на утвердившийся обычай кремации усопших, за исключением земгалов и ज्याмайтов. Лингвисты подтверждают, что в I-IV в. проязык балтов начинает распадаться и образуются диалекты различных племен балтов. Археологи отмечают, что I-IV века для балтов являлись «золотыми» так как в это время они достигли наивысшей степени процветания материальной культуры. Сразу после него началась ассимиляция балтов с соседними племенами под влиянием переселения народов.

Германский археолог профессор Михаэль Мюллер - Вилле из Кильского университета является одним из наиболее известных специалистов времен викингов. В интервью журналу он рассказывает о своих исследованиях и наиболее крупных археологических центрах Германии. Профессор Лундского университета Ларс Ларсон знакомит читателей с уже осуществленным проектом исследования мокрых земель Ветланда, а также с Лундским университетом.

В статье **«Карл Шмит и его Некролитунаника»** шведский исследователь Ян Педер Ламм рассказывает о жизненном пути Карла Шмита, а также про рукопись, в которой помещены рисунки 321

археологической находки из территории Литвы и соседних стран. Эта рукопись XIX века была обнаружена в государственном историческом музее в Стокгольме.

Эугениус Святикас в статье **«Типология и хронология перстней из захоронений XIV-XVII в.в. в Литве»** приводит обширное описание и классификацию перстней по способу производства.

Гядиминас Мончинкас в заметке **«Заново обнаружен затерянный курганный могильник»** сообщает о курганном могильнике вблизи пос. Рудамина недалеко от Вильнюса, о котором упомянул Ф.Покровский еще в 1893г.

Вальдемарас Шименас в статье **«Археологические исследования на прусских землях»** приводит обширный историкогеографический обзор раскопок на территории нынешней Калининградской области, начиная с трудов XVI века Симона Грюнау, Варфоломея Вартсмана и др., в которых содержится много интереснейших данных о жизни и обычаях старинного балтского племени - пруссов. Особенно большой вклад в исследование прусской истории внесло «Общество природы-экономики Кенигсберга», основанное в 1790 г., и «Общество старины Пруссии», основанное в 1844 г., которыми в разное время руководили известные профессора Отто Тишлер, Адальберт Бепенбергер и др.

Раймундас Акавицкас в третьей статье цикла **«Археолог Йонас Басанавичюс»** пишет о раскопках могильников на территории Литвы, которыми руководил известный политический и культурный деятель Литвы Йонас Басанавичюс.

Белорусский археолог Михаил Чернявский в статье **«Исследования в приозерье Нарочя»** знакомит читателей с раскопками балтских поселений каменного века на северо-западе Белоруссии. Во время экспедиции обнаружено место расстрела 50 мужчин, которые, видимо, находились в тюрьме Вилейки и были убиты в 1941г. при отступлении Красной армии.

Альбинас Пилипавичюс в статье **«Картографирование археологических памятников»** знакомит читателей с возможностями применения аэрокартографирования при исследовании памятников.

Реставратор Гражина Глейзене в рубрике **«Экспонаты»** пишет о кропотливой работе, которая потребовалась во время реставрации шапочки, приблизительно семнадцать столетий пролежавшей под слоем земли в могильнике Дауглаукис вблизи г. Таураге. Все химикалы использованные во время реставрации, легко устранимы. Эти реставрационные методы будут использованы в дальнейших реставрационных работах.

Редакция журнала благодарит всех читателей приславших письма и пожелавших издателям успеха.

Сообщаем, что по поводу **подписки** на журнал следует обратиться прямо в редакцию. Цена подписки **на 1995 год** - 20 литов (5 дол. США).

ХРОНИКА

* Исполнилось **210 лет** со дня рождения известного литовского историка **Теодораса Нарбутаса (1784-1864)**, издателя хроники Биховца (1846), автора крупнейшей девяти томной истории Литвы, члена Вильнюсской археологической комиссии.

* Прошло **180 лет** со дня рождения одного из основоположников археологии Литвы **Еустахиюса Тишкявичюса (1814-1873)**, основателя музея Древностей в Вильнюсе (1856) и учредителя Археологической комиссии.

* Исполнилось **160 лет** со дня рождения известного украинского археолога и историка **Владимира Антоновича (1834-1908)**, сотрудника Киевского университета. Он писал и об истории балтов.

* Прошло **150 лет** со дня рождения **Юозаса Радзюкинаса (1844-1925)**, основоположника этнографии южного региона Литвы - Дзукии, члена культурно-просветительного общества «Варпас» описавшего городища Занеманья.

* Исполняется **125 лет** со дня рождения ксендза **Юозаса Жиога-**

са (1869-1935), члена научного общества Литвы, исследователя древних погребений и городищ, коллекционера орудий труда, украшений и оружия каменного и железного веков.

* Исполнилось **110 лет** со дня рождения **Йонаса Рейтелайтиса (1884-1966)** - ксендза, общественного деятеля, историка, опубликовавшего много статей о древностях Литвы.

* Исполнилось **75 лет** со дня рождения **Ежи Антоновича (1919-1970)** - польского археолога, исследователя археологических памятников ятвягов и пруссов.

* Прошло **40 лет** со дня смерти деятеля культуры, генерала Литовской армии **Владаса Нагюса-Нагвявичюса (1881-1954)**, исследователя могильников и городищ Литвы, основателя музея войны им. Витаутаса Великого, в котором он создал археологический отдел.

* Прошло **10 лет** со дня смерти одного из наиболее продуктивных литовских нумизматов **Йонаса Кариса-Каряккаса (1903-1984)**. В конце второй мировой войны он эмигрировал в США, работая на заводе написал и издал три монографии.

* Sukanka 210 metų nuo istoriko **Teodoro Narbuto** (1784 m. lapkričio 26 d., Šiaurios (Baltarusija) - 1864 m., palaidotas Nočioje) gimimo. Jis - iki šių dienų plačiausias, devynių tomų apimties, Lietuvos istorijos autorius, Bychovo kronikos leidėjas (1846 m.), Vilniaus archeologijos komisijos narys. Gedimino kalno papėdės ir katedros tyrimams ypač reikšmingi jo paskelbti Rivičiaus kronikos duomenys, bylojantys apie buvusią Perkūno šventyklą, į kurią buvęs įėjimas nuo Neris upės, apie ritualinių apeigų aikštelę ir į ją vedusias pakopas.

* Prieš 180 metų gimė Lietuvos archeologijos pradininkas **Eustachijus Tiškevičius** (1814 m. balandžio 6 d. Lohojske, Borisovo apskr. - 1873 m. rugpjūtį Vilniuje, Rasose). Po studijų Petrapilyje grįžo į Lohojsko dvarą ir ėmė rinkti senienas, nuo 1837 m. kasinėjo pilkapius Borisovo apskr. Sukaupė dvare archeologinį rinkinį, kurį vėliau įjungė į Vilniuje savo įsteigtą Senienų muziejų. Jis pabandė susisteminti turimą archeologinę medžiagą. 1842 m. Vilniuje išspausdino apžvalginį darbą "Rzut oka na źródła archeologii krajowej..." Čia senienas jis aprašo grupėmis - pilkapiai, ašaruvės, moterų papuošalai, metaliniai ginklai ir t.t. Gudijoje randamus pilkapius skiria slavams, Livonijoje - latviams, o Belovežo girioje - jotvingiams.

Norėdamas labiau praplėsti savo akiratį, 1843 m. buvo nuvykęs į Suomiją, Švediją, Daniją ir vėliau (1846 m.) išleido 2 tomų knygėlę "Listy z Szwecji". 1850 m. išleido Vilniuje knygą "Badania archeologiczna nad zabytkami przedmiotów sztuki, rzemiosli i t.d. w dawnej Litwie i Rusi Litewskiej". Čia pritaiko 3 periodų sistemą. 1854 m. E. Tiškevičius Trakų pusiasalio pilyje tyrinėjo "Aukų kalno" šlaitą.

Vienas reikšmingiausių E. Tiškevičiaus darbų buvo Senienų muziejaus Vilniuje įsteigimas ir Archeologinės komisijos sudarymas. 1851 m. jis kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių Bibikovą prašydamas, kad būtų leista steigti Archeologijos komisiją ir archeologijos muziejų. Caras tais pačiais metais sutiko leisti, o Rusijos vyriausybė tik 1855 m. balandžio 29 d. išleido įsakymą įkurti muziejų ir įsteigti Laikinają archeologijos komisiją. Vadovauti muziejui ir Archeologijos komisijai buvo patikėta E. Tiškevičiui. Muziejui pavesta didžioji Vilniaus universiteto aula. 1856 m. sausio mėn. paruošiamieji darbai buvo baigti, ir balandžio 17 d. atidarytas muziejus, kuriame buvo 7 skyriai: biblioteka, numizmatika, graviūrų ir litografijos rinkinys, meno galerija, aktų rankraščių skyrius, istorijos ir archeologijos kabinetai. 1856 01 11 susirinko ir Archeologijos komisija, kuri buvo sudaryta iš 15 tikrųjų narių, 9 bendradarbių, 18 išskirtinių narių (nuspelnę turtinant ir ruošiant muziejų), 8 garbės narių. Komisijos pirmininku tapo E. Tiškevičius, vicepirmininku - M. Balinskis, moksliniu sekretoriumi - M. Krupavičius. Archeologijos komisija išleido: "Zapiski Vilenskoj Archeologičeskoj komisiji" I, 1856 (rusiškai ir lenkiškai); "Sobranije gosudarstvennyh i častnyh aktov kasajuščij sia istorii Litvy i sojedinionnyh s nej vladenij" I, 1858; I. Danilevičiaus "Skarbiec diplomatów" I, 1860; II, 1862 ir J.K. Vilčinskio "Musee archeologique a Wilno" 1862. E. Tiškevičiaus vadovaujamas darbas buvo nutrauktas po 1863 m. sukilimo. 1865 07 27 Muravjovas sudarė komisiją, kuri muziejų "apvalė", geriausi eksponatai buvo išvežti į Ermitažą arba į Rumiancevo muziejų Maskvoje. Archeologijos komisija uždaryta, E. Tiškevičius po šio smūgio persikėlė gyventi į Biržus. Nutrūko ir archeologinė veikla. Iš vėlesniųjų darbų paminėtinas straipsnis "Archeologia na Litwie" (Rocznik dla archeologów, numizmatyków i bibliografów polskich, 1874). Iš istorinių E. Tiškevičiaus darbų paminėtini "Opisanie powietu Borysowskiego" 1847; "Rachunki podskarbstwa litewskiego 1648-1652, 1855, Birze, 1869" (*J. Puzinas, iš Bostono enciklopedijos*).

* Prieš 160 metų Ukrainoje, Kijevo gub., Machnivkoje inteligentų šeimoje gimė **Vladimiras Antonovičius** (1834 - 1908 m. kovo 8 d., Kijeve). Tikrasis jo tėvas buvo politinis vengrų emigrantas Dzidai, turėjęs pensionatą Odesoje. Baigęs gimnaziją, 1850 m. V. Antonovičius įstojo į Kijevo universiteto Medicinos fakultetą. Mirus tėvams, studijavo Istorijos filosofijos fakultete, aprašė lietuvių kovas su kryžiuočiais savo knygoje "Vytenis ir Gediminas 1293 - 1341". 1861-1865 m. mokytojavo gimnazijoje, o vėliau dirbo centriniame archyve. 1870 m. pradėjo dirbti Kijevo universitete. Kasinėjo piliakalnius, senovės kapus. Žinomas kaip Ukrainos archeologas, istorikas bei geografas. Savo archeologiniame darbe "Pietvakarių krašto senienos. Drevlianų šalies kasinėjimai" (1893) aprašė ir baltų kultūros paminklus.

* Sukanka 150 metų nuo varpininko, dzūkų etnografijos pradininko **Juozapo Radziukyno** (1844 m. gegužės 24 d., Sytros km., Seirijų parapija - 1925 m. birželio 9 d., Suvalkai) gimimo. Augo vaizdingoje Dusios ežero pakrantėje. 1871

m. baigė Varšuvos universitetą. Mokytojavo Varšuvos mokyklose, gyvenimo pabaigoje - Kaune.

J. Radziukyno tyrinėjimų regionas - Užnemunė. 1905 m. rašė P. Vileišiui į "Vilniaus žinias": "Meldžiu patalpinti savo dienraštyje kelis žodžius lietuvių arkeologų žinias..." Kasinėjant Merkinėje ir šalia Augustavo, policija buvo suėmusi J. Radziukyną, tačiau tai nesutrukdė jam savo tyrinėjimus 1909 m. apvainikuoti knygele "Suvalkų rėdybos piliakalniai". Tais pačiais metais J. Radziukynas įstojo į Lietuvių mokslo draugiją. Susirašinėjo su J. Basanavičiumi. Didžiausias darbas - "Lietuvos istorija", išspausdintas "Ūkininke" ir "Varpe" 1890-1895 m. Tai veikalas apie Prūsijos istoriją, baltų gentis, jų tikėjimą bei apeigas. J. Radziukynas aprašė 36 piliakalnius. Juos suklasifikavo į gynybinius (22) ir kulto (6). Turėdamas net šešiasdešimt aštuonerius metus, aplankė netoli Kauno esantį Lentainių piliakalnį ir jo aprašą paskelbė žurnale "Litwa".

* Prieš 125 metus gimė **Juozas Žiogas** (1869 m. kovo 15 d. Rubežnikuose, Jonišio raj. - 1935 m. rugsėjo 21 d. Rudiškiuose, Jonišio raj.) - lietuvių kraštotyrininkas, kunigas. Buvo Lietuvių mokslo draugijos narys, XIX a.-XX a. pr. tyrė Lepušiškės (Ignalinos raj.), Mičiūnų, Norkūnų ir Radiškių (visi Rokiškio raj.) pilkapius, Imbarės (Kretingos raj.) piliakalnį ir kapinyną. Surinko apie 500 amžinųjų kirvukų (apie 300 įteriamųjų ir apie 200 su skyle kotui) geležies amžiaus darbo įrankių, ginklų, papuošalų; išlikusi kolekcijos dalis yra Šiaulių "Aušros" muziejuje. Paskelbė straipsnius apie Lietuvos archeologijos paminklus ir etnografinę medžiagą.

* Prieš 110 metų Marijampolės apskr. Sasnavos apyl. gimė **Jonas Reitelaitis** (1884 m. gruodžio 7 d. - 1966 m. lapkričio 30 d., Krikštonyse, Lazdijų raj.) - kunigas, visuomenės veikėjas, istorikas. Mokėsi Sasnavoje, pramokęs siuvėjo amato buvo keliaujantis siuvėjas, vienas pasiruošęs 1907 m. išlaikė 4 kl. egzaminus Marijampolės gimnazijoje ir įstojo į Seinų kunigų seminariją. 1913 m. birželio 19 d. išventintas kunigu ir paskirtas Šventėzerio vikaru, vėliau perkeltas į Seirijus, 1926 m. - Krikštonis, kur 1927-1935 m. maždaug už 300 000 Lt pastatė mūro bažnyčią, parapijos salę.

Rinko medžiagą ir dalį jos išspausdino Gudelių parapijos (Lietuvių tauta, 1914), Liškiaivos (Mūsų senovė, II-III t. 1921-1922), Leipalingio (Tauta ir žodis, III t., 1923), Veisiejų (Tauta ir žodis, V t., 1928) monografijose. Šiuose darbuose sutelkta tik medžiaga, nėra išsamesnio istorinio žvilgsnio ir šaltinių kritikos. Atskirai spausdinta "Žydu tauta Kristaus laikais" (Vadovas, 43, 44, 1912 m. ir 45-49, 1913 m.), Chilinskio biblija (ten pat 64, 1913). Be to, daug rašė "Lietuvių tautoje", "Šaltinyje" ir kt.

* Prieš 75 metus gimė **Ježis Antonievičius** (1919 m. gegužės 3 d. - 1970 m. birželio 29 d.) - lenkų archeologas, istorijos daktaras (1961). 1945-1962 dirbo Varšuvos archeologijos muziejuje. Nuo 1958 m. "Rocznik Olsztyński", 1961-1966 m. "Rocznik Białostocki" vyr. redaktoriaus pavaduotojas, 1964-1970 m. "Acto Baltico-Slavica" redaktorius. Nuo 1955 m. tyrė prūsų ir jotvingių archeologinius paminklus Suvalkų apskrityje, nuo 1959 m. kompleksinės jotvingių ekspedicijos organizatorius ir vadovas. Paskelbė daugiau kaip 100 straipsnių apie jotvingių ir prūsų kultūrą V a. pr. Kr.-XIII a., baltų ir slavų santykius.

* Sukanka 40 metų nuo kultūros veikėjo generolo **Vlodo Nagiaus-Nagevičiaus** (1881 m. birželio 17 d. Kretingoje - 1954 m. rugsėjo 15 d. Klivlende, JAV) mirties. 1902 m. įstojo į Peterburgo karo medicinos akademią. Domėdamasis Lietuvos praeitimi atkaklusis žemaitis, be medicinos, studijavo ir archeologiją. 1905, 1908-1909 m. tyrinėjo kapinynus ir piliakalnius Žemaitijoje, daugiausia apie Kretingą. Šį darbą tęsė ir vėliau, o vadovaudamas savo paties įkurtam Karo muziejui, jame įsteigė ir archeologijos skyrių su įdomia ekspozicija. Kasinėdamas tardavosi su Lietuvos ir kitų valstybių archeologais - F. Baluodžiu, B. Nermanu, A. Spicynu ir kitais. Atstovavo Lietuvos visuomeninėms organizacijoms ir Karo muziejui įvairiuose tarptautiniuose kongresuose ir seminaruose: Madride (1933), Briuselyje (1935), Stokholme (1933), Afrikoje. Buvo Latvijos mokslų akademijos narys korespondentas. Mokėjo net keturias užsienio kalbas. Rašė į "Naująją Romuvą", "Lietuvos aidą", "Lietuvą".

* Sukanka 10 metų nuo vieno produktyviausių Lietuvos numizmatų - **Jono Kario - Karecko** (1903 m. kovo 4 d. - 1984 m. kovo 26 d.) mirties. Gimęs Skeirių kaime, Žaslių apyl., baigiantis Antrajam pasauliniam karui pasitraukė į JAV. Ten, dirbdamas fabrike, sugebėjo parengti ir išleisti net tris monografijas: "Nepriklausomos Lietuvos pinigai", "Senovės Lietuvos pinigai", "Numizmatika".

ARCHEOLOGINIAI SENŪJŲ TRAKŲ TYRINĖJIMAI

Senųjų Trakų piliavietės aerofotonootrauka 1994 m. pavasarį. Piliavietės šiaurės vakarinėje dalyje matosi bažnyčia (paskutinį kartą atstatyta XIX a. pabaigoje) ir vienuolynas (perstatytas XVII a. pab. - XVIII a. pradž.)

Atkasta piliavietės vakarinė dalis. Senųjų Trakų mūrinė pils, pastatyta XIV a. pradžioje, sugriauta ir apleista XV a. pradžioje

Senųjų Trakų gynybinės sienos išorinė pusė. Siena kiautinės konstrukcijos, vidinėje pusėje stambūs akmenys, išorėje - plytos, sudėtos baltišku plytų rišimo būdu. Atkastos sienos storis - 2 metrai, o aukštis nuo pamatų - 3 metrai

Parengė archeologas Albinas Kuncevičius

BALTŲ Archeologija

LIETUVOS KULTŪROS PAVELDO
MOKSLINIO CENTRO ŽURNALAS
ISSN 1392-0197 SL 1957
Užs. Nr. 352 Tiražas 1500 egz.
Kaina 5 Lt

Redaktorius Algirdas Girininkas
Red. pavaduotojas Kęstutis Urba
Ats. sekretorius Egidijus Šatavičius
Stilistė Vincenta Velžytė
Rinko Birutė Užkurėlytė
Liubovė Petrauskienė
Korektorė Laimė Klimavičienė
Maketavo Vidmantas Urba
Spausdino A. Jakšto spaustuvė,
Girelės 22, Kaišiadorys

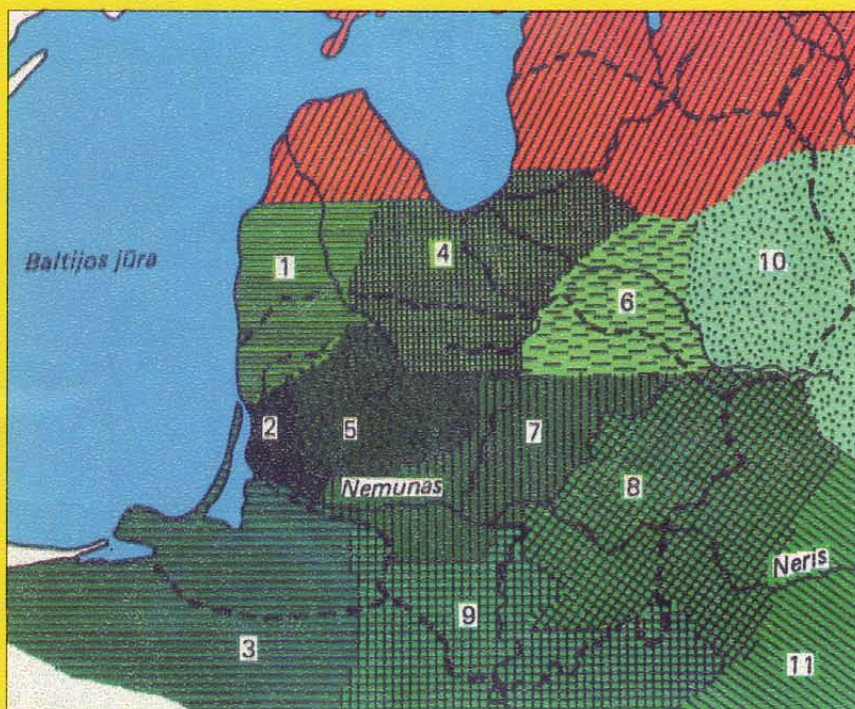
RAŠYKITE MUMS ADRESU:

"Baltų archeologija"
Kultūros paveldo mokslinis centras
Pilies 16, 2600 Vilnius

Telefonas: 62-26-85

Faksas: 35-40-58

Vakarinės baltų arealo pusės genčių sąjungos m.e. I tūkstantmečio viduryje ir vėliau (pasak R.Volkaitės-Kulikauskienės, A.Tautavičiaus, Z.Zinkevičiaus): 1 - kuršiai, 2 - skalviai ir lamatiečiai, 3 - prūsai, 4 - žemgaliai, 5 - žemaičiai, 6 - sėliai, 7 - vakarų aukštaičiai, 8 - rytų aukštaičiai, 9 - jotvingiai, 10 - latgaliai, 11 - Padneprės baltai (Bancerovo-Tušemlios kultūra)

Baltų gentys XIII a. pradžioje

